

Sakarya Üniversitesi
Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi

TÜRK AKADEMİ DERGİSİ

CİLT / VOLUME: 1 | SAYI / NUMBER:1| ARALIK / DECEMBER 2022

e-ISSN: 2980-0412

Sakarya Üniversitesi
Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi

TÜRK AKADEMİ DERGİSİ

e-ISSN: 2980-0412

İmtiyaz Sahibi /Owner

Prof. Dr. Hamza AL
Rektör
Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Baş Editör /Editor in Chief

Prof. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
hcaliskan@sakarya.edu.tr

Yardımcı Editör /Assistant Editor

Doç. Dr. Suat KOL
Temel Eğitim Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
skol@sakarya.edu.tr

Doç. Dr. Gökçe CANDAN
Ekonometri Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
gcandan@sakarya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ali KIRKSEKİZ
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü
Sakarya Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi, Türkiye
alikalik@subu.edu.tr

Editör Kurulu /Assistant Editor

Dr. Abdülmecid NUREDİN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
nuredin@vizyon.edu.mk

Dr. Afet SEYİTZADE
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
afet.seyidova@mail.ru

Dr. Akhtem DZHELİLOV
Kırım Ekonomi Üniversitesi, Kırım/Ukrayna
ahtemenglish@gmail.com

Dr. Ahmet Vecdi CAN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
acan@sakarya.edu.tr

Dr. Alparslan CEYLAN
Manas Üniversitesi, Kırgızistan
alpaslan.ceylan@manas.edu.kg

Dr. Aybeyan SELİM
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
aybeyan@vizyon.edu.mk

Dr. Dilşad Türkmenoğlu KÖSE
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

Dr. Enver AYDOĞAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye enver.aydogan@hbv.edu.tr

Dr. Fadıl HOCA
Vizyon üniversitesi, Kuzey Makedonya
hoca.fadil@vizyon.edu.mk

Dr. Fariz AHMADOV
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
fariz.ahmadov@moore.az

Dr. Kadiyan BOOBKOVA
Manas Üniversitesi, Kırgızistan
kadiyan.boobekova@manas.edu.kg

Dr. Kamil TAŞKIN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
ktaskin@sakarya.edu.tr

Dr. Köksal ŞAHİN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
ksahin@sakarya.edu.tr

Dr. Kutluk Kağan SÜMER
İstanbul Üniversitesi, Türkiye,
kutluk@istanbul.edu.tr

Dr. Leniyara CELİLOVA
Kırım Devlet Mühendisliği Pedagoji
Üniversitesi, Kırım/Ukrayna,
trysto@mail.ru

Dr. Mehmet Barış HORZUM
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
mhorzum@sakarya.edu.tr

Dr. Mensur NUREDİN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
mensur@vizyon.edu.mk

Dr. Oğuz TÜRKAY
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Türkiye
turkay@subu.edu.tr

Dr. Orkhan VALİYEV
Hazar Üniversitesi, Azerbaycan
orkhan.h.veli@gmail.com

Dr. Paki KÜÇÜKER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
pkucuker@sakarya.edu.tr

Dr. Pusat PİLTEN
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-
Kazak Üniversitesi, Kazakistan
ppilten@erbakan.edu.tr

Dr. Zahidova Sahovat ABDUQODIROVNA
Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan
sakhovat_2009@mail.ru

Dr. Terane SHIRVANNOVA
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
teraneshirvanova@gmail.com

Dr. Zoltan EGERESİ
University of Public Service, Hungary
zoltan.egeresi@gmail.com

Alan Editörleri /Section Editors

Türk Tarihi ve Kültürü Editörleri

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Tarih Bölümü
Ankara Üniversitesi, Türkiye
sgomec@ankara.edu.tr

Arş. Gör. Abdul Metin ÇELİKBİLEK
Tarih Bölümü
Selçuk Üniversitesi, Türkiye
celikbilekabdulmetin@gmail.com

Türk Edebiyatı Editörleri

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
osoylemez@kastamonu.edu.tr

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
skursadkoca@sakarya.edu.tr

Uluslararası İlişkiler Editörleri

Dr. Terane SHIRVANOVA
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi,
Azerbaycan
teraneshirvanova@gmail.com

Doç. Dr. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Anadolu Üniversitesi, Türkiye
yzb@anadolu.edu.tr

Siyaset ve Kamu Yönetimi Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Osman NACAĞ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
onacak@adu.edu.tr

Öğretim Görevlisi Agil MAMMADOV
Azerbaijan State Economic University
Azerbaycan
aqil.arifoglu@gmail.com

Sosyoloji Editörleri

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
Sosyoloji Bölümü
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye hayati.besirli@hbv.edu.tr

Doç. Dr. Murat ŞAHİN
Sosyoloji Bölümü
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
murat.sahin@omu.edu.tr

Psikoloji Editörleri

Doç. Dr. Şehida Rizvançe MATSANİ
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
sehida.rizvancemasan@vizyon.edu.mk

Dr. Sare TERZİ İLHAN
Eğitim Bilimleri Bölümü
Amasya Üniversitesi, Türkiye
sare.terzi@amasya.edu.tr

Eğitim Bilimleri Editörleri

Prof. Dr. Bülent AKBABA
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Gazi Üniversitesi, Türkiye
akbaba@gazi.edu.tr

Doç. Dr. Nalan KAZAZ
Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Makedonya
nalan.kazaz@vizyon.edu.mk

Türk Dünyası Ekonomisi Editörleri

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER
Ekonometri Bölümü
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
kutluk@istanbul.edu.tr

Dr. Oqtay QULİYEV
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Azerbaycan
ogtay_guliyev@unec.edu.az

Türk Dünyası Coğrafyası Editörleri

Doç. Dr. Muhammet KAÇMAZ
Coğrafya Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
mkacmaz@sakarya.edu.tr

Milli Folklor Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Erdem ÖZDEMİR
Devlet Konservatuvarı
Uludağ Üniversitesi, Türkiye
erdem@uludag.edu.tr

Etik Editörü/Ethics Editor

Doç. Dr. Tufan ÇÖTOK
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
tcotok@sakarya.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Doç. Dr. Osman Zeki OKUYUCU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
osman.okuyucu@bilecik.edu.tr

Türkçe Yazım ve Dil Editörü / Turkish Spelling and Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba DEMİRTAŞ TOLAMAN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
tdemirtas@sakarya.edu.tr

Öğr. Gör. Selin ZEYREK
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
slnzyrk@gmail.com

İngilizce Yazım ve Dil Editörü / English Spelling and Language Editor

Prof. Dr. Akhtem DZHELİLOV
Crimean Business Institute, Ukrayna
ahtemenglish@gmail.com

Ön Kontrol Editörü / Preflight Editor

Erdem YILMAZ
erdem.yilmaz6@ogr.sakarya.edu.tr

Teknik Editör / Technical Editor

Arş. Gör. Alperen ÇALIŞKAN
Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
a.caliskan@alparslan.edu.tr

Sekreteryaya / Secretarial

Doktorant Hakan ATAÇ
hakn.atac@gmail.com

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

1/14	Esmâ SAGDIÇ Belçika'da Türk Diasporası Turkish Diaspora in Belgium
------	---

Derleme Makaleleri/ Review Articles

15/27	Yusuf YILDIRIM Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerler Eğitimi Values and Values Education in Turkish National Culture
28/38	Ebru ILHAN Kazakistan'da Yaşanan Hükümet Karşısı Ayaklanma Olayının Türk Cumhuriyetleri'nde Medyaya Yansıması Reflection of the Anti-Government Uprising in Kazakhstan to the Media in the Turkic Republics
39/49	Erdem YILMAZ Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi Technological Follow of China with "Big Brother"'s Trace

Kitap Tanıtımları / Book Reviews

50/53	Yasin Cemal GALATA Seyyahların Kaleminden Kerkük Kirkuk from the Pen of Travelers
-------	--

Turkish Diaspora in Belgium

Esma Sağdıç¹

Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Management, Istanbul, Türkiye

ABSTRACT

Every year, millions of people migrate to accommodate their living standards or due to the effects of security, war and terrorism problems. Europe has been the first destination for immigration as a point of economic prosperity. Needing a young population for its workforce, Europe continued to receive immigration under certain conditions. Having a young population and facing economic concerns, Turkey gave an intense migration to Europe in the 1960s with the labor agreements made. Belgium, the capital of the European Union, is one of these countries. Belgium's approach to foreign population, which stands out with its multi-communal structure and immigration policies, is important in this context. Although the study on the Turkish diaspora in Belgium in migration studies is quite limited, a study covering the years 2008-2009 was carried out. The other study focused on field research on a single topic. It is aimed to maintain a general expansion of the Turkish diaspora and to lay the groundwork for enlargement policies by analyzing issues such as the integration level of Turks in Belgium, their economic contributions, naturalization rates, education and use, in order to make up for the current deficiencies in the next literature. In the descriptive method, the highest rate of benefiting from current reports and field studies on Belgian Turks is that the Turkish diaspora in Belgium; It can be mentioned that it is in a positive situation in terms of political interaction, integration with Belgian society, workforce, but expression such as language skills and education is backward-centered.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 20.09.2022

Received in revised form: 06.12.2022

Accepted: 09.12.2022

Available online: 31.12.2022

Article Type: Research Article

Keywords: Migration, Immigrant, Diaspora, Belgian Turks

© 2022 SAÜTAD All rights reserved

1. Extended Summary

Immigration, which was carried out with the desire to leave their homeland and go to a country with a higher level of prosperity, brought about some changes in the settled order of the host society. Now, countries have started to develop various policies by focusing on the issue of migration, and to make plans on how to manage the process at the most appropriate micro and macro level. Understanding the importance of the diaspora, which reveals the interaction and relationship between the host society and the homeland, has played a role in shaping the policies.

The increase and transformation of the Turkish population in Belgium, which is the center of Western Europe, is important for the diaspora. In order for the Turks to develop their bond with their homeland; It is necessary to transfer the Turkish language to new generations, to preserve its religious and cultural values, to continue its existence in the host society without losing its identity, in other words, without assimilation. In this respect, the main purpose of the study is to examine the phases of the migration to Belgium and the relationship of the migrating Turks with the host society, and to evaluate the approach of Belgium to immigrants with its multicultural and communal

¹Corresponding author's address: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
e-mail:esse3091@gmail.com

structure. One of the primary objectives is to be able to provide data on the studies and policies that are planned to be done, to identify the deficiencies, and to identify the policies that need to be developed. In this respect, what kind of political, economic and social change has occurred in the Belgian Turkish diaspora since the 1960s? It is aimed to carry out an analysis based on the question.

It is aimed to contribute to the literature by adding a qualitative study to the quantitative field research by making interpretation and scientific information production within the descriptive method and literature review, and to bring the data together for scientific studies in an organized way. Not only the first generation Turks, but also the second generation and third generation Turks were included in the study.

One of the main results reached in this study, in which the Belgian Turkish diaspora is handled in the light of data, is the result that the capacity of the Belgian Turks to integrate has increased compared to the past and they have made progress in political participation. Although they do not have a strong organizational power, it has been determined that they have started to be more visible in the Belgian society with their active participation in politics at the local level. In economic terms, the number of Turkish unemployment has decreased significantly, and the Turks have taken part in economic activities at a level that can open their own workplaces. In the issue of discrimination, which makes it difficult to adapt to the host society, it has been concluded that Belgium has a more positive approach to immigrants compared to other EU countries. When it comes to language and education, Belgium, with its multilingual and multicultural structure, remains in the background due to the inadequacy of the policies it has implemented. It can be stated that it is important for various educational institutions and associations to take action so that Turks do not forget their mother tongue and improve their speaking and writing skills in daily time. In this direction, it is understood the importance of the Turkish Government to be in contact with the Turks living in Belgium and to take steps to maintain their ties with their homeland.

Belçika'da Türk Diasporası

Esma Sağdıç^{ID}

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Her yıl milyonlarca insan yaşam standartlarını iyileştirmek için ya da ülkesinde yaşadığı güvenlik, savaş, terör problemlerinin etkisinden dolayı göç etmektedir. Avrupa, refah noktası olarak göç konusunda ilk hedef noktası olmuştur. İş gücü için genç nüfusa ihtiyaç duyan Avrupa, belirli şartlar altında göç almaya devam etmiştir. Genç bir nüfusa sahip olan ve ekonomik açıdan sıkıntılarla karşı karşıya kalan Türkiye, yapılan iş gücü anlaşmalarıyla birlikte 1960'lı yıllarda Avrupa'ya yoğun bir göç vermiştir. Avrupa Birliğine başkentlik yapan Belçika, bu ülkelerden biridir. Çok toplumlu yapısı ve göç politikalarıyla ön plana çıkan Belçika'nın yabancı nüfusa olan yaklaşımı bu açıdan önem arz etmektedir. Göç araştırmalarında Belçika'da Türk diasporasına yönelik çalışmalar oldukça kısıtlı olmakla birlikte en son 2008-2009 yıllarında kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Diğer çalışmalar ise tek bir konu üzerinden saha araştırmasına odaklanmıştır. Belçika'da Türk diasporasının genel durumuyla ilgili güncel bir araştırma mevcut değildir. Dolayısıyla literatürdeki güncel verilerin eksikliğini gidermek için hazırlanan bu çalışmada, Belçika'da Türklerin entegre olma düzeyi, ekonomik katılımları, vatandaşlığa kabul oranları, eğitim ve ayrımcılık gibi konular üzerinden analiz yapılarak Türk diasporasına ilişkin genel bir perspektifin sunulması ve oluşturulması planlanan politikalara zemin hazırlanması hedeflenmiştir. Betimleyici metot dâhilinde Belçika Türklerine yönelik güncel rapor ve saha araştırmalarından yararlanılması neticesinde elde edilen başlıca sonuç olarak Belçika'da Türk diasporasının; siyasal katılım, Belçika toplumuyla kaynaşma, iş gücüne katılım gibi ölçütlerde olumlu bir durumda olduğu ancak dil becerisi, eğitim gibi konularda ise geri planda kaldığı şeklinde bir tespitten bahsedilebilir.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 20.09.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 06.12.2022

Kabul edildi: 09.12.2022

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Diaspora, Belçika Türkler

© 2022 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Dünya tarihi; insanları derinden etkileyecek savaş, afet, ekonomik kriz gibi birçok olumsuz olaya tanıklık etmiştir. Kendi ülkelerinde güvenlik tehdidiyle karşılaşan ve ekonomik sıkıntılar yaşayan pek çok insan daha iyi imkânlarla erişmek amacıyla zorunlu olarak göç etmektedir. Göç sadece zorunlu olarak ortaya çıkan bir olgu olmamakla birlikte kişilerin istekleri doğrultusunda da gerçekleşebilmektedir. İyi bir eğitim alma ya da iş bulma düşüncesinin göç etme kararında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa Birliği ülkelerinin hem sosyal hem de ekonomik olarak cazip bir merkez haline gelmesi ise göç rotasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle 1960 sonrası imzalanan işçi göçü anlaşmaları, göçün hukuki bir zeminde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye birçok Avrupa Birliği ülkesi (Almanya 1961, Hollanda 1964, Avusturya 1964, Belçika 1964, Fransa 1965) ile karşılıklı iş gücü anlaşmaları imzalamıştır. Türk diasporasının Avrupa'da varlığını devam ettirmesinin önemli bir kaynağı olan bu anlaşmaların sürdürülebilirliği ve taleplerin karşılanması ülkeler arası ilişkiler açısından da elzem olmuştur. Avrupa'nın işçi göçüne ihtiyaç duymasıyla şekillenen Türk diasporasının Avrupa'da kalıcılığını sağlayan önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Türk Diasporasının en yoğun olarak konumlandığı ülkelerden biri olan Almanya dışında Fransa, Hollanda, Belçika da göç almaya devam etmektedir. Diğer AB ülkeleriyle kıyaslandığında Belçika'da Türk nüfusu görece düşük olsa da Türk diasporası bölgede önemini korumaktadır. Brüksel'in AB'nin başkenti olması ve AB'nin birçok kuruluşunun Belçika'da bulunması Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla çalışma; Avrupa'nın işgücü ihtiyacını karşılamak için 1960'lı

yıllarda Türkiye'den Belçika'ya yönelik yapılan göçlerin nedenlerine, tarihsel sürecine ve ülkenin göçmenlere yönelik politikalarına karşı bir perspektif oluşturmayı hedeflemektedir. 1960 yılı sonrası Belçika'ya kömür ocaklarında çalışmak için giden Türklerin sosyo-ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel düzeyde Belçika toplumuna ne düzeyde entegre olduklarına dair bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

1.1. Çalışmanın Konusu

Türk diasporasının Avrupa'da kalıcı olmasıyla başlayan sürecin ardından göç, gerek aile birleşimi yoluyla gerekse eğitim ya da ekonomik koşullar altında devam etmektedir. Bu süreçte Türklerin ana vatanıyla olan bağını geliştirebilmesi için; Türk dilini yeni kuşaklara aktarması, dini ve kültürel değerlerini koruması ev sahibi toplum içinde kimliğini kaybetmeden bir başka deyişle asimile olmadan varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Çalışma, Batı Avrupa ülkelerinden biri olan Belçika'da Türk diasporasının şekillenışı, Türk nüfusunun artışı, vatandaşlık alma haklarında yapılan değişikliklerle birlikte ekonomik katılım, siyasal katılım, dil ve eğitim, ayrımcılık gibi konularda Türklerin kimliklerini ne kadar koruyabildikleri ve ev sahibi topluma ne düzeyde uyum sağladığına değinmektedir.

1.2. Çalışmanın Problemi

Diaspora, ev sahibi toplum ile ana vatan arasında ilişkilerin tanımlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Ülkelerin kendi vatandaşlarıyla olan bağını koparmaması ve vatandaşlarının ev sahibi toplumla uyumunu kolaylaştırıcı politikalar üretmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk diaspora çalışmaları; Almanya, Fransa gibi ülkeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Çok toplumlu yapısının yanında Avrupa Birliği'nin merkez rolünü üstlenen Belçika'da Türk diasporasına yönelik çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Akademik düzeyde 2010 yılı öncesinde Ayhan Kaya ile Ferhat Kentel'in "Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?" ve Ali Köse ile Cahit Gelekçi'nin "Misafir işçilikten etnik azınlığa Belçika'daki Türkler" adlı eserleri diasporanın genel görünümüyle yapılmış kapsamlı çalışmalardır. 2010 yılı sonrasında Belçika Türkleri üzerine kapsamlı ve güncel bir saha araştırmasının yapılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, 1960'lı yıllardan günümüze Belçika Türk diasporasında siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak nasıl bir değişiklik yaşanmıştır? Araştırma sorusuna cevap aramaktadır.

1.3. Çalışmanın Amacı

Türkiye ile Belçika arasında imzalanan iş gücü anlaşmasının ardından Belçika'ya göçün hangi evrelerle gerçekleştiği ve göç eden Türklerin ev sahibi toplumla ilişkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda çok kültürlü ve toplumlu yapısıyla Belçika'nın göçmenlere yönelik yaklaşımının değerlendirilmesi, Türk nüfusunun giderek arttığı Belçika'da eğitimin Türkleri kapsayacak şekilde olup olmadığı ya da Türkçenin günlük konuşmalara dâhil edilip edilmediği hususunun incelenmesi amaçlanmıştır. Yine bu minvalde Türklerin siyasi faaliyetlere katılımları ve örgütlenme düzeyleri, iş gücüne katılım ve işsizlik oranlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Yapılması planlanan çalışmalara ve politikalara yönelik veri sunabilmek, eksiklikleri belirleyebilmek, geliştirilmesi gereken politikaları tespit etmek ise öncelikli amaçlardan birini oluşturmaktadır.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Betimleyici metot dahilinde ve literatür taramasından hareketle yorumlama ve bilimsel bilgi üretimi yapılarak nicel saha araştırmalarının yanına nitel bir çalışma eklenerek literatüre katkı sunulması ve verileri derli toplu bir şekilde bilimsel çalışmalar için bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya sadece ilk kuşak Türkler değil, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak Türkler de dâhil edilmiştir.

2. Türkiye-Belçika İş Gücü Anlaşması

Önemli maden yataklarına sahip olan Belçika yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hızla endüstrileşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ihtiyaç duyduğu işgücünü öncelikle İtalya'dan karşılamaya çalışmış, Türkiye'den ve Fas'tan işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik girişimlerde

bulunmuştur (Manço, 2000, s.120-121). Belçika'ya Türk işçi göçü diğer Batı Avrupa ülkelerine olduğu gibi 1960 yılı itibari ile başlamıştır. 1964 yılına gelindiğinde ise Türkiye ile Belçika arasında iş gücü anlaşması yapılmıştır. Bu tarihten sonra Belçika'ya göçler artmıştır. Belçika'ya göçlerin büyük bir kısmı Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinden olmuştur. Daha sonraki süreçte ise akrabalar, tanıdıklar ve evlenme yolu ile Belçika'ya bu bölgeden göçler olmuştur. Belçika'ya işçi alımı 1973 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıldan sonra işçi alımını durdurmasına karşın aile birleşimi sebebiyle Belçika'da Türklerin oranı artmaya başlamıştır.

Başlangıçta Belçika'ya göç geçici ve dönüşümlü olarak düşünülse de beklenin aksine bir durum gerçekleşmiş, Türk işçiler Belçika'da kalıcı hale gelmişlerdir. İşçilerin çalışma sürelerini uzatmak istemesi, işverenlerin de çalışanların performanslarında memnun kalmasıyla çalışma süresi biten Türkler sözleşmenin yenilenmesiyle Belçika'da kalmaya devam etmişlerdir (Gelekçi, Köse, 2011, s.59).

3. Türk Diasporasının Genel Görünümü

Uzun yıllar boyunca diaspora kavramı, Yahudilerin anavatanından sürülüşü ve birçok ülkeye dağılışıyla özdeşleştirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak günümüzde bu kavram bahsedilen spesifik anlamından giderek arınmakta; gurbetçileri, sınır dışı ve sürgün edilenleri, yabancıları, göçmenleri, etnik ve ırksal azınlıkları ifade edecek şekilde geniş bir çerçevede kullanılmaktadır. Ancak yaygın kullanımın "diasporayı ana vatanından ayrı yaşayan insanların bir bölümü" şeklinde olduğunu belirtmek mümkündür.² Diasporanın genel özelliklerini tanımlayan Safran, diaspora kavramının özelliklerini genişletme yanlısıdır (Safran,2011,83). Bu kapsamda diaspora kavramının özelliklerini 6 madde ile açıklamaktadır:

- 1) Göç eden insanların ya da atalarının, belirli merkezden iki veya daha fazla çevre bölgelere dağılması
- 2) Anavatanlarının tarihi ve başarıları hakkında ortak bir hafıza, vizyon, efsaneyi korumaları
- 3) Ev sahibi toplum tarafından kısmen kabul edilmediği düşüncesini taşımaları ve yabancılaşmış hissetmeleri
- 4) Anavatanlarının ideal bir yuva olduğunu ve koşullar iyileştiğinde kendilerinin ya da diğer kuşakların en sonunda dönecekleri yer olduğuna inanmaları
- 5) Anavatanlarının korunması, güvenliği, refahı konusunda bağlılık hissetmeleri
- 6) Anavatanlarıyla kişisel veya dolaylı olarak ilişki kurmaya devam etmeleri, etno-toplumsal bilinçleri ve dayanışmalarının böyle bir ilişkinin varlığı ile önemli ölçüde tanımlanması.

Ayrıca Safran, Yahudi diasporasının bu özellikleri tam olarak karşılamadığını ancak Ermeni, Türk ve Çin diasporaları için uygun olduğunu belirtmektedir (Safran, 2011, s.83). Bu durumda diasporayı göç eden kişilerin anavatanla bağıni sürdürmesi ve ev sahibi toplumda kendine ait özellikleri koruması şeklinde tanımlamak da mümkündür. Peki Türk diasporası Avrupa'da nasıl oluşmuştur ve varlığını sürdürmüştür? Sorunun cevabı aslında siyasi konjonktürde aranabilir. Süreç ekonomik kaygılarla başlayarak, siyasi çalkantıların hız kesmeden devam ettiği bir döneme tekabül etmektedir.

Türkiye bu dönemde yurt dışına işçi göndermeye başlamıştır. Ülkeye hâkim olan yüksek oranda gizli ve açık işsizliği gidermek, 1960'ta gerçekleşen darbe ve hızlı kentleşme sonucunda ortaya çıkan sosyal gerilimi azaltmak, ülkede istihdam oranlarının darlığını azaltmak, borçları ödemek için ihtiyaç duyulan döviz açığının işçilerin göndereceği dövizlerle kapatmak düşüncesi göçün genel itici sebeplerini oluşturmaktadır (Unat, 2017, s.78).

Türkiye'den Batı Avrupa'ya göç eden Türklerin, Avrupa'da kalıcılığı literatüre Euro Türkler (Avrupalı Türkler) olarak geçmiştir. Türk-Fransız, Almanyalı Türk şeklinde tanımlanan Türk

² Örneğin Amerika'da Meksikalılar ve Kübalılar, Birleşik Krallık'ta Pakistanlılar, Fransa'da Faslılar, Almanya'da Türkler şeklinde diaspora, çoğunlukla genel bir tanımla karşımıza çıkmaktadır.

diasporasının, yaşam biçimleri ve geleceklere sosyolojik açıdan önemli konular arasında olduğu söylenebilir. Nitekim ülke sanayisinin gelişmesine katkıda bulunulacağı düşünülen Türklerin ana yurda dönme beklentisinin gerçekleşmemesi hâlihazırda mevcut düzenin değişmesine sebep olmuştur (Kütük, 2015, s.648).

Türklerin, Batı Avrupa ülkelerinden biri olan Belçika'ya göçü ise 1960'lı yıllarda başlamıştır. 1964 yılında iş gücü anlaşmasının imzalanması Belçika Türkiye ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Gelen göçmenlerin uyumunu sağlamak amacıyla Katolik kiliseleri, gönüllü sendikalar faaliyetlerde bulunmuş, daha sonra 1965 yılında Göç Danışma Konseyi kurulmuştur. Kurumsal faaliyetlerin artması, göçmenlerin uyumunu kolaylaştırmakla birlikte aynı zamanda temsiliyetin sağlanmasında da etkili olmuştur (Kaya ve Kentel, 2008, s.26-28). 1973 petrol krizinin yaşanmasının ardından, 1 Ağustos 1974 tarihinde Belçika hükümeti göçmen alımının durdurulacağını ilan etmiş, dolayısıyla bu süreçten sonra Türkiye'den göç aile birleşimi yoluyla devam etmiştir (Yaman, 2014, s.283).

Göç artışında etkili olan, 1984 yılında çıkarılan ve revize edilerek 2000 yılında yürürlüğe giren Gol yasası ise Türklere vatandaş olmanın kapılarını açmıştır. Dolayısıyla bu süreçten sonra Belçika vatandaşlığını elde eden Türkler, oy kullanma ve siyasi partilere aday olma hakkını elde etmekle birlikte siyasette aktif rol oynamaya başlamışlardır.

Türkiye gibi Fas'ta Belçika'ya göç veren ülkeler arasındadır. Her iki ülkenin Belçika toplumuna uyum sağlamasında ise bir takım farklılıklar görülmüştür. Örneğin Türklerin, Faslılara göre entegrasyon süreci daha hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri Türkiye'nin yasal ve siyasi olarak entegrasyonunu güçlendirecek çifte vatandaşlık uygulamasını Fas'tan daha önce teşvik etmesidir. Yine Faslıların ve Türklerin Belçika'ya geçici iş gücüyle göç etmesi; aralarında bir benzerlik oluştururken Türklerin iş gücüne daha çok entegre oldukları saptanmıştır. Eğitimde ise Faslıların, Türklere göre daha kolay entegre oldukları ileri sürülmüştür. Dolayısıyla menşei ülkelerin, entegrasyon sürecine pozitif ya da negatif etkileri olduğunu söylemek mümkündür (Gsr ve diğerleri, 2019, s.2-4).

Sonuç olarak Türkiye'den Belçika'ya göç 3 aşamalı gerçekleşmiştir. Özellikle Afyon'un Emirdağ ilçesinden 1960'lı yıllarda yoğun olarak başlayan göç, 1974'ten sonra aile birleşimiyle, 1982 yılından sonra aile kurma yoluyla göç zincirinin oluştuğu söylenebilir (Yaman, 2014, s.283). Göçün hangi ülkeden gerçekleştiği, iki Müslüman ülke Fas ve Türkiye örneğinde görüldüğü gibi entegrasyon sürecinde farklılıkların yaşanmasına sebep olan bir etken olarak değerlendirilebilir. Bu noktada menşei ülkenin göç-göçmen politikaları önemli bir yer teşkil etmektedir.

4. Bulgular

4.1. Belçika Türk Nüfusu

Göç politikaları sadece göçmenlerin yönetimi için bir araç değildir. Aynı zamanda nüfusu şekillendirmenin de bir yoludur. Nitekim ülkeler kimlerin kabul edilebileceğine ya da kimlerin vatandaşlığa erişebileceğine karar verme yetisine sahiptir. Bu noktada göçmenlerin hareketliliği, ulus devlet kavramının merkezinde yer alan fikirler bağlamında sorgulanmaktadır.

Belçika yüz ölçümü bakımından Avrupa'nın küçük bir ülkesi olmasına rağmen nüfusu yoğun bir ülkedir. 2020 Belçika İstatistik Enstitüsü verilerine göre Belçika nüfusu 11.492.641 olarak belirlenmiştir (Mouvement De La Population, 2022). Bu rakamlar içerisinde sadece Türk vatandaşlığına sahip 37.717 kişi olduğu saptanmıştır. Belçika vatandaşı olan Türkler bu rakamlara dahil edilmemiştir. Bu durum, Belçika'nın nüfus kayıtlarını etnisiteye göre değil milliyete göre tutmasıyla açıklanabilir. 2018 yılı sonu itibarıyla, Belçika vatandaşlığına sahip Türklerin sayısının ise 215.000 civarı olduğu ifade edilmiştir (Bekar, 2018, s.18).

Yabancı nüfus oranıyla kıyaslama yapıldığında ise Türk nüfusunun büyük bir orana sahip olduğu ve göçün ilk olarak erkekler tarafından gerçekleştirildiği göz önüne alındığında yoğunlukta olan Türk

erkek nüfusuna karşın günümüzde Türk kadın nüfusunun sayısının büyük oranda arttığı ifade edilebilir.

Tablo 1. Belçika Nüfusu, Toplam Yabancı Nüfus, Türk Vatandaşları Sayısı

Cinsiyet	Belçika Nüfusu	Toplam Yabancı Nüfus	Türk Vatandaşları Sayısı
Erkek	5.660.064	689.387	19.453
Kadın	5.832.577	668.169	18.264
Toplam	11.492.641	1.357.556	37.717

(T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022)

Üç toplumlu yapıya sahip bir ülke olan Belçika'nın nüfus yapısı; Flaman, Valon ve Almanca konuşan toplumlar şeklinde birbirinden ayrılmıştır. Flamanlar ülkenin kuzeyinde, Valonlar ülkenin güneyinde Almanca konuşan toplumlar ise Doğu'da Eupen ve Saint-Vith'te yaşamaktadır. Ayrıca Flamanlar ve Valonların önemli bir çoğunluğu da Brüksel başkent bölgesinde konumlanmıştır (Gelekçi ve Köse, 2011, s.68). Aşağıdaki tabloda Belçika'da yaşayan Türk vatandaşlarının bölgelere dağılımı incelendiğinde çoğunluğun Flaman bölgesinde yaşadığı görülmektedir.

Tablo.2 Türk Vatandaşlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge Adı	Toplam
Flaman Bölgesi	17.442
Valon Bölgesi	9.112
Brüksel-Başkent Bölgesi	8.560
Genel Toplam	35.114

(T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022)

Yapılan bir anket çalışmasında Belçika Türklerinin yarısından fazlasının (%58) Türkiye'de ve %42'sinin Belçika'da doğduğu, Türkiye'de doğan Belçika Türklerinin ise çoğunlukla taşra kökenli olduğu saptanmıştır. Belçika Türklerinin büyük bir kısmının (%66) göç etmeden önce ailelerinin Belçika'da olduğu, geri kalan kesim %34'ü ise ilk göç edenler olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durumda en sık yapılan göç türünün evlilik yoluyla ya da aile birleşmesi yoluyla yapıldığı ifade edilebilir (Kaya ve Kentel, 2008, s.38-39).

Belçika'da vatandaşlığı kolaylaştıran ve zorlaştıran etmenlere bakıldığında, Belçika'da 28 Haziran 1984'te kabul edilen Gol yasası göç kanununun temelini yansıtan önemli bir yasa olarak kabul edilebilir. Bu yasayla; bazı göçmenlerin ülkelerine dönmeleri teşvik edilirken, diğer göçmenlere vatandaşlık vererek entegre olmaları ve kaçak göçmenlerin sınırlandırılması amaçlanmıştır. Yine 3 Eylül 1991'de vatandaşlık şartları yumuşatılarak 3.kuşak göçmen çocuklarına doğrudan yurttaşlık hakkı verilmiştir. 1 Mart 2000'den sonra yürürlüğe giren bu kanun Belçika'nın, vatandaşlık yoluyla göçmenlerin entegrasyonunu sağlanmasında etkili olmuştur (Kaya ve Kentel, 2008, s.29-30).

Aşağıda tabloda National Institute Of Statistics'e ait 1990-2003 yılları arasında Belçika vatandaşlığına kabul edilen Türklerin sayısı verilmiştir.

Tablo 3. Belçika Vatandaşlığına Kabul Edilen Türklerin Sayısı

Yurttaşlığa Kabul Edilen Belçika		Yurttaşlığa Kabul Edilen Belçika	
Yıl	Türkleri	Yıl	Türkleri
1990	706	1997	7.836
1991	1.020	1998	6.932
1992	4.044	1999	4.402
1993	3.415	2000	17.282
1994	6.263	2001	14.401
1995	6.925	2002	7.805
1996	7.066	2003	5.186
Toplam			93.282

(Kaya ve Kentel, 2008, s.31)

Tabloda da görüldüğü üzere 1991 yılında yapılan düzenlemeler vatandaşlığa kabul sayısında artışı beraberinde getirmiştir. Bu yıldan itibaren 1993-1998 ve 1999 yıllarında bir azalış görülse de yurttaşlığın elde edilmesinde sürekli bir artışın yaşandığı ifade edilebilir. 2000 yılında yürürlüğe giren kanunla Türkler, Belçika vatandaşlığını en yüksek düzeyde elde etmişlerdir.

Tablo 4. 2016-2020 Belçika Vatandaşlığına Kabul Edilen Türklerin Sayısı

Yıllar (Son 5 Yıl)	Belçika Uyuşuna Geçen Türklerin Sayısı
2020	882
2019	1.073
2018	985
2017	1.061
2016	989

(T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022)

Yukarıda yer alan tabloda ise 2016-2020 yılında vatandaşlığa kabul edilen Türklerin sayısı verilmiştir. Günümüz verileri incelendiğinde, bu sayılarda eskiye oranla önemli bir azalışın yaşandığı belirtilebilir. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, düzensiz göçü engellemek amacıyla vatandaşlık almak zorlaştırılmakta ve sınırlamalar getirilmektedir. Vatandaşlık elde etmek için ikamet sürelerinin arttırılması, dil bilme zorunluluğunun getirilmesi, belli bir süre ülkede çalışılması ve sosyal uyumun sağlanması gibi yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Sonuç olarak bu durum, vatandaşlık sayılarının azalmasına ve göçün sınırlandırılmasına yol açmıştır.

4.2.Siyasal Katılım

Siyasal katılım; bireyler ile siyasi iktidarın karşılıklı olarak ilişki içinde bulunduğu bir kavram olarak tanımlanabilir. Siyasal katılım sadece oy verme davranışını kapsamamakla birlikte siyasi faaliyetleri takip etme, parti üyesi olma, dernek faaliyetlerinde yer alma ya da siyasi protesto eylemlerine katılmaya kadar uzanan çok boyutlu eylemleri kapsamaktadır (Yontar ve Savut, 2018, s.251).

Türkler Avrupa'ya göç etmeye başladıktan sonra kurumsallaşmaya ve örgütlenmeye başlamıştır. Kurumsallaşma ve örgütlenme süreciyle Türkler kendi kimliklerinin korunmasında ve geleceklerini belirlemede etkin olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Belçika'da çok sayıda sivil toplum örgütü ve dernek bulunmaktadır. Sivil toplum örgütleri içerisinde kadın dernekleri, yardımlaşma dernekleri, dini dernekler ve siyasi faaliyetler için kurulmuş dernekler bulunmaktadır. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlığı 2020 raporuna göre, Anvers Başkonsolosluğu bölgesinde faaliyette bulunan dernek sayısı 2019 yılı itibariyle 80, Brüksel Başkonsolosluğu bölgesinde ise toplam 123 dernek bulunmaktadır. Belçika Türk Dernekleri Birliği ve Türk Dernekler Birliği Belçika'da önemli üst kuruluşlar olarak tanımlanabilir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022). Ancak dernek sayılarında görülen artışın yanında kişilerin dernek faaliyetlerinde ne kadar aktif olduğu konusu tartışmalı bir husustur.

Belçika'daki Türk toplumunun kendi kimliğini koruyabilmek, kültürel değerlerini yaşatabilmek ve Belçika toplumuyla daha fazla etkileşimi arttırabilmek için sivil toplum kuruluşlarında etkin rol oynamaları gerekmektedir. Bu sayede hem kendi kültürüne hem de bulunduğu ülkeye uyum sağlama potansiyeli artacaktır.

Belçika'da göçmenlerin genel siyasi katılımı konusunda Mipex 2020 verilerine göre, Belçika ortalama bir Avrupa ülkesi gibi oy haklarının ve danışma organlarının zayıf olmasına rağmen, AB üyesi olmayan göçmenlerin sivil ve politik olarak aktif olmalarına izin vermekte ve desteklemektedir. Ayrıca göçmenleri siyasi hakları konusunda da bilgilendirdiği ifade edilebilir. Mipex skoruna göre siyasi katılım oranı %65 olan Belçika'nın bu anlamda ortalamanın üstünde olduğu söylenebilir (Mipex, 2020).

2012 yılı Belçika yerel seçimlerinde; Belçika doğumlu Türk Emir Kır'ın Saint Josse'den belediye başkanı seçilerek yerel seçimlerde galip gelen ilk yabancı uyruklu siyasetçi olması (Belçika'da Tarihi

Seçimler: Yabancı Uyruklu üç İsim Belediye Başkanı, 2018), 25 Mayıs 2014 yılında yapılan genel ve bölgesel seçimlerde 6'sı federal milletvekili olmak üzere 11 Türk adayın parlamentoya girmeye hak kazanması (Belçika'da 11 Türk Milletvekili Seçildi, 2014), 20.05.2019 seçimlerinde federal parlamentoda 2, eyalet parlamentosunda 6 olmak üzere toplam 8 milletvekilinin temsili, yerel düzeyde Türklerin etkin olduğunu göstermektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022).

Belçika'da Türk vatandaşlarının, Türkiye'deki seçimlere olan ilgisi, gündemi takip etmesi, oy verme davranışında bulunması, hangi partileri daha çok desteklediği gibi hususlar siyasal katılım analizi içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. 2015 seçimlerinde sistemsel düzenlemelere gidilerek randevu sisteminin kalkmasıyla yurtdışı oylarında katılımın önemli ölçüde arttığı ve yaklaşık 1 milyon vatandaşın oy kullandığı tahmin edilmektedir (Yıldız, 2018). Belçika'da 24 Haziran 2018 Türkiye seçimlerinde 142.463 seçmen bulunmakta, bu seçmenlerin %53,6'sının katılım gösterdiği bilinmektedir. Toplam kullanılan oy sayısı ise 76.423 olarak tespit edilmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinin seçimlere katılım oranları göz önüne alındığında, Almanya %45.7, Fransa %47.3, Hollanda %46.7 ve Avusturya %48.9 ile Belçika'nın gerisinde kalmaktadır. 2018 Anadolu Ajansı verilerine göre ise Belçika'da Türk vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklemiş (Yurtdışı Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları, 2018), yine genel seçim kategorisinde de Ak Parti %62,73 oy oranıyla ilk sırada yer almıştır. CHP %11,04 ile 2. sırada, HDP %9,98 oy oranı ile 3. sırada yer almıştır (24 Haziran 2018 Yurtdışı İli Belçika Genel Seçim Sonuçları, 2018). Bu arada Belçika'nın kendisi gibi nispeten küçük yüzölçümüne sahip Hollanda ve Avusturya gibi ülkelere göre yüksek olması bu ülkedeki Türklerin, Türkiye'deki siyasal süreçler bağlamında daha ilgili ve mobilize olmasıyla bağlantılandırılabilir.

Tablo 5. 24 Haziran 2018 Türkiye Seçimleri

Ülke	Recep Tayyip Erdoğan	Muharrem İnce	Meral Akşener	Selahattin Demirtaş	Temel Karamollaoğlu	Doğu Perinçek
Belçika	%74.9	%15	%2.5	%6.6	%0.8	%0.2
Anvers	%79.2	%12.6	%2.1	%5.2	%0.7	%0.1
Brüksel	%69.6	%17.9	%3.1	%8.4	%0.8	%0.2

(Yeni Şafak, 2018)

Sonuç olarak siyasal katılım toplumların isteklerinin karşılanmasında önemli bir faktördür. Seçimlere katılım oranları baz alındığında Belçika'da Türklerin, Türkiye'deki seçimlere olan ilgisinin diğer Avrupa ülkelerine kıyasla yüksek olduğu görülmüştür. Parlamentoda Türk milletvekillerinin artışı ile yerel düzeyde siyasete aktif katılım sağladıkları görülmektedir. Ancak yine de siyasal ilginin ve katılımın geçmişe oranla artmasının yanında kamuoyunda etki uyandıracak düzeyde bir siyasi anlayışın oluşmadığı belirtilebilir (Sakman, 2013, s.84).

4.3. İbadethaneler

Belçika'da Müslüman nüfusu yaklaşık olarak 250.000-300.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kesin sayısal verilere ulaşamamakla birlikte, nüfusun yüzde 3'ü Müslüman nüfusa tekabül etmektedir. Müslüman nüfusun önemli bir çoğunluğunu Fas, Türkiye, Cezayir, Tunus, İran, Lübnan, Arnavutluk, Eski Yugoslavya'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır. Belçika'da İslam dininin resmî olarak tanınması, 19.07.1974 tarihli Resmî Gazete'nin yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan bu değişikliğin arka planında petrol krizinin ve İran ile gerçekleştirilen ticari ilişkilerinin payı olduğu ileri sürülmektedir.

1980'li yıllarda İslami faaliyetler, özellikle Avrupa'da yaşayan Müslüman Türklerin kimliklerini kaybetme korkusuyla yükseldiği söylenebilir. Huzur ve sükûnet arayışında olan Müslüman Türklerin daha fazla örgütlenmeye başladıkları ifade edilebilir. Nitekim 1982-1992 yılları arasında 10 yıllık süreçte Türk camilerin sayısı 42'den 79'a yükselmiştir. Camilerin %14'ü Liège'de, %24'ü Hainaut, Namur ve Lüksemburg'ta, %11'i Brüksel, Doğu Flaman bölgesinde, %25'i Limbourg ve Flaman

Brabant bölgesinde olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda camilerin bulunduğu konumda daha fazla Türklerin yaşadığı gözlemlenmektedir (Manço, 2000, s.106).

4.4. Ekonomik Katılım

Türk toplumu Avrupa'ya ilk gittiğinde misafir işçi statüsündeyken, göçmen işçi statüsüne ardından göçmen bir gruba dönüşmüştür. Bu süreçte Türklerin değişen sosyal konumunun yanında ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda daha fazla katılımcı olmaya başladıkları belirtilebilir. Belçikalı Türklerin, kalıcı ve yerleşik olmasıyla başlayan süreç Türklerin toplumsal alanda görünür olmalarına imkân sağlamıştır. Bir çoğunluğu önceden Türkiye'ye yatırım yapan Türklerin artık Belçika'ya yatırım yapması ya da küçük işletmeler kurarak ekonomik işgücüne katılımları Belçika'nın sosyo-ekonomik yapısında yer aldıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Gelekçi ve Köse, 2011, s.170-171). Ancak ifade edilmelidir ki Türkler her ne kadar ekonomik katılımı önemli aşamalar kaydetmiş olsa da, nerede, nasıl ve hangi şartlarda çalıştıkları da önemli bir husustur.

Avusturya ve Belçika'daki Türk nüfusunun sosyo-ekonomik yapısını inceleyen bir çalışmada, iş gücüne katılım açısından iki ülke karşılaştırıldığında Belçika'da Türklerin işgücüne daha az katılım sağladığı ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Belçika'nın işsizlik sigortasıyla işi olmayan kişileri desteklemesi olabilir (Wets, 2006, s.85-100). Dolayısıyla işsizlik sigortası çalışmayanlara refah sağladığı gibi, aynı zamanda kişileri iş yaşamından uzaklaştıran bir etken olarak görülebilir.

Belçika'da yaşayan Türklerin işsizlik oranları incelendiğinde, HMSS anketlerine göre 1975 yılında en az 1.047 ile başlayan Türk işsiz sayısı, 1997 yılında 12.390 ile en yüksek seviyeye ulaşmış, 2000 yılında ise 11.000 civarında seyretmiştir. Aşağıda tabloda yer alan T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2020 yılında yayınladığı verilere göre Belçika'da toplam çalışmayan (işsiz) Türk sayısı 3.363 olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak 1997'de Belçika'da işsiz Türk sayısı oldukça yüksek rakamlara ulaşmışken, 2020 yılında bu sayıda önemli bir oranda azalış görülmüştür. Dolayısıyla eskiye oranla Belçika'da yaşayan Türklerin daha fazla işgücüne katıldığı söylenebilir.

Tablo 6. Belçika'da 2020 Yılı İtibariyle Türk İşsiz Sayısı

Uyruk	Erkek	Kadın	Toplam
Belçikalı	195.486	169.072	364.558
Yabancı	56.528	49.147	105.675
Türk	2.008	1.355	3.363

(T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022)

4.5. Ayrımcılık ve Yabancı Karşıtlığı

Türkler, yaşadıkları bölgelerde genelde birbirlerine yakın olmayı tercih etmekle birlikte sosyo-ekonomik anlamda daha düşük yerlerde yaşamaktadırlar. Göçmenlerin belli bir bölgede toplanmasının gettolara yol açacağı düşünüldüğünden devlet tarafından kontrolün olduğu gerçeği de ifade edilmelidir (Gelekçi ve Köse, 2011, s.229-230). Nitekim ırkçılığın ve sosyal dışlanmanın fazla olduğu yerlerde bir arada yaşama olayına sık rastlanırken kontrol ve denetiminde aynı oranda arttığı ifade edilebilir.

Aşağıdaki tabloda Gelekçi ve Köse'nin yapmış olduğu çalışmanın verilerine ulaşılmıştır. Belçika'da yaşayan Türklerin yabancı olmalarından kaynaklı olarak dışlanmaya ya da ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarıyla ilgili görüşlere yer verilmiştir.

Tablo 7. Belçika'da Yaşayan Türklerin Ayrımcılığa Uğrama Yüzdeleri

Dışlanma veya Ayrımcılıkla Karşılaşma	Frekans	Yüzde
Evet	240	57,8
Hayır	174	41,9
Cevapsız	1	0,2

(Gelekçi ve Köse, 2011, s.234)

Tabloda belirtildiği gibi Türklerin %57,8'i önemli bir çoğunluğu ayrımcılık ve dışlanmayla karşılaştıklarını belirtirken, %41,9'u karşılaşmadığı yönünde hayır cevabı vermiş ve %0,2'si cevap vermemeyi tercih etmiştir. Yine aynı grup en çok iş ararken ve resmi dairelerde ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Mipex (2020) verilerine göre Belçika'nın, ayrımcılığa yönelik karşıt politikalarının insanları bilinçlendirdiği ve bilgilendirdiği öne sürülmüştür. Bu anlamda diğer AB üye ülkeleriyle kıyaslandığında Belçika'da ayrımcılığa maruz kalan göçmenlerin haklarını arama ve bilme olasılıklarının daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Ancak her ne kadar devlet politikalarıyla ayrımcılığa karşı politikalar oluşturulmaya çalışılsa da Belçika toplumunun göçmenlere yönelik tavrında ve bakış açısında olumsuz bir algı görmek mümkündür.

Nitekim 2014 yılında yapılan bir çalışmaya göre, Türk diasporasına yönelik ayrımcılığın bölgeden bölgeye değiştiği gözlemlenmektedir. Anvers'te yaşayan Türklerin, Brüksel'de yaşayan Türklere kıyasla daha fazla ayrımcılığa uğradıkları görülmüştür. Bu iki şehir arasındaki farkın nedeni ise Anvers'te etnik çeşitliliğin az olması, siyasi olarak göçmen gruplarına yönelik karşıtlığın bulunması ve çoğunluğun göçmenleri dışlayıcı tutumundan kaynaklandığı öne sürülmektedir (Alanya ve Swyngedouw, 2014, s.53). Görüldüğü gibi bölgesel farklılıklar göçmenlerin topluma kabul edilmiş sürecinde etkili, önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Cinsiyet bakımından ise Belçika'da Türk kadınlarının iş başvurularında genellikle önyargı ve ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıkları söylenebilir. Bu durum çalışma hayatında yeterli ölçüde temsil edilemediklerini göstermektedir. Ancak son zamanlarda Belçika'da doğup büyüyen Türk kadınlarının başta siyaset olmak üzere pek çok alanda başarılı oldukları gözlenmektedir. Özellikle bölgesel ve federal düzeyde Türk kadınlarının milletvekili seçilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Gelekçi, 2010, s.147).

Göçmenlerin ev sahibi toplumdaki yerlilerle ilişki halinde olması, Avrupa'da kalma süresinin artması, gibi etkenlerle entegrasyon derecesinin genel anlamda AB ülkelerinde Almanya'da, Hollanda'da ve Belçika'da arttığı ileri sürülebilir. Belçika'nın göçmen entegrasyonu, diğer iki ülkeyle karşılaştırıldığında Türk diasporası için daha olumlu sonuca ulaşıldığı ifade edilebilir (Giglou ve diğerleri, 2019, s.20).

4.6. Eğitim

Eğitim politikaları entegrasyonun sağlanmasında öncelikli bir yer edinmektedir. Nitekim göç edilen ülkenin dilini, tarihini ve kültürünü eğitim yoluyla öğrenmek toplumla bütünleşmenin bir yolu olarak değerlendirilebilir. Ancak çoğu ülkede karşılaşılan önemli sorunlardan biri eğitim müfredatının tüm göçmenleri kapsayacak düzeyde oluşturulmamasıdır. Ya da göçmenlerin, menşei ülkenin ana dilini öğrenmesi konusunda teşvik edici düzenlemelerin yapılmamasıdır. Belçika'da Türkçe, 2006 yılından bu yana Ghent University College'da Flandre'de akademik düzeyde ikinci dil olarak öğretilmekle birlikte Türkçe derslerinin Belçika ve Türkiye iş birliğiyle okul saatleri dışında verildiği ifade edilmiştir (Altınkamuş ve Ağırdağ, 2014, s.75). Ancak Belçika'da verilen Türkçe derslerinin akademik anlamda katkı sağlayacağı düşünülmendiğinden gereken ilgi ve önemin verilmediği belirtilebilir. Dolayısıyla bu durum, öğrencilerin Türkçe dersinde yeterli disipline olamamalarına neden olmaktadır (Solmaz ve Deniz, 2020, s.3684-3709).

Türkçe öğretiminde yaşanan sorunlara değinen bir diğer çalışmada; velilerin bilinçlendirilmesi, ders kitapları dilinin çocukların anlayacağı seviyede olması gerektiği, Türkçe ve din kültürü derslerinin ayrı olarak okutulması şeklinde çözüm önerileri sunulmuştur. Dilin kültürel aktarımı düşünüldüğünde Millî Eğitim Bakanlığının bu hususta harekete geçmesi son derece elzem olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2016, s.301-312). Belçika'daki Türk çocuklarının ana dillerine yönelik tutumlarının ise (hiç, az, orta, çok ve tam değer aralıklarından) çok düzeyinde olduğu görülmüştür. Konuşma becerilerine kıyasla, yazılı anlatımlarda pek başarılı olamadıkları gözlemlenmiştir. Diller

arası kelime ve kavram aktarımlarında, yazım yanlışları ve konuşma dilinin birebir aktarımı en sık yapılan hatalar arasında olduğu ifade edilebilir (Şen, 2011, s.8).

Belçika'da Türkçe diline hakimiyet konusunda sıkıntılar yaşandığı gibi Türkler, Belçika'da konuşulan dilleri öğrenmede de zorluk yaşamaktadır. Toplum yapısının etkisiyle Belçika'da 3 resmi dil olan Fransızca, Flemenkçe ve Almanca konuşulmaktadır. Türkiye'de doğan göçmenler için dil öğrenmek güç bir durum olurken, Belçika'da doğup büyüyen Türklerin dil öğrenme becerilerinin daha iyi geliştiği söylenebilir. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü kuşakların iki dili kullanma becerilerinin yüksek olduğu, genellikle Flaman bölgesinde konumlanan Türklerin Flamanca'yı işte ve okullarda daha fazla kullandığı ifade edilebilir (Yaylacı, 2012, s.84).

Türkçenin günlük kullanımıyla ilgili olarak 2014 yılında Flanders bölgesinde yapılan bir anket çalışmasında genç ve yaşlı nesil arasında dil kullanımlarıyla ilgili olarak bir farklılığın olup olmadığı araştırılmıştır. Anket sonuçları ise yaşlı ve genç nesil arasında diğerleriyle Türkçe konuşma derecesinde, duyguları ifade etmede dil tercihi konusunda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Ancak bununla birlikte Türkçe'nin günlük dil kullanımıyla ilgili olarak istatistiksel bir fark tespit edilmiştir. Özellikle eski kuşağın Türkçe dilini genç kuşağa göre günlük pratiklerde (Televizyon izleme, kitap okumak, düşünmek, saymak vb.) daha sık kullandığı gözlemlenmiştir (Altınkamış ve Ağırdağ, 2014, s.69). Dolayısıyla birinci kuşakta baskın dil Türkçe olurken, ikinci kuşakta Türkçeye birlikte dile Fransızca/Flemenkçe kelimeler girdiği görülmüştür. Üçüncü kuşakta ise üç dilin birleşimi olarak yarım dillilik ortaya çıkmıştır. Gelecekte ise bölge dilinin etkisinin artacağı ve baskın geleceği öne sürülmektedir (Bekar, 2018, s.25).

5. Sonuç ve Öneriler

Belçika Türk diasporasının veriler ışığında ele alınmaya çalışıldığı bu çalışmada ulaşılan başlıca sonuçlardan biri Belçika Türklerinin eskiye oranla toplumla kaynaşma ilgisinin arttığı ve siyasal katılım konusunda ilerleme kaydettiği sonucudur. Her ne kadar Belçika Türkleri sivil toplum kuruluşlarında, kamuoyunda etki uyandıracak düzeyde güçlü bir örgütlenmeye sahip olmasa da, yaşanan son gelişmelerle Belçika toplumunda daha fazla görünür olmaya başlamışlardır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise Belçikalı Türklerin işsizlik oranlarında önemli bir azalış yaşanmıştır. Bunun bir sonucu olarak Türklerin daha fazla iş gücüne katılım sağladığı ifade edilebilir. Ayrıca Türklerin her türlü iş alanında yetki ve becerilerine göre çalışabileceği bir iş ortamının teşvik edilmesinin nitelik açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Günümüz göçmen sorunlarının en önemli meselesi haline gelen; ırkçılık ve yabancı düşmanlığı nitekim varlığını popülist söylemlerle sürdürmektedir. Gerek siyasi parti programlarında karşılaşılabileceğimiz gerekse seçim vaatlerinde gündeme gelen göçmen karşıtlığı, özellikle son zamanlarda yükselişe geçmiştir. Düzensiz göçün yarattığı sorunlar, yasadışı göçün artışı, sosyo-ekonomik refahın azalışıyla doğru orantılı bir şekilde artan göç karşıtlığı, göçmenlerin topluma uyumunu güçleştiren bir durum olarak ifade edilebilir.

Ancak Belçika toplum yapısı göz önünde bulundurulduğunda, halihazırda farklı toplumların bir arada yaşadığı çok çeşitli bir nüfus profilinin varlığından bahsedilebilir. Belçika ulus devlet temelli oluşan bir toplum nüfusuna sahip olmadığından dolayı diğer AB ülkeleriyle kıyaslandığında yine de ayrımcılığın ve ırkçılığın daha düşük seviyede olduğu belirtilebilir.

Birçok ülkede önemli bir sorun haline gelen dil ve eğitim konusunda ise Belçika'nın daha fazla girişimde bulunması gerektiği belirtilebilir. Nitekim dil ve eğitim toplumla bütünleşmenin, kültürleri ve insanları tanımanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Dil ve eğitim konusuna gereken önem verildiğinde yabancılarla etkileşim artmakla birlikte Türklerin sosyal alanda daha fazla görünür olacakları ifade edilebilir. En nihayetinde Türk hükümetinin bu konuda harekete geçmesi ve Belçika hükümetiyle iş birliği içerisinde süreci yönetmesi elzemdir.

Ulaşılan bir başka sonuç olarak da Belçika Türk diasporasıyla ilgili güncel çalışmaların ve kaynakların yetersiz olması hususundan bahsedilebilir. Bu durum veri toplama konusunda zorluk

yaşanmasına sebep olmaktadır. Özellikle istatistiki verilerin bulunamaması, çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bu husus, Belçika Türklerine ilişkin bilimsel çalışma azlığı olduğu şeklinde bir başka sonuca da işaret etmektedir. Bu noktada Belçika'da yaşayan Türklerin eğitimi ve dili konusunda pek çok çalışma bulunmasına karşın, siyasal katılım, basın ve yayın, sivil toplum faaliyetleriyle ilgili olarak yeterli düzeyde çalışma bulunmadığına da değinmekte yarar vardır. Sonuç olarak hem Belçika'da hem de Türkiye'de diaspora çalışmalarını teşvik edecek merkezlerin kurulması ve bu merkezler aracılığıyla her dilde güncel verilerin elde edilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede Belçika'daki Türklerin toplum yapısı, toplumsal kaynaşma düzeyi, yaşanan sorunlar ve geliştirilmesi gereken politikalar belirlenebilir.

Kaynakça

- Alanya, A., & Swyngedouw, M. (2014). Şehir Bağlamı ve Türk Göçmenlerin Ayrımcılık Algısı: İki Belçika Şehrinin Eğilim Skoru Eşleştirmesiyle Karşılaştırması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 53.
- Altınkamış, F. N., & Ağırdağ, O. (2014). Determinants of language use and attitudes among Turkish speakers in Flanders: A focus on generational difference. *Bilig: Journal of Social Sciences of the Turkish World* 70,, (70), 69-75.
- Bekar, B. (2018). Belçika'da Türkler ve Türkçe. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 25. <https://doi.org/10.29000/rumelide.417360>
- Belçika'da tarihi seçimler: Yabancı uyruklu üç isim belediye başkanı. (2018, October 15). Euronews. Retrieved April 26, 2022, from <https://tr.euronews.com/2018/10/15/belcika-da-yerel-secimler-emir-kir-yeniden-belediye-baskani-secildi>
- Belçika'da 11 Türk Milletvekili Seçildi. (2019, April 11). Sabah Gazetesi. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.sabah.com.tr/dunya/belcikada-11-turk-milletvekili-secild26>
- Belgium | MIPEx 2020. (n.d.). Migrant Integration Policy Index. Retrieved April 24, 2022, from <https://www.mipex.eu/belgium>
- Gelekçi, C. (2010). Belçika'da yaşayan türk kadınlarının sosyal iş yaşamındaki konumları. *Hütad*, (13), 147.
- Gelekçi, C., & Köse, A. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*. Phoenix Yayınları.
- Giglou, R. I., Gorp, B. V., & D'Haenens, L. (2019). Determinants Of Degree Of İntegration Of Turkish Diaspora İn Belgium, The Netherlands, And Germany. *International Communication Gazette*, 81(3), 20. <https://doi.org/10.1177/17480485188204>
- Gsir, S., Mescoli, E., & Mandin, J. (2019). Corridor report on Belgium: the Case of Moroccan and Turkish Immigrants. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies*, 81(3), 2-4. <https://doi.org/10.2870/997975>
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2020 Raporu (2019, April 11). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.csgeb.gov.tr/yayinlar/raporlar/dis-iliskiler>
- Kaya, A., & Kentel, F. (2008). *Belçika Türkleri Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kütük, B. Ş. (2015). Türkiye'den batı Avrupa'ya işçi göçünün sosyolojik çalışmalara yansımaları. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*, (52), 648. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.19012>
- Manço, A. (2000). Belçika'da Türklerin 40 yılı (1960-2000): sorunlar, gelişmeler, değişmeler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 106-121.
- Mouvement de la population. (2022, June 16). Statbel. Retrieved November 18, 2022, from <https://statbel.fgov.be/fr/themes/population/mouvement-de-la-population>

- Safran, W. (2011). Diaspora in modern societies: myths of homeland and return. *Diaspora: A Journal Of Transnational Studies*, 1(1), 83-99. [10.1353/dsp.1991.0004](https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004)
- Sakman, T. (2013). *Türk Diasporasının Avrupa siyasi sistemine katılım süreçlerinin analizi Almanya, Hollanda, Belçika örneğinde*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Şen, Ü. (2011). *Belçika'da yaşayan Türk çocuklarının Türkçeye yönelik tutumları ve yazma becerileri*. Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Solmaz, M., & Deniz, L. (2020). Belçika'daki Türkiye kökenli öğrencilerin ve velilerin Türkiye'deki öğrenci ve velilerden farklılıkları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları*, 15(25), 3684-3709. <https://doi.org/10.26466/opus.653804>
- Unat, N. A. (2017). *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wets, J. (2006). The Turkish community in Austria and Belgium: The challenge of integration. *Turkish Studies*, 7(1), 85-100. <https://doi.org/10.1080/14683840500520600>
- Yaman, G. (2014). Göçmen ilişkiler ağının ulusötesi göçe etkisi: Belçika'daki Emirdağlılar örneği. *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 283.
- Yaylacı, F. G. (2012). Belçika'daki Türklerin dil kullanımları." *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 84.
- Yildiz, Z. (2018, June 28). *Yurtdışı oyları: Hangi ülkede kim kazandı, kim kaybetti?* Euronews. Retrieved August 3, 2022, from <https://tr.euronews.com/2018/06/27/abd-ve-kanada-da-muharrem-ince-ab-ulkelerinde-erdogan-kazandi>
- Yontar, İ. G., & Savut, E. (2018). Seçilmiş Avrupa ülkeleri ve Türkiye'de göçmenlerin siyasi katılımı. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 251.
- Yurtdışı Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları 24 Haziran 2018 - Belçika Seçim Sonuçları*. (2018, June 24). Yeni Şafak. Retrieved August 19, 2022, from <https://www.yenisafak.com/secim-cumhurbaskanligi-2018/yurtdisi-belcika-secim-sonuclari>
- 24 Haziran 2018 Yurtdışı İli Belçika Genel Seçim Sonuçları*. (2018, June 24). Habertürk. Retrieved November 26, 2022, from <https://www.haberturk.com/secim/secim2018/genel-secim/ilce/yurtdisi-belcika-1115>

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Belçika'da Türk Diasporası" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Values and Values Education in Turkish National Culture

Yusuf Yıldırım^{ID}

Erdem Beyazıt İmam Hatip Secondary School-İnegöl/Bursa, Türkiye

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the values in Turkish national culture and the educational tools that ensure the transfer of these values from generation to generation. This study was designed with a descriptive model based on the literature in the context of qualitative research and was conducted as a document review. The Turkish nation has also produced values suitable for its own national character in the historical process. These values include giving importance to family unity, justice, honesty, tolerance, respect, patriotism, love of the nation, freedom and independence. They have included different practices in order to transfer these values to the younger generations. It has been determined that among these value transfer and education methods, there are suggestions such as proverbs, lullabies, folk songs, stories, tales and epics. However, with the Turkish nation's use of writing, it has been seen that values are wanted to be conveyed through written texts. In addition, it has been determined that they train values by having fun by using stage plays such as orta oyunu, meddah, shadow plays such as Karagöz and Hacivat, and traditional Turkish plays.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 06.12.2022

Received in revised form: 09.12.2022

Accepted: 12.12.2022

Available online: 31.12.2022

Article Type: Essay Reviews

Keywords: Value, National Values, Value Education, Turkish National Culture

© 2022 SAÜTAD All rights reserved

1. Introduction

Values are a human feature that preserves its existence and importance from the first people to the present day. In particular, it plays an important role in the display and interpretation of human behavior towards other people, objects and living things. Values help the individual how to behave, how to think and what to do. Value is the belief that something is desirable or undesirable (Güngör, 1993). According to Yıldırım (2019), values are one of the elements that guide the individual, and are accepted as criteria for the thoughts and behaviors of the individual, and at the same time, they are the most powerful. Social values, on the other hand, direct the behavior of the individual in the society. On the other hand, Hoşgörür (2010) explained values as the standards that determine the goals and behaviors of the members of the society and show them what is right and what is wrong.

In this study, it is aimed to determine the values in Turkish national culture and the educational tools that ensure the transfer of these values from generation to generation. This study has been designed with a descriptive model based on the literature in the context of qualitative research and conducted as a document review. In this study, values and resources related to values education in Turkish culture were used as data sources and analyzed by analyzing the content analysis method.

2. Values in Turkish National Culture

Values have important functions for the continuity of the existence of a nation. It did not cause the Turks to lose their cultural values and their own identity, but at the same time, it did not prevent them from

¹ Corresponding author's address: İnegöl Erdem Beyazıt İmam Hatip Ortaokulu İnegöl/Bursa, Türkiye
Telephone: +90 5443153266
e-mail: yusufyildirimakademik@gmail.com

adapting to the cultures they knew (Özkul, 2015). No matter how hard the Turkish nation went through, especially living in captivity, the Turkish nation did not break away from its values, and even continued its national existence by holding on to its values. The Turkish nation has developed its own national values by making a synthesis of the different religions it has accepted, the different cultures, lifestyles, belief systems, traditions and customs which has come across by taking its national life at the center in the historical process. Language is one of the important element for the preservation and survival of values. Turks have successfully transferred their national values, which they have produced, developed and transferred to life through their own language, to future generations. When these sources are examined, the values of Turkish national culture can be expressed as freedom, independence, justice, responsibility, tolerance (Özen, 2014), perseverance, patience, giving importance to family unity, national unity and solidarity (love of the nation), patriotism, love of the flag.

3. Values Education in Turkish National Culture

Values show similarities among the Turkish nation, which has a deep-rooted history and spread over a wide geography. One of the points underlying these similarities that they benefit from the same resources in the values education process. In the historical process, it is seen that the Turkish nation has benefited from epics, poems, lullabies, proverbs, folk songs, written sources and plays for values education. A Turkish child is introduced to values from the moment he is born and encounters these values until the end of his life. As a matter of fact, in this journey of life, the Turkish child sleeps on the knee of his mother with lullabies, swings in the cradle to the accompaniment of folk songs, communicates with idioms and proverbs with childhood, learns his values with epics in the friend environment, stories in mosques and conversation rings, develops his values and transfers them to the younger generations.

4. Conclusion and Recommendations

In Turkish national history, institutions such as madrasahs, mosques, dervish lodges, and zaviye have carried out serious studies on values education. The dervishes who first came to Anatolia transferred the values of the Turkish-Islamic civilization to the local people in the lodges and chat circles they established. It can be said that this situation is also valid for the Balkans. Although the spiritual dimension of the education system, especially in madrasahs, does not directly talk about values, they indirectly process values such as justice, kindness, benevolence, tolerance and honesty. Considering this situation, the following suggestions can be made for a society structure where values are experienced again and Turkish national values come to life in young generations. In order to ensure social development, it is recommended that all segments of the society conduct values education. Thus, it will be ensured that the students reinforce the values they have acquired at school in the society and in the family.

Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerler Eğitimi

Yusuf Yıldırım^{ID}

Erdem Beyazıt İmam Hatip Ortaokulu, İnegöl/Bursa, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada Türk milli kültüründe yer alan değerler ve bu değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan eğitimi süreçlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma bağlamında literatüre dayalı betimsel modellerle tasarlanmış olup, doküman incelemesi şeklinde yürütülmüştür. Türk milleti tarihsel süreçte kendi milli karakterine uygun değerler üretmiştir. Bu değerler arasında aile birliğine önem verme, adalet, dürüstlük, hoşgörü, saygı, vatanseverlik, millet sevgisi, özgürlük ve bağımsızlık yer almaktadır. Binlerce yıllık Türk tarihinde bu değerler genç nesillere aktarılırken farklı uygulamalara yer verilmiştir. Bu süreçte başta atasözleri, ninniler, türküler, hikâyeler, masallar, destanlar gibi telkin yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte orta oyun, meddah gibi sahne oyunları; Karagöz ile Hacivat gibi gölge oyunları ve geleneksel Türk oyunları kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca Türk milleti tarafından yazının kullanmaya başlanmasıyla birlikte yazılı metinler aracılığıyla da değerlerin aktarıldığı görülmüştür.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 06.12.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 09.12.2022

Kabul edildi: 12.12.2022

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Derleme

Anahtar Kelimeler: Değer, Milli Değerler, Türk Milli Kültürü, Değer Eğitimi

© 2022 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Değerler ilk insanlardan günümüze varlığını ve önemini koruyan insanî bir öğedir. Özellikle insanoğlunun diğer insanlara, nesnelere ve canlılara karşı davranışlarını sergilemesinde ve anlamlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Başlangıçta bireysel olan bu davranışlar, insanların topluluk halinde yaşamasıyla beraber toplumsal bir nitelik kazanmıştır. Böylece değerler toplumun uzun yıllar içerisinde oluşturduğu kültürel öğeler arasında yerini almıştır. Türk Dil Kurumu (2022) kültürü “*tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler (...) bütünü*” şeklinde tanımlamıştır. Değerler kültürün manevi yönünü oluşturan öğeler arasında bulunmaktadır. Bundan dolayı değerler tüm toplum tarafından üretilen, kabul gören ve önem arz eden öğelerdir. Türk milleti de zaman içerisinde kendi kültürünü ve kültürel değerlerini üretmiştir.

Değerler nasıl davranması, nasıl düşünmesi ve ne yapması gerektiği konusunda bireye yardımcı olmaktadır. Değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör, 1993). Yıldırım’a (2019) göre değerler bireyi yönlendiren, bireye rehberlik eden, bireyin düşünce ve davranışları için ölçüt olarak kabul edilen öğelerden birisi ve aynı zamanda en güçlüsüdür. Hoşgörür (2010) ise değerleri bireylerinin amaç ve davranışlarını belirlemede, onlara neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren standartlar şeklinde açıklamıştır. Nitekim her toplumda, iyi-kötü, güzel-çirkin, nelerin uğrunda ölünebileceğini, ne için yaşanabileceğini belirleyen, insanların davranışlarına birer standart koyan değerler vardır (Özen, 2014). Schwartz’a (1992) göre değerler insanların toplumsal veya bireysel bir eylemi (davranışı) seçerken; yapılan bir eylemin doğruluğunu savunurken; diğer insanları ve kendini değerlendirirken; başvurduğu, düşünsel ve duygusal nitelikleri olan ilkelerdir. Değerler özeld bireyden bireye farklılık gösterdiği gibi genelde toplumlar arası hatta aynı toplumda çağlar arası farklılık göstermektedir.

Orta Asya başta Türk kültürünün ve Türk milli değerlerinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Orta Asya tarih boyunca Türk milletinin çatışmalarına, üzüntülerine, sevgilerine, kavgalarına, dayanışmalarına şahitlik etmiştir. Orta Asya topraklarının başta sahip olduğu özellikler olmak üzere farklı kültürlerin ve dinlerin bulunduğu bir bölgede yer alması Türk kültürel değerlerinin oluşma ve gelişme sürecinde büyük katkılar sağlamıştır. Ayrıca dünyanın farklı bölgelerine göç eden Türk milletinin Türk kültürel değerlerini farklı coğrafyalara yaydıkları görülmektedir. Hindistan’dan

Tunus'a; Çin sınırlarından Avrupa'nın ortalarına; Arap yarımadasından Sibiryaya kadar geniş bir coğrafyada Türk kültürel değerlerini görmek mümkündür.

Bu çalışmada Türk milli kültüründe yer alan değerler ve bu değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan eğitim araçlarının neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma bağlamında literatüre dayalı betimsel modellerle tasarlanmış olup doküman incelemesi şeklinde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir (Karataş, 2015). Doküman incelemesi sürecinden hangi kaynakların önemli olduğu, veri kaynağı olarak kullanılabilmesi ve hangi kaynaklara başvurulması gerektiği araştırmanın içeriğine bakılarak araştırmacılar tarafından karar verilmektedir. Bu çalışmada Türk kültüründe değerler ve değerler eğitimiyle ilgili kaynaklar veri kaynağı olarak kullanılmış ve içerik analizi yöntemi incelenerek çözümlenmiştir.

2. Türk Milli Kültüründe Değerler

Bir milletin varlığı devamlılığı için değerler önemli işlevlere sahiptir. Değerler toplumsal kontrol araçları olarak kabul edilmektedir. Toplumlar içinde var olan dengeyi koruyarak toplumsal istikrar mekanizmaları olarak işlev görmektedir. Bundan dolayı toplumlar, toplumsal sağlığı, istikrarı korumak ve geliştirmek; bireylerin bu topluma uyumunu sağlamak için değerler eğitimi gerçekleştirmektedir (Kupchenko ve Parsons, 1987). Her millet için bu durum böyleyken binlerce yıllık tarihe sahip Türk milletinin milli kültüründe değerler ayrı bir konumdadır. Bu bağlamda Türk milleti tarihsel süreçte değerler oluşturmuş ve nesilden nesile bu değerleri aktararak hem milli varlığını korumuş hem de millet içi huzur ve barışı sağlamıştır. Türklerin kendi kültürel değerlerini ve kendilerine ait olan kimliklerini kaybettirmemiş, fakat aynı zamanda yeni tanıdıkları kültürler ile uyum göstermelerine de mani olmamıştır (Özkul, 2015). Türk milleti başta esaret altında yaşamak üzere ne kadar zor zamanlar geçirse de değerlerinden kopmamış, hatta değerlerine sınıksız tutunarak milli varlığını devam ettirmiştir. Her yerde çok iyi örgütlenebilen, kurduğu devlet yıkılsa bile bir gecede tekrar devlet kurabilen ve en önemlisi bu milleti bir arada tutan ve birbirine kenetleyen şey ise sahip olduğu değerleridir (Özen, 2014).

Türk milleti tarihsel süreçte farklı coğrafyada farklı kültürlerle etkileşim haline girmiştir ama farklı milletlerin değerlerini doğrudan almak yerine kendi kültürüyle uyumlu yeni bir sentez çıkarmıştır. Türk milleti tarihsel süreçte milli yaşantılarını merkeze alarak kabul ettiği farklı dinler, karşılaştığı farklı kültürler, yaşayışlar, inanç sistemleri, gelenek ve göreneklere bir sentez yaparak kendi öz milli değerlerini geliştirmiştir. Hatta bir kısım ortak değerlerin Türkleri İslam ile bir araya getirdiğini ifade edilmektedir (Avcı, 2020). Böylece Türkler kabullendikleri dinlerin kendi değerleriyle uyumuna bakmışlar ve değerlerini de yeni dini yaşayışlarına aktarmışlardır.

Değerlerin muhafaza edilmesi ve yaşatılabilmesi için önemli öğelerden birisi dildir. Türkler öz dilleri aracılığıyla ürettikleri, geliştirdikleri ve yaşama aktardıkları milli değerlerini gelecek nesillere başarılı bir şekilde aktarmıştır. Bu duruma en büyük kanıt kahramanlıkların işlendiği destanlardan çocukların uyuması için kullanılan ninnilere; sevgilerin paylaşıldığı türkülerden ders veren atasözlerine; eğlendirirken eğiten oyunlarından Türk milletinin ilk yazılı kaynaklarına kadar her yerde görmek mümkündür. Türk milli değerlerinin yer aldığı yazılı eserlere "Kutadgu Bilig", "Divan-ı Lügat-i Türk", "Divan-ı Hikmet", "Atabet'ül Hakayık", "Dede Korkut Hikâyeleri", "Köroğlu Destanı" da (Özkul, 2015) örnek verilebilir. Bu kaynaklar incelendiği zaman Türk milli kültürünün değerlerini özgürlük, bağımsızlık, adalet, sorumluluk, hoşgörü (Özen, 2014), azim, sabır, aile birliğine önem verme, milli birlik ve beraberlik (millet sevgisi), vatan sevgisi, bayrak sevgisi şeklinde ifade edilebilir. Nitekim Orta Asya'da ilk yazılı kaynaklar olan Orhun Abideleri ve Türklerin İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemlerde yazılan Kutadgu-Bilig incelendiği zaman Türk töresi könilik (adalet), tuzluk (eşitlik), uzluk (iyilik- faydalılık) ve kişilik (insanlık ve hoşgörü) (Kafesoğlu, 1998) başlıkları altında dört değer işlendiği görülmektedir.

Türklerin sahip olduğu temel değerlerden birisi “özgürlük” ve “bağımsızlık”tır. Türklerin en belirgin özelliği, “hür ve müstakil olarak yaşama” (Kaplan, 1987) olan inançları ve bu uğurda verdikleri mücadeleleridir. Bundan dolayı bağımsızlık ve özgürlük değerleri Türk milleti ile ilişkilendirilen temel değerler arasında yer almaktadır. Bu duruma en güzel örnek Kürşad’ın 40 fedaisiyle Çinlilere açtığı savaş (Atsız, 2010) ve milli mücadele sürecinin imkânsızlıklarına rağmen Fransızlara karşı mücadele eden Şahin Bey’in işgale gelen Fransız ordusu komutanına yazdığı mektupta “*‘Türk esir yaşamaz’ diye duymadın mı?’*” hitabı (Yalçın ve diğerleri, 2014) verilebilir.

Türk milleti için devlet önemlidir. Hatta Türk milleti için devlet uğruna savaşılacak gerekirse ölümün göze alınacağı bir yapıdır. Türkler devletin bağımsızlığının sağlanmasından sonra korunması için birlik ve bütünlük içerisinde hareket etmeleri gerektiğini bilirler. Bundan dolayı Türk milletinde millet ve devlet sevgisinin göstergesi olan “milli birlik ve bütünlük” temel değerleri arasında yer almıştır. Nitekim Şahin (2005) milli birlik ve bütünlüğü kapsayan millet sevgisinin Türk kültürünün özünü oluşturan temel unsur olarak nitelendirmektedir. Bu ruh haliyle hareket eden Türk milleti yüzlerce yıl boyunca bir arada yaşamış ve asla dağılmamış bir millettir (Özen, 2014). Orhun Abideleri’nde birlikte hareket etmemelerinden dolayı devletin elden gittiği vurgulanmaktadır (Ergin, 2003). “*Beyleri milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, bey ve milleti karşılıklı çektiirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.*”

Türklerde devlet ve millet sevgisi kadar önemli olan bir diğer değer ise “aile birliğine önem” vermektir. Türk kültüründe geçmişten günümüze aile (oğuş) birliğine önem vermek temel değerlerden biri sayılmıştır. Aile birliği ilk zamanlarda olduğu gibi bugün de Türk milleti için vazgeçilmez değerler arasında yer almaktadır. Türkler tarihin en eski ve köklü aile yapısına sahip olduğu bilinmektedir (Öztürk, 2015). Çin kaynaklarında Türklerin aileye önem verdiği (Bastem, 2019) özellikle vurgulanmaktadır. Türkler tarafından aile birliğine önem verildiği için aile bireyleri arasında sevgi ve saygı ihmal edilmemiş sorumluluklar başta eşler olmak üzere aile bireyleri arasında paylaşılarak aile bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Türk aile yapısının temeli saygıya dayanmaktadır. Türk aile yapısında özellikle anne ve babaya saygı ön plandayken kadın haklarına saygı da belirli standartlara bağlanmıştır. İlk Türk yazılı kaynaklarından olan Kutadgu Bilig’te “*Babanı, anneni hoşnut eyle. Onlara hizmet et/ Bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin*” şeklinde ifade edilmiştir. Yine Türklerin Müslüman olmasıyla birlikte “*Rabbim, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.* {23} *Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim!, Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”* {24} (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022) ayeti Türklerin aile bireyelerine verdiği önemi perçinlemiştir.

Türk değer yapısı içerisinde “sevgi” değeri özellikle de “hayvan sevgisi” önemli bir yer tutar. At ve kurt gibi hayvanlar Türk milleti için oldukça önemli olmuştur. Özellikle at, Türk milleti için yoldaş olarak görülmüştür. Türkler tarafından ehlileştirildiği bilinen “at” her zaman değerli kabul edilmiştir. Ata kutsallık verecek kadar ileri giden Türkler, Türk destan geleneğinde de at, sadık bir dost, zafer kazanılmasında vazgeçilmez bir öge, sahibini ölümden kurtaran cesur bir unsurdur (Menekşe, 2022). Ayrıca birçok deyim ve atasözünde at ve kurt kavramlarının kullanılması bu hayvanlarının ne kadar toplum hayatının içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı zamanında leylekler için hastane kurulması, kuşlar için ev yapılması Türk milletinin hayvan sevgisini gösteren diğer kanıtlardır.

Türklerin tarihsel süreçte “temizliğe” büyük önem verdikleri görülmektedir. Eski Uygur yazılarında yer alan ‘*keçi sütü ile yıkanırsa*’ (eçkü sütü birle yunsar), ‘*vücutunu temizce yunup, yıkayıp...*’ (et özün arıg yunup), ‘*yunup, yıkanup, temizlensin*’ (yunsun, arıtınsun)” (Karakaş, 2014) ifadeleri Türklerin temizliğe verdiği önemi gösteren kanıtlar niteliğindedir. Türklerin İslam ile tanışmasıyla birlikte abdest ve gusül uygulamalarının günlük hayata girmesi de Türklerin sahip olduğu temizlik değerini pekiştirmiştir. Kutadgu Bilig’de “*Tanrı temizliği sever. Temizlik ile insan iyi ad kazanır*” şeklinde (Şen, 2009) geçen ifade Türk milletinin temizliğe verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

Toplumsal hayatın vaz geçilmez değerlerinden biri olan “doğruluk-dürüstlük”, Türklerde var olan önemli değerlerden birisidir. Türk tarihinde Doğruluk ve dürüstlük değerlerine zarar verebilecek yalan, hırsızlık ve zina gibi olumsuz ahlak örnekleri toplumda yozlaşmaya sebebiyet vereceği düşünülerek suç kabul edilip sert karşılığı (Usta, 2016) olmuştur. Türk milli değer anlayışında doğruluk hem sözlü hem de yazılı eserlerde yer aldığı görülmektedir. Nitekim Kutadgu Bilig’de doğruluk 5600 beyitte “Doğrulukla (adalet) gök ayakta durur; yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter” şeklinde geçmektedir. Benzer şekilde sav olarak ifade edilen atasözlerinde [“Doğrunun yardımcısı Allah’tır”, “Emanete hıyanet olmaz”] doğruluk-dürüstlük ile ilgili sözler de yer almaktadır. Benzer şekilde halk şairlerinin de doğruluk ve dürüstlüğe önem verdiklerini görmek mümkündür. Yunus Emre’nin (1997) “Cümleler doğrudur sen doğru isen, doğruluk bulunmaz sen eğri isen, sen doğruysan, herkese doğru dersin, sen eğri isen doğruluk bulunmaz” sözü bu duruma örnek verilebilir.

Türk milletinin sahip olduğu en temel değerlerden birisi de “adalet”tir. Türk devlet geleneğinde, devletin iyi yönetilmesi ve halkın refahı için başta hükümdar olmak üzere, diğer devlet adamlarının sahip olması gereken özelliklerden birisidir adalet (Çakmak ve Tezcan, 2016). Bu durum ilk Türk eserlerinden Kutadgu Bilig’de “Sen adaletle Tanrı’nın sevgisini kazanırsın; halka kızıp onlara karşı adaletten ayrılma” şeklinde ifade edilmektedir.

Türk milletiyle bütünleşen değerlerden bir de “hoşgörü”dür. Türk milleti adalet ve hoşgörü değeri arasındaki dengeyi iyi ayarlayabilmiştir. Böylece insanlara adaletle muamele ederken hoşgörülü davranmayı ihmal etmemiştir. Türklerin sahip olduğu hoşgörü atasözlerine de yansımıştır. Türk Dil Kurumu (2022) atasözleri ve deyimler sözlüğünde “dikensiz gül olmaz”, “İnsan beşer, kuldur şaşar” “bu kadar kusur kadı kızında da bulunur”, “her güzelin bir kusuru vardır”, “iyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı” vb. hoşgörü konulu atasözlerine örnek olarak vermiştir.

Türk milletinin sahip olduğu değerleri çoğaltmak mümkündür. Yukarıda sadece en yaygın olanları ve ön planda yer alanları ifade edilmiştir. Türk topluluklarının aynı dönemde ve aynı mekânda yaşamasalar da benzer değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu durum Türk milletinin beslendiği kaynakların ortak olması ve değerlerin bir milletin ortak karakteri olması şeklinde açıklanabilir. Toplumsal değer olarak da ifade edilen bu durum toplumları niteleyen sıfatları ve bu sıfatların oluşturduğu kültürel karakterlerini ifade etmektedir (Örneğin Türkler misafirperver, Japonlar çalışkan gibi) (Yıldırım, 2019). Ayrıca farklı coğrafyalarda ve zamanlarda yaşamalarına rağmen Türk milletinin genelinde benzer değerlerin görülmesi Türk milletinin benzer eğitim süreçlerinden geçmesinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Türk milletinin tarihsel süreçte uyguladığı değerler eğitimi süreçlerine aşağıda yer verilmiştir.

3. Türk Milli Kültüründe Değerler Eğitimi

Binlerce yıllık köklü bir tarihe sahip Türk milleti kendi öz değerlerini oluşturmuştur. Türk milleti oluşturduğu bu değerleri günlük hayattan hukuk kurallarına, devlet yönetiminden sanata farklı alanlarda yer vererek günümüze kadar nesiller aracılığıyla ulaştırmışlardır. Kafesoğlu’na (1998) göre Türk milletinin değerleri dili, töresi, dini, hukuku, düşüncesi ve hadiseler karşısındaki hususi davranışlarından oluşmaktadır.

Değerler Türk milletinin zamansal ve mekânsal olarak bütünlük göstermesine olanak sağlamıştır. Değerler köklü bir tarihe sahip ve geniş coğrafyaya yayılmış Türk milleti arasında benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklerin temelinde yatan noktalardan birisi ise değerler eğitimi sürecinde aynı kaynaklardan yararlanmalarındır. Tarihsel süreçte Türk milletinin değerler eğitimi için destanlar, maniler, ninniler, atasözleri, türküler, yazılı kaynaklar ve oyunlardan yararlandığı görülmektedir. Bir Türk çocuğu dünyaya geldiği andan itibaren değerlerle tanışmakta ve hayatının sonuna kadar bu değerlerle yaşamaktadır. Nitekim bu hayat yolculuğunda Türk çocuğu dizde ninniler eşliğinde uyumakta, beşikte türküler eşliğinde sallanmakta, çocuklukla birlikte deyim ve atasözleriyle iletişim kurmakta, arkadaş ortamında destanlar, camilerde ve sohbet halkalarında ise hikâyelerle değerlerini öğrenmekte, sahip olduğu değerleri geliştirmekte ve genç nesillere aktarmaktadır. Türk milli kültüründe geleneksel değerler eğitimi sürecinde aşağıdaki yöntemlerden yararlanılmaktadır.

Atasözleri: TDK (2022) tarafından “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel.” şeklinde tanımlanan atasözleri değerler için vazgeçilmez bir kaynaktır. Arapça ‘mesel’ ve öz Türkçede ‘sav’ olarak ifade edilen atasözleri, Türk milli kültüründe mesaj vermenin yanında değerler eğitimi için sıklıkla başvurulan öğelerden biridir. Değer aktarımı süreçlerinden telkin yöntemine giren atasözleri aktardığı mesajlarda değerleri taşımaktadır. Atasözleri, yüzyılların tecrübe ve birikimlerini taşıdığı için değerler eğitimi açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Nitekim Soykut (1974) atasözlerini yüzyıllar boyunca yaşanmış veya gözlenmiş birbirinden farklı olayları değerlendiren, onları basmakalıp sözler hâline getirerek sınıflandıran, dedelerden torunlarına intikal ederek günümüze kadar ulaşan özlü sözler olarak nitelemiştir. Her bir atasözü asırlardır var olan Türk milletinin deneyimlerinden damıtılarak oluşturulan değer membaidir.

Türk tarihinde sözlü bir yere sahip olan atasözlerine yazılı olarak Türk milletinin ilk yazılı eserleri olan Orhun yazıtlarında rastlanmaktadır. Orhun yazıtlarında geçen “*Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin*” sözleri zamanla evirilerek Divanü Lügât’it-Türk’te “*Aç ne yimes, tok ne times*” Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde, “*Tok açın halinden bilmez*” (Gereken, 2018) şekline dönüşmüştür. Bu durum Türk milletinin asırlar boyu değerlerinin varlık ve devamlılık gösterdiğini ispat etmektedir. Ayrıca bu durum geleneksel Türk kültüründe atasözlerinin bir değer aktarım aracı olarak kullanıldığını da göstermektedir.

Ninniler: Ninniler kişilerin çocukları uyutmak için belli bir ezgiyle söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir (Gelişi ve Yazıcı, 2016). Türk Dil Kurumu (2022) tarafından “*Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen türkü*” şekline tanımlanan ninniler çocukların gelişimine farklı noktalardan katkı sağlamaktadır. Türk kültürünün önemli öğelerinden biri olan ninniler, Türk annelerinin dilinde geçmişten günümüze bir değer eğitim aracı olarak kullanılagelmiştir. Anadolu coğrafyasında farklı bir öneme sahip olan ninniler, asırlardır annelerin dudaklarında, çocukların kulaklarında yer alarak değerler eğitimi için bir araç olmuştur. Bu durum diğer tüm Türk devlet ve topluluklarında da görülmüştür. Ninniler Türk milleti tarafından sözlü kültür olarak yaşatılmış ve nesilden nesile aktarılarak (Coşkun, 2013) günümüze kadar gelmiştir.

Eğitimin erken yaşlardan itibaren başladığı ve kişiliğin büyük kısmının bebeklik döneminde oluştuğu düşünülürse ninnilerin eğitim ve kişilik gelişiminde oynadığı rol ortaya çıkmaktadır. Gibbs ve Earley (1994) de temel kişilik özelliklerinin erken yaşlarda oluştuğunu ileri sürmektedir. Halstead ve Taylor (2000) ise çocukların değerleri ailelerinden çok erken yaşlarda öğrenmeye başladığını belirtmektedir. Değerlerin eğitim sürecinin bir parçası ve kişiliğin önemli bir yönünü oluşturması yüzyıllardır kullanılagelen ninnilerin Türk milletinde değerler eğitimi açısından önemli bir görev icra ettiğini göstermektedir. Nitekim Coşkun’a (2013) göre Türk kültürünün vazgeçilmez bir ögesi olan ninniler, çocukların gelenek ve göreneklerle birlikte değer yargılarını öğrenmelerine de katkı sağlamaktadır.

Türküler: Ozan geleneğinin önemli ürünlerinden olan türküler kadim Türk kültüründe binlerce yıldır varlığını sürdürmektedir. Türküler Türk milletinin duygularını, acılarını, aşklarını, sevgilerini, dertlerini ve endişelerini taşımakla birlikte değerlerin aktarımı aracı olarak da kullanılmıştır. Türk kültürü ve değerler eğitimi açısından önemli bir yere sahip olan “türküler” içinde sevgi, saygı, dürüstlük, adalet, hoşgörü, alçakgönüllülük gibi pek çok değeri barındırmaktadır (Arıcı ve Er, 2017).

Halk müziği ve halk ozanlarının değerler eğitiminde kullanılması (Turhan ve Kova, 2012) Türk toplumunda değerlerin gelişmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda türkülerin Türk milli değerlerinin nesiller arasında aktarımına ve toplum tarafından değerlerin yaşanmasına ciddi katkılar sağladığı düşünülmektedir. Değerler eğitimi sürecinde çoğunlukla örtük olarak kullanılan ve kişisel etkisi bulunan türküler planlı bir şekilde eğitim sürecinin parçası haline getirilebilir. Arıcı ve Er (2017) farklı bir şekilde değerlendirerek insanların farklı zekâ türlerine sahip olması nedeniyle değerler eğitiminde de türkülerden yararlanılmasının müziksel işitsel zekâ, sözel zekâyâ sahip öğrencilerin değerleri kazanmalarına yardımcı olacağını belirtmiştir.

Gel sevelim sevileni seveni
Sevgisiz suratlar gülmüyor canım

Nice gördüm dizlerini döveni
Giden ömür geri gelmiyor canım
Neşet Ertaş "Gel Sevelim"
Beni hor görme kardaşım
Sen altınsın ben tunç muyum?
Aynı vardan var olmuşuz
Sen gümüşsün ben sac mıyım?
Aşık Veysel "Beni Hor Görme Gardaşım"

Destanlar: Kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu almaktadır (TDK, 2022). Demircioğlu ve Tokdemir (2008) destanların toplumun hayat görüşünü, yaşam biçimini, ahlak anlayışını, yücelttiği değerleri içlerinde barındırdığını belirtmiştir. Destanların kahramanlar ve konular üzerinden değerleri asırlardır nesilden nesile aktardıkları görülmektedir. Özellikle kahramanın davranış, düşünce ve yaşantısından yola çıkılarak değerler topluma işlenmektedir. Destanlar çocuklar kadar yetişkinleri de heyecanlandırdığı için toplumun her kesimi için uygundur ve her zaman kültürün ve gelenek-göreneklerin anlaşılması ve aktarılması sürecinde kullanılabilir.

Destanlar değerler eğitimi sürecinde kullanılan en önemli araçlardan biridir. Çünkü Türk ahlakının temelini yansıtan birtakım değerlerin nesilden nesile aktarılmasının destanlar vasıtasıyla gerçekleştiği (Binat, 1971) bilinmektedir. İnfomal öğrenmelerin bir ögesi gibi kullanılan destanlar değerler eğitimi sürecinde planlı öğrenmelere dönüştürülebilir. Destanlar, sözlü veya yazılı olarak değerler eğitimi süreci için önemli bir materyal olarak kabul edilmektedir. Nitekim destanlar toplumun sahip olduğu değerleri heyecan dolu bir akış içerisinde genç nesillere aktarmaktadır. Eğitim sürecinde destanların kullanılması hem değerleri genç nesillere aktarılması hem de Türk milli kültürünün yaşatılması bakımından önemlidir. Aşağıda Türeyiş destanına ait bir kesit sadeleştirilerek verilmiştir.

"... Yaklaştıklarında gördüler ki ışıklar içinde çocuklar yatıyor. Saygı ile diz çöküp selam verdiler. Çocukları alarak dışarı çıktılar. Beslenip büyütülmeleri için sütannelerine ve dadılara verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösteriyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Çocuklar artık büyüyüp konuşmaya başlayınca Uygurlardan anne ve babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Çocuklar ağaçları görünce onlara tıpkı evladın babasına gösterdiği saygıyı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöktüler ve yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar da dile gelip şöyle dediler: "Güzel huy ve iyi özelliklerle bezenmiş çocuklar böyle olurlar ve anne ile babalarına saygı gösterirler. Ömrünüz uzun, adınız ünlü ve şöhretiniz de devamlı olsun!" O bölgelerde yaşayan bütün kavimler, bu çocuklara hükümdar oğullarıymış gibi saygı gösterdiler. Her birine birer ad koydular. Bu çocuklardan Böğü-Tegin, gerek güzelliği gerekse boyu posu, sabrı, iradesi, ileriye görüşü bakımından diğerlerinden daha farklıydı. (...) Uygurlar, onun Han olarak seçilmesi üzerinde birleşti ve büyük şenlikler yaparak onu Hanlık tahtına oturtular. O, memleketi adaletle döşedi ve zulüm sahifelerini kapadı" (Ögel, 1993).

Hikâyeler: Hikâye bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması (TDK, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Hikâye ve masallar değerler eğitimi sürecinde sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle geçmişten günümüze Türk tarihinde örtük bir şekilde değerlerin aktarımı için kullanıldığı görülmektedir. Okulların olmadığı dönemlerde hikâyeler bireylerin ve toplumların eğitimi için işlevsel bir araç olmuştur. Hikâyeler aracılığıyla yaşanmış veya yaşanması muhtemel kurgular üzerinden değerler işlenmekte ve öğrencilerin değer yargılarının gelişmesine katkı sağlanmaktadır.

Hikâyelerde genellikle bir olay örgüsü veya mesaj verici bir durum yer almaktadır. Hikâyeler değer içerikli mesajlar taşıyarak genç nesillerin değerleri fark etmesine ve sahip oldukları değerleri geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Öğrenciler hikâyedeki kahraman veya olayı yaşayanlar üzerinden değerlerin işlevselliğini fark etmekte ve günlük hayatta yansımalarını gözlemlemektedir. Çocukların hikâyeler aracılığıyla bir nevi dolaylı gözlem yaptıkları söylenebilir. Bu gözlem sayesinde sevgi, erdem, hoşgörü, dostluk, aşk, onur, bilgelik, sadakat, vefa, şefkat gibi değerler öğrencilerin vicdan ve karakterlerinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Aydın, 2011). Evrensel değerleri

barındıran, doğru yanlış olgusu hakkında farkındalık kazandıran hikâyeler, öğrencilerin davranışlarına ve bakış açılarına ışık tutarak öğrenmelerine yardım etmektedir (Kasapoğlu, 2013). Değer içerikli hikâye örneği Türk tarihinde oldukça fazladır. Bu konuda en iyi örneklerden birisi ise eski Uygurlara ait ve Çince'den çevrilen bugün British Museum'da bulunan "Eski Uygurca Edgü Öglü Tigin Anyıg Öglü Tigin/ İyi Niyetli Şehzade Kötü Niyetli Şehzade" hikâyesidir. Aşağıda bu hikâyeden küçük bir kesit yer almaktadır.

"... O zaman prens çok üzüldü, ağladı. "Peki sen nasıl kurtuldun?" deyince küçük kardeşi: "Ben gemiden kalan bir parçaya tutunarak çıktım." dedi. Sonra ağabeyi prense şöyle sordu: "Mücevherleri buldunuz mu?" Prens, doğru sözlü olduğu için "Buldum yavrucuğum." dedi. O zaman küçük kardeşi şöyle söyledi: "Siz yorgunsunuz. Dinlenin. Biraz uyuyun. Mücevheri bana verin, onu ben tutayım." Bunun üzerine İyi Düşünceli Prens başındaki mücevheri alıp küçük kardeşine verdi. "Sıkı tut, iyi gizle; hırsız almasın!" dedi. Sonra uyudu. Bu sırada, Kötü Düşünceli Prens'in kalbine şeytani bir düşünce girdi. Şöyle düşündü: "Annem, babam, uzun zamandan beri, beni pek sevmeylerdi; ağabeyim prensi severlerdi. Şimdi, bu mücevherle birlikte oraya gidince, ağabeyim göklere çıkacak. Oysa ben, boşuna sayısız yer görmüş, taban tepmişim. Şimdi ben..."

Masallar: Değerler eğitimi sürecinde kullanılan öğelerden birisi de masallardır. Masallar üsluplarının sağlam ve etkililiği sayesinde hem çocuklar hem de büyükler için çok yönlü bir eğitim aracı durumundadır (Arıcı, 2016). Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan masallar, geleneksel Türk kültüründe örtük olarak değer aktarımı için kullanılmıştır. Masallar sahip olduğu özellikler bakımından okul öncesi yaş gurubuna ve okula yeni başlamış öğrencilere hitap etmektedir. Bundan dolayı masallar bu yaş grubunda aktif kullanılabilir. Masallar

Günümüzde değerler eğitime verilen önem artınca içinde pek çok değer barındıran masallar da yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (Arıcı, 2016). Tümen'e (2018) göre masallar çocuğun toplum ve onun değer yargılarıyla bütünleşmiş bir birey olarak yetişmesine katkı sağlamamaktadır. Masallarda kurgulanan dünyada iyilik ve kötülük arasında bir mücadelenin olması ve iyilerin kazandığı, takdir edildiği bir ortamın olması değerler eğitimi için fırsatlar sunmaktadır. Masallarda yer alan karakterlerin sahip olduğu değerler sayesinde zorluklarla mücadele etmesi ve başa çıkması, erken yaşlardaki çocukların değerleri benimsemesine katkı sağlamaktadır. Masal dinleyen çocuklar masal kahramanı değerler için rol model olarak alabilmektedirler. Böylece sosyal öğrenme kuramı bağlamında dolaylı gözlem, dolaylı pekiştirme ve dolaylı ceza kapsamında değerler çocuklara aktarılmaktadır.

Yazılı Eserler: Türk kültüründe değerler Türk tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Yazının olmadığı dönemde hikâye, masal, destan gibi sözlü edebiyat ürünleriyle yürütülen değerler eğitimi yazının Türkler tarafından kullanılmasıyla birlikte yazılı ürünlerde de kendini göstermiştir. Türk kültüründe değerlerin işlendiği farklı yazılı eserlerle karşılaşmak mümkündür. Bundan dolayı Türk tarihinin ilk yazılı kaynakları arasında yer alan Orhun Yazıtları ve Kutadgu Bilig'ten örnekler verilecektir. Nitekim Orhun Yazıtları Türk halkının VIII. yüzyıla kadar geliştirdiği değer sistemi konusunda günümüze önemli bilgiler taşımaktadır (Mert ve diğerleri, 2009). Orhun Yazıtları içerdiği nasihatler bakımından değer eğitimi gerçekleştirme için uygun bir yapıya sahiptir (Ustaoglu Çelik, 2016). Orhun Abideleri'nden değerlere yönelik örnek bir alıntı aşağıdaki gibidir.

"Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı cariye oldu. Türk Beyleri Türk adını bıraktı. Çinli Beyler Çin adını tutup, Çin kağanına itaat etmiş. Elli yıl işi gücü vermiş. Doğuda gün doğusunda Böklü kağana kadar ordu sevk edivermiş. Batıda demir kapıya kadar ordu sevk edivermiş. Çin kağanına ilini, töresini alıvermiş. Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş. Öyle diyip Çin kağanına düşman olmuş" (Orhan, Gedik ve Bulut, 2012).

Kutadgu Bilig geçmişten günümüze değer eğitimine kaynaklık eden önemli yazılı eserlerden biridir. Türk milli kültürüne ve yaşam şekline yer veren Kutadgu Bilig, bir değerler eğitim kitabı olarak kabul edilebilir. Ayet, hadis ve ibretlik mesajları kendine has bir üslubuyla veren Kutadgu Bilig, özünde değerleri barındırdığı görülmektedir. Kutadgu Bilig tarihi kültürel geçmişimizi barındırmakla birlikte günümüzde hala geçerli olan milli ve evrensel değerleri de içermektedir (Şimşek ve İnce, 2020). Kutadgu Bilig’de geçen değerlerle ilgili ifade örnekleri aşağıda verilmiştir.

Törü kıl katılğan bolup kılma küç
Tapug kıl bayatka anıng kapğı kuç
(Adaletle iş gör, buna gayret et, asla zulmetme/Allah’a kulluk et ve onun
kapısına yüz sür) (1451. Beyit.)

Törü tüz yoritgıl budunka köni
Kününg edgü bolgay könilik küni
(Halka yasayı doğru ve dürüst uygula ki/Kıyamet gününde bahtiyar olasin)
(1374. Beyit.)

Geleneksel Türk Oyunları: Oyunlar çocukların eğlenerek gelişimini tamamladıkları süreçleri ifade etmektedir. Her millet kendine özgü oyunlara sahip olduğu gibi Türk tarihinde de farklı oyunların oynandığı görülmektedir. Nitekim Türklerin ilk yazılı kaynaklarından olan Divanü Lügât’it-Türk’te çevgen, ok atma yarışları, at yarışı, güreş, yalngu (salıncak), münğüz münğüz, köçürme (mangala), çelik çomak, ceviz oyunu, karagun (saklambaç), tepuk (futbola benzer bir oyun) ve çengli mengli (Çalışkan ve Yıldırım, 2022) oyunlarının oynandığı bilinmektedir. Bir çocuk dünyaya geldiğinde ilk oyunlarla tanışır, oyunlar aracılığıyla dış dünyayı keşfederek kişiliğinin gelişimine katkı sağlar. Oyun öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko motor gelişimine katkı sağlamaktadır. İlk insanlardan günümüze çocuklar zamanın şartlarına göre oyunlar oynayarak toplumsal hayata uyum sağlamışlardır. Oyunlar çocukların hoş zaman geçirmeleriyle birlikte eğitici ve geliştirici özelliği sayesinde çocukların kişisel gelişmelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda oyunlar değerler eğitimi için bir fırsattır.

Oyunların eğitici yönünün ağır basmasından dolayı eğitsel oyun veya oyunlaştırma gibi uygulamalar eğitim sürecinde yerini almıştır. Türk tarihinde çocuk oyunları ile birlikte sahne oyunları da yer almıştır. Bunlar içerisinde en bilineni Hacivat-Karagöz gölge oyunudur. Hacivat-Karagöz oyunları başta çocuklar olmak üzere tüm toplumu eğlendirerek eğitmesi, toplumsal kuralları öğretmesi ve değerlerin insan hayatındaki durumunu eleştirel bir gözle irdelemesi açısından önemlidir. Televizyonun ve sinemanın insan hayatında yer almadığı bir dönemde toplumun tamamına değerleri ulaştırması açısından son derece işlevseldir.

Karagöz oyunları Türk milli kültürünün önemli öğeleri arasında yer almaktadır. Topaloğlu’na (2014) göre Karagöz gölge oyunları bir ayna gibidir, toplum Karagöz’de kendini izlemektedir. Toplum hayatını sahneye yansıtan Karagöz oyunları böylece toplumun temel değerlerini de izleyiciyle buluşturmaktadır. Toplum Karagöz gölge oyunlarında sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, haksızlığa itiraz gibi Türk milletinin temel değerlerini izleyip öğrenmektedir. Bu bağlamda Karagöz gölge oyunları Türk milletinin öz değerlerini genç nesillere eğlendirerek, düşündürerek ve sorgulatarak aktarması açısından önemlidir. Ayrıca Karagöz oyunlarının eğitim sürecinde kullanılması öğrencilerin kültürel mirasa duyarlı olmalarını da katkı sağlayabilecektir.

İlk Türklerden günümüze farklı tiplerin, şekillerin ve cisimlerin oyunlaştırılarak kukla aracılığıyla insanlara mesaj vermeye çalışıldığı görülmektedir (Çalışkan ve Yıldırım, 2022). Türk milleti tarafından sıklıkla kullanılan sahne oyunlarından birisi ise “orta oyunu”dur. İnfomal eğitim kapsamında kitlelerin eğitimine hitap eden orta oyunu izleyicileri eğlenirken aynı zamanda düşündürme, sorgulatma, öğretme ve eğitme gibi işlevleri de yerine getirmektedir. Bu nedenle orta oyunları 20. yüzyılla birlikte eğitim için kullanılan yöntemler içerisinde yer almaya başlamıştır (Ünlü, 2014). Orta oyunu toplumun hayatından kesitler içeren konular işlemektedir. Ayrıca orta oyunu konularının günlük hayata yönelik olması farklı değer temalarının rahatlıkla işlenmesine fırsat vermiştir. Bu

yönüyle orta oyunu bireylerin değerleri fark etmeleri, değerlere yönelik davranışlarını sorgulamaları ve günlük yaşantıları değerler açısından irdelemeleri bakımından önemlidir. Kısacası orta oyunu değerler eğitimi bağlamında yüzlerce yıllık süreçte Türk milli değerlerini toplumun farklı kesimlerine ulaştırmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Değerler eğitiminin Türk milli tarihinde farklı şekillerde yürütüldüğü görülmektedir. Bu durum geçmişten günümüze Türk toplumunda değerlerin gelişimi ve kazanımı açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Zira Türk toplumunda bir kişinin sokaktan pazara, evden toplumsal mekânlara, sanat eserlerinden atasözlerine değerlerle ve değer içerikli tutumlarla karşılaşması değerleri içselleştirmesine yardımcı olmaktadır. Geçmişte özellikle medrese, cami, tekke, zaviye gibi kurumlar değerler eğitimi noktasında ciddi çalışmalar yürütmüşlerdir. Anadolu'ya ilk gelen dervişler kurdukları tekkelerde ve sohbet halkalarında Türk İslam medeniyetinin değerlerini yerli halka aktarmışlardır. Bu durumun Balkanlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Özellikle medreselerde eğitim sisteminin manevi boyutu doğrudan değerlerden bahsetmese de dolaylı olarak adalet, iyilik, yardımseverlik, hoşgörü, dürüstlük gibi değerleri işlemişlerdir. Son olarak ahilik ve lonca teşkilatı gibi sivil toplum kuruluşları da tesis ettikleri değerler eğitimi sistemi üzerinden üyelerinin yetiştirilmesine dikkat etmişlerdir. Bu durum dikkate alınarak tekrardan değerlerin yaşandığı ve Türk milli değerlerinin genç nesillerde hayat bulduğu bir toplum yapısı için aşağıdaki öneriler getirilebilir.

- Değerlerin toplumun bütüncül olarak gelişiminin sağlanabilmesi için toplumun her kesiminin değerler eğitimine önem vermesi gerekmektedir. Öğrenci okulda aldığı değerleri toplumda ve ailede pekiştirmesi değerler eğitiminin kalıcı ve verimli olmasına imkan sağlanacaktır.
- Evrensel değerlerle birlikte Türk milli değerleri kitaplarda işlenmeli, Türk tarihinden ve edebi eserlerden yararlanılarak içerikler zenginleştirilmelidir. Böylece çocukların millet olma bilinci kazanmalarının yanında Türk milli değerlerine sahip çıkmalarına imkân sağlanmış olacaktır.
- Türk milli kültüründe yer alan öğeler değerler eğitimi sürecinde kullanılarak öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılık kazanmalarına olanak sağlanabilir.
- Değerler eğitimi sürecinde Türk tarihine ve değerlerine ışık tutan edebi eserlere sık sık yer verilerek genç nesillerin Türk milletinin milli değerlerinin devamlılık gösterdiğini algılamaları sağlanabilir.

Kaynakça

- Arıcı, A. F., & Er, Z. (2017 İstanbul) Değerler eğitimi aracı olarak türküler: bir içerik analizi. *IV.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*. Step Matbaacılık
- Arıcı, A. F. (2016). Estetik değer oluşturmada masalların rolü: Türk masalları örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2). 1017-1035
- Atsız, H. S. (2010). *Bozkurtlar diriliyor*, İrfan Yayınları.
- Avcı, M. (2020). İslamiyet'in Orta Asya Tarihi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 517-528.
- Aydın, A. (2011). *Eğitim hikayedir*. Pegem Yayıncılık
- Binat, T. (1971). *Milli kültür ve ahlak*. Yörük Matbaası
- Coşkun, N. Ç. (2013). Türk ninnilerine işlevsel yaklaşım, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4),499-513.
- Çakmak, M. A., & Tezcan, R. (2016). Kutadgu Bilig'e göre Türklerde adalet anlayışı. *Akademik Hassasiyetler*, 3 (5), 177-183.
- Çalışkan, H., & Yıldırım, Y. (2022) *Okul dışı ortamlarda değerler eğitimi*. Pegem Akademi Yayınları
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2022). *Kuran meali*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. Hisar yayıncılık.

- Gelişli, Y., & Yazıcı, E. (2016). Ninniler ve çocuk eğitimindeki önemi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-7
- Gereken, H. (2018). *Sınıf Türkçe ders kitabındaki atasözlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Gibbs, L., & Earley, E. (1994). *Using children's literature to develop core values*. Phi Delta Kappa Fastback.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30 (2), 169-202. <https://doi.org/10.1080/713657146>
- Hoşgörür, V. (2010). *Eğitimin toplumsal temelleri*. İçinde Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (edt), Eğitim bilimine giriş (ss.131-160). Pegem Akademi Yayıncılık
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk milli kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (1987). *Türk milletinin kültürel değerleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karakaş, R. (2014). Kültürel bir mekân olarak çermik hamamı. *Folklor/Edebiyat*, 20(77), 9-20.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43 (198) , 97-109.
- Kupchenko, I., & Parsons, J. (1987). *Ways of teaching values: an outline of six values approaches*. ERİC veri tabanından erişildi. (ERIC No: ED288806). Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED288806.pdf>
- Menekşe, M. (2022). Osmanlı medeniyetinde hayvan sevgisinin mesleğe dönüşümü: Mancacılık. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 84-101.
- Mert, O., Alyılmaz, S., Bay, E., & Akbaba, S. (2009). Orhun yazıtlarındaki toplumsal değerlerin öğretmen adayları tarafından algılanma düzeyi üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 279-287.
- Orhan, S., Gedik, M. & Bulut, M. (2012). Orhun abideleri ile gençliğe hitabenin sundukları mesajlar açısından mukayesesi üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 907-915.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Özen, Y. (2014). Türk milli kültüründe değerler ve değerlerin milletleşmeye etkisi. *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(14), 59-87.
- Özkul, O. (2015). Türk kimliğini oluşturan ortak kültürel değerler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4 (8), 166-185.
- Öztürk, M. (2015). *İslâmiyet'ten önce Türklerde aile ve Kutadgu Bilig'de Türk ailesi*, İçinde M. Öztürk ve Ş. Batmaz ve E. Yoska (Ed.). Abdulkadir Yuvalı Armağanı (899-912). Kardeşler Ofset.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Soykut, H. (1974). *Türk atalar sözü hazinesi*. Ülker Yayınları.
- Şen, S. (2009). Karahanlı Türkçesi metinlerde temizlik kavramı. İçinde Emine Gürsoy-Naskali ve Salih Mehmet Arçın (editörler) *Temizlik Kitabı* (ss. 363-379). Kitapevi.
- Şimşek, T., & İnce, Ö. (2020). Kutadgu Bilig ile değerler eğitimi. *Turkish Studies - Education*, 15(1), 507-528. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.30154>
- Tatçı, M. (1997). *Yunus Emre Divanı*, MEB Yay., İstanbul

- Topaloğlu, K. (2014). Türk gölge oyunu Karagöz'de Beberuhî tipi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 185-202.
- Turhan M., & Kova Ö. (2012). Değerler eğitimi açısından Türk halk müziği ve halk ozanları: Neşet Ertaş, Âşık Mahsuni Şerif, Âşık Veysel ve Özey Gönüm bağlamında bir inceleme, *Fırat Üniversitesi Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 3(6), 17-128
- Türk Dil Kurumu, (2022). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları. <https://sozluk.gov.tr/>
- Usta, A. (2016). Türklerin İslamlaşması üzerine bir tetkik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 13-29
- Ustaoglu Çelik, A. (2016). Orhun Yazıtlarının sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler çerçevesinde incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 47-61
- Ünlü, M. (2014). *Coğrafya öğretimi*. Pegem Akademi.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., & Süslü, A. (2014) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2019). *Okul dışı etkinlik temelli değerler eğitimi programının etkin vatandaşlık değerlerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerler Eğitimi" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Reflection of the Anti-Government Uprising in Kazakhstan to the Media in the Turkic Republics¹

Ebru İlhan^{ID}

Sakarya University, Institute of Social Sciences, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

At the beginning of 2022, the fact that the protests occurred in Kazakhstan, due to the increase in fuel prices by the government, turned into a destructive uprising, has emerged as one of the events followed with great concern worldwide, especially in the Turkish States. Therefore, it has been observed that these developments have aroused great interest in the media around the world. In this study, how these demonstrations and uprisings were reflected in the media of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, which were among the Turkish States in the first moments; The questions of how the events in the process were included in the news texts published in these countries were determined as the problem of the study and an examination was made in this direction. The data were analyzed with descriptive analysis in the research, in which the document analysis method was used. Among the findings obtained as a result of the research, these news in the media of the Turkish States examined in the study; In the background of the uprisings in the country, the effects of the problems in the social, political and especially the economic structure in Kazakhstan and the idea that Russia may be responsible for the actions in the region from a geopolitical point of view have been reached.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 01.12.2022

Received in revised form: 24.12.2022

Accepted: 25.12.2022

Available online: 31.12.2022

Article Type: Essay Reviews

Keywords: Kazakhstan, Turkish States, Russia, Internal Security, Media.

© 2022 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

1. Purpose

The aim of the study is to examine the content of the news about the protests in Kazakhstan in the media of selected Turkish States. Thus, it was aimed to convey how the causes and consequences of the events experienced were discussed in the public opinion of the Turkish States selected in the research. Basically, it is aimed to examine the way the news about the protests that took place in Kazakhstan is reflected in the media of the Central Asian States, and as a sub-problem of the research, it is aimed to make sense of the content of these protests and the operation of the process through different media publications.

2. Method

In the research, a descriptive analysis was made using the document analysis method and the selected countries in the research were examined in alphabetical order.

3. Findings

In general, the analyzes on the news in the media of selected countries show that the reason for the protest events in Kazakhstan is the opinion that a political instability situation has occurred in the

¹ This study is an improved version of the analysis titled "Reflections of the Anti-Government Uprising in Kazakhstan in the Media of Azerbaijan and Kyrgyzstan" prepared within the scope of Sakarya University TURKMER by including Uzbekistan and Turkmenistan.

Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye
e-mail: ilhanebr@outlook.com

country after the long-term rule of Nursultan Nazarbayev. While the fuel price hike was shown as the reason for the events in the examined media, it was observed that the possibility that political and social discontent in Kazakhstan might trigger these actions was also included. In addition, it was stated that the protests shifted to another direction with the acts of violence, and it was emphasized that there might be an external threat for this reason. Besides; shortly after the protests started, it was seen that Kazakhstan President Kassym Jomart Tokayev's urgent call for help to Russia was among the topics followed with suspicion and curiosity in the media of the selected Turkish States.

4. Results

As a result; the view that there may be a Russian threat in the background of the protests, which were stated to be carried out due to the fuel hike in Kazakhstan and then turned into acts of violence, was observed as a common issue mentioned in the news published in the media of each of the selected states. The news that covered this view most intensely was found in the Azerbaijani media. In addition; In the news in the media of Kyrgyzstan and Uzbekistan countries, it was argued that the instability of domestic politics in Kazakhstan and the negative impact of economic conditions on society were among the possibilities of these actions. Besides these; Kazakhstan President Kassym Jomart Tokayev's call for help to the Collective Security Treaty Organization (CSTO) has been the focus of criticism, especially in the media of Azerbaijan and Uzbekistan. Azerbaijani media openly described this situation as a dependency on Russia. In the media of Uzbekistan, this situation was mostly evaluated as a situation that could create a domestic security problem for Uzbekistan. The conclusion that can be reached based on the findings; the media of these countries, which are members and observers of the Organization of Turkish States, are dominated by an anxious atmosphere in the face of the uprisings in Kazakhstan, a Turkish state like them, and this situation can be considered quite predictable when the political history of the region is considered. As a matter of fact, these states, which have been under Russian domination for many years, have an important and necessary sensitivity for the security of their countries and the region they are located in.

5. Conclusions

According to the findings and the results obtained; the reasons behind these actions carried out in Kazakhstan are the main subject of discussion. It is necessary to think about the possibility of the protests to erupt again if the Kazakhstan government deals with the fuel price hikes and the threat of foreign powers, instead of investigating and solving these causes from an objective point of view. Apparently; these protests were not organized solely in line with the economic demands of the citizens. As mentioned in the news in selected media, there is an inequality in income distribution in the country and the discomfort of the people of Kazakhstan was seen among the main reasons for the protests. However, the Kazakhstan government should consider the idea that there may be political discontent as well as economic discontent within the country, and should calculate the risk that such protests may turn into acts of violence in the future. And also; the fact that the Kazakh government needed the support of an ancient colonial power in Central Asia, demanding assistance from Russia immediately after the events started, requires thinking about what can await both Kazakhstan and other Turkish States in the region in the future.

Kazakistan'da Yaşanan Hükümet Karşısı Ayaklanma Olayının Türk Cumhuriyetleri'nde Medyaya Yansıması

Ebru İlhan^{ID}

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye

ÖZ

2022 yılının başında Kazakistan'da hükümet tarafından akaryakıt fiyatlarına yapılan zamlar sebep gösterilerek düzenlenen protestoların, yıkıcı bir ayaklanma olayına dönüşmesi Türk Devletleri başta olmak üzere dünya çapında büyük bir endişe ile takip edilen hadiselerden biri olarak karşımıza çıkmış; dolayısıyla yaşanan bu gelişmelerin, dünya genelinde medya üzerinde büyük bir ilgi uyandırdığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada sözü edilen bu gösteriler ve ayaklanma olaylarının meydana geldiği ilk anlarda Türk Devletleri arasında yer alan Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan medyalarına nasıl yansıdığı; süreç içerisinde yaşananların bu ülkelerde yayınlanan haber metinlerinde ne şekilde yer aldığı soruları, çalışmanın problematiği olarak belirlenerek bu doğrultuda bir inceleme yapılmıştır. Doküman incelemesi metodu kullanılan çalışmada veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasında, çalışmada incelenen Türk Devletlerinin medyalarında yer alan ilgili bu haberlerde; ülkede yaşanan ayaklanma eylemlerinin arka planında Kazakistan'daki sosyal, siyasi ve özellikle ekonomik yapıdaki sorunların etkisinin ve jeopolitik açıdan Rusya'nın bölgedeki eylemlerden sorumlu olabileceği düşüncesinin var olduğu verilerine ulaşılmıştır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 01.12.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 24.12.2022

Kabul edildi: 25.12.2022

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Derleme

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türk Devletleri, Rusya, İç Güvenlik, Medya

© 2022 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

2022 yılının başında gerçekleşen, Kazakistan'da hükümetin akaryakıt fiyatlarına zam yapması sebebiyle ülke vatandaşlarının sokağa döküldüğü ayaklanma olaylarında, ülkede büyük bir gerilim yaşanmıştır. Protestolar önce 2 Ocak'ta sosyo-politik taleplerle başlayıp, ardından Kazakistan hükümetinin göstericilere karşı güç kullanmasıyla bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Ayaklanmalar, başta Kazakistan olmak üzere öncelikle Türk Dünyası, Rusya ve sonrasında dünya çapında endişe ile takip edilmiştir. Göstericilerin havalimanı ve kritik noktaları ele geçirerek hükümet karşıtı protestolar yürütmesi üzerine Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, bir basın açıklaması düzenleyerek Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü yardıma çağırmıştır. Tokayev'in KGAÖ'ye yapmış olduğu bu çağrı ile birlikte Rusya, vakit kaybetmeden ülke sınırına asker gönderme hazırlığına başlamıştır. Rusya'nın bölgeye asker gönderme hazırlığının ardından, Paşinyan'ın Kazakistan'a süreli yardım gönderecekleri açıklamasıyla birlikte yaşanan gelişmelere Ermenistan da dahil olmuştur (Kenzhetay, 2022).

Kazakistan'da söz konusu olayların başladığı andan itibaren, Türkiye medyasında da gündem olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmanın seyri açısından kısaca değinilecek olursa; Türk medyasında yer alan haberlerde hem Rus hem de ABD tehdidinin endişelerine yer verilmiş, zira olayların büyümesi ile birlikte ülke içerisinde artan şiddet ortamının Rusya'nın haricinde İngiliz ve Amerikan gizli servislerinin aracılığıyla oluşturulmak istenebileceği iddia edilerek bu endişe Kazakistan'ı MI6 ve CIA'nın mı karıştırdığı soruları ile medyaya yansımıştır (Takvim, 2022). Bu haberlere ilaveten İlber Ortaylı'nın Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan bir köşe yazısında da Kazakistan'daki ayaklanma olaylarının içerisinde, Kazak halkının yaşadığı ekonomik problemlerin yanı sıra, Amerika'nın ve müttefiklerinin yer aldığı fikri de ifade edilmiştir (Ortaylı, 2022). Öte yandan; Kazakistan'da yaşanan bu olaylar başlangıçta bir provokasyon beklentisi yerine vatandaşların haklarını talep etmek üzere harekete geçtikleri bir eylem olarak yansıtılmıştır ve odaklanılması gereken noktanın dış güçler tehdidi yerine halkın talep ve beklentileri olması yönünde düşüncelere yer verildiği de görülmüştür (İlbeyoğlu,

2022). Türk medyasında, gösterileri şiddet eylemlerine dönüştüren yağmacılar ile haklarını talep etmek üzere sokağa çıkan protestocular arasında bir ilginin bulunmadığı da özellikle vurgulanan hususlar olarak göze çarpmıştır (Yeniçağ Gazetesi, 2022). Tüm bunların yanında, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de sıklıkla değinilecek olan Rus tehdidi de göz ardı edilmemiş, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü ülkeye davet edişi de "sorunlu" olarak tanımlanmıştır (Kenzhetay, 2022).

Rusya'da etkili olan başlıca medya organlarında Kazakistan olayları ile ilgili yer verilen haberlere de kısaca değinmenin, araştırmanın içeriğini daha iyi anlamakta yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Rusya'da etkili olan medya kanallarından İzvestiya'da Tokayev'in KGAÖ'ye teşekkür ettiği, haberlere konu olmuştur. Bunun yanı sıra protestoların açıkça güç kullanımına dönüştüğü ifade edilirken Kazakistan da "yangının içindeki ülke" şeklinde tanımlanmıştır. İlaveten; Rus medyası da yaşanan bu olayların Kazak ekonomisini ne yönde etkileyeceği sorusu üzerinde durmuş, Kazak milli para birimi olan 'tenge'nin ve Rus 'ruble'sinin gidişatının ne olacağı sorgulanmıştır (Alizade, 2022). İzvestiya'da; olaylar medyaya aktarılırken, Kazakistan'daki yetkili birimlerin durum karşısında önlemler aldığına, protestoların organize bir komplo girişimi olarak değerlendirildiği, şiddet eylemlerini gerçekleştirenler hakkında "radikal ve terörist gruplar" ve "aşırılık yanlısı örgütler" gibi ifadelerle değinildiği gözlemlenmiştir. Fakat burada da protestoların başlangıç nedeni olarak, Tokayev'in açıklamalarından hareketle, ülke içerisindeki gelir dağılımının eşitsizliğinin yarattığı hoşnutsuzluk olduğu açıkça belirtilmiştir (İzvestiya, 2022). Diğer başlıca medya organları içerisinde Kommersant'ta da Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın olayların dış güçlerce kurgulandığını düşündükleri ve Çin Dışişleri Bakanı'nın ise olayları ülkenin "iç meselesi" olarak değerlendiği ifade edilmiştir. Yine TASS'ta yer alan haberlerde ise Rusya'nın, eylemlerde şiddete başvurmanın ve soygunculuğun kabul edilemez olduğunu düşündüğüne yer verildiği gözlemlenmiştir (Alizade, 2022).

Bu çalışma, yukarıda Türk ve Rus medyalarındaki yansımaları ve arka planı özetlenen gelişmelerden hareketle yaşananların Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde medyaya yansımaları üzerinedir. Araştırmada Türk Devletleri Teşkilatına üye ve gözlemci olan Türk Devletlerinin ele alınması amaçlanarak, teşkilata üye olan Özbekistan ve Kırgızistan'ın aynı zamanda Kazakistan'a sınır komşusu olmaları sebebiyle ve bu ülkeler arasında daha yoğun bir göçün ve etkileşimin yaşanması sebebiyle medyalarına yer verilmiştir. Bunlara ilaveten Türk Devletleri Teşkilatı üyesi Azerbaycan ve gözlemcisi Türkmenistan'ın da seçili ülkeler ile birlikte Türk Dünyası ülkeleri içerisinde ekonomik açıdan önemli bir yere sahip olmaları dolayısıyla, yaşanan bu olayların aynı zamanda ekonomik boyutları ile de ilgili olabilecekleri düşüncesidir. Amaçlanan, komşu ülkelerin kamuoyunda gelişmelerin değerlendiriliş ve kitlelere aktarılmasına yönelik bir analizdir. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma soruları; i. ayaklanmanın meydana geldiği ilk anlarda bu durumun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin medyalarına nasıl yansıdığı, ii. süreç içerisinde yaşanan olayların nedenlerinin ve sonuçlarının medyada yer alan bu haberlerde nasıl aktarıldığı olarak belirlenmiştir. Doküman incelemesi metodu ile betimsel analiz yapılarak ülkeler alfabetik sıraya göre incelenmiştir.

2. Azerbaycan Medyasında Kazakistan Ayaklanmaları

Kazakistan'da yaşanan bu olaylarla yakından ilgilenen ülkelerden biri de Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan medyasında, bu olayların esasen artan yakıt zammı ile ilgisi olmayan ve dış güçlerce planlanmış bir eylem olduğu vurgusu yapılmıştır. Ülkenin; Bağımsız Devletler Teşkilatı (BDT) ülkeleri içerisinde sosyo-ekonomik açıdan önde gelen bir ülke olması sebebiyle yaşanan olayların yalnızca doğalgaz fiyatındaki artış ile açıklanamayacağı görüşü ortaya konmuştur (Aliyev, 2022).

Bunun yanı sıra bazı haberlerde de yine yaşanan olayların dış güçlerce planlandığı fikri savunulmuş, bunun nedeni olarak ise Nursultan Nazarbayev'in istifası gösterilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilen Nursultan Nazarbayev, ülkede 28 yıl boyunca başkanlık görevini yürütmüştür. Azerbaycan gündeminde yer alan bu haberlere göre, bağımsızlığına yeni kavuştuğu andan itibaren Kazakistan için iktidarı boyunca demokratikleşme

sürecinin tehlikelerini bildiği düşünülen Nazarbayev'in istifasıyla oluşan bir otorite boşluğu Rusya ve diğer güçlerce fırsat bilinmiştir (Feyziyev, 2022).

Azerbaycan medyasında yer alan diğer haberlere göre; Türk Devletleri Teşkilatı içerisinde Kazakistan, gösterdiği faaliyetler ile Türk Devletleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamış ve bu yönüyle dikkat çekmiştir. Bu durum itibarıyla Azerbaycan medyasında Kazakistan olayları için yine "Kazakistan'ı kim karıştırıyor?" sorusu yer almaktadır. Ancak bu soruya ilaveten; Kazakistan'da bu girişimin gerçekleştirilebilmesinin nedeni olarak da resmi otoritelerin keyfiliği gösterilmiştir. Merkezi otoritenin bu keyfiliği önleme açısından zayıf olduğu düşünülen haberlerde, dış güçlerin bu durumu kötü amaçlarla kullanacağı ve Kazakistan'da yaşanan bu olayların başka ülkeler için de geçerli olabileceği fikri de aktarılmıştır. Bununla beraber; Azerbaycan basınında, ilgili olaylar hakkında yer alan haberlerde Kazakistan'daki iktidara yönelik eleştirilere de rastlanıldığı belirtilebilir (Ismayilov, 2022).

Yaşanan olaylar neticesinde Azerbaycan medyasında Kazakistan'ın geleceği konusunda uzmanların görüşlerinin yer aldığı haberler de yayınlanmıştır. Bu haberlerden birinde KGAÖ'nün ülkeye davet edilmesiyle, Kazakistan'ın Rusya'ya bağımlılığının artacağı endişesine yer verilmiştir (Azadlık, 2022).

Azerbaycan medyasındaki haberlere genel olarak hâkim olan "Rus tehdidi" vurgusu ile bu medyada ilgili olaylar hakkında yeni bir Türk-Rus rekabeti dalgası olabileceği sorusu da gündeme gelmiştir. İlgili haberde Kazakistan'daki olayların Büyük Turan'ın kurulması ile ilişkili olduğu öne sürülmüştür (Teref Az, 2022). Azerbaycan basınında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kazakistan'ı desteklediği ve Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinin dayanışma ve iş birliği açısından bir rehber olduğu aktarılan açıklamalar ile ilgili içerikler yer alan haberler de yayınlanmıştır (Live Az, 2022).

Özetle; Azerbaycan medyasında Kazakistan bağımsızlık tarihinin en büyük ayaklanmaları olarak görülen bu olaylar (BBC Azerbaycan, 2022) ile ilgili haberlerin temel içeriği, olayların nedenine ilişkin olmuş ve bu neden olarak da özellikle Rusya'nın ve diğer dış güçlerin, Kazakistan'daki iktidarın keyfiliği veya Nazarbayev sonrası oluşan iktidar boşluğundan faydalanarak BDT ve Türk Dünyası Teşkilatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kazakistan'da sosyo-ekonomik gidişatın bozulmasına yönelik bir komplo girişimi olduğu savunulmuştur.

3. Kırgızistan Medyasında Kazakistan Ayaklanmaları

Olayların başladığı ilk günden itibaren Kırgızistan medyasında da olaylar ile ilgili haberler sıkça görülmeye başlanmıştır. Kırgızistan medyasında, genel itibarıyla olaylarda göstericilerin ülke vatandaşları olarak ilk aşamada barışçıl eylemlerle haklarını savunduğu ancak ardından olayların hükümet karşıtı protestolara dönüştüğü vurgusu yapılmıştır. Kırgızistan'da çıkan ilgili haberlerde; Kazakistan olaylarından Kırgızistan hükümetinin ders çıkarması, sürdürülebilir büyüme ve nüfusun sosyal refahı için koşulların yaratılarak ülkede istikrarı korumanın ne kadar önemli olduğunun fark edilmesi gerektiği savunulmuştur (Igamberdiev, 2022).

Barışçıl eylemlerin kısa sürede protestoya dönüştüğü olaylarda; Kırgızistan vatandaşlarının tutuklanması ve Almatı'daki eylemlere Kırgızistan vatandaşlarının katıldığı iddiaları medyada tepki ile karşılanmıştır (Ryskulbekova, 2022) ve Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı tarafından Kazakistan'a nota verildiği haberi bakanlığın basın servisinde duyurulmuştur. Konuyla ilgili Kırgızistan basınında yer alan haberlerde; 10 Ocak'ta Bakanlar Kurulu başkanı Akylbek Zhaparov'un Kırgızistan vatandaşlarının göz altına alınması ile ilgili "adil bir soruşturma talebi ve umudu" söylemi vurgulanmıştır (Kalykov, 2022).

Kırgızistan vatandaşlarının tutuklanması ile ilgili haberler arasında Kırgızistan basını, Kırgız piyanist Vikram Ruzakhunov'un tutuklanması hadisesine yoğunlaşmıştır. Ruzakhunov'un tutuklanmasının ardından bazı haberlerde yetkililerin Kazakistan vatandaşlarını ve tüm dünyayı, göstericileri -ve hatta bazı Kırgızistan vatandaşlarını- terörist ilan ederek korkuttuğu iddiası ve endişesi yer almıştır (İskender, 2022).

Kırgız basınında vatandaşlarının güvenliğine dair duyulan endişenin yer aldığı haberlerin yanı sıra; konuyla ilgili Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev'in Türk Devletleri Örgütü Dış İşleri Bakanları Konseyi'nin Kazakistan'daki duruma yönelik yaptığı toplantıya katıldığı haberlerinde, Kırgız Cumhuriyeti'nin teröre her koşulda karşı olduklarını ve Kazakistan'da durumun normalleşmesi için içtenlikle ilgilendikleri ifadelerine yer verilmiştir. Haberlerde; Kazakistan'daki Kırgızistan vatandaşlarına provokasyonlara boyun eğmemeleri, çatışmalardan ve kalabalık alanlardan uzak durmaları ve Kazakistan'ın kanun ve düzenlemelerine riayet etmeleri çağrıları da yer almıştır (Podolskaya, 2022).

Bununla birlikte yaşanan olaylarla ilgili Azerbaycan medyasında yer alan dış tehdit iddiaları da Kırgızistan basınında reddedilmemiş ancak buna ilaveten dışardan gelen bir terör tehdidi iddiasıyla Rus ordusunun ülkeye çağırılması için yeterli gerekçelerin olup olmadığı ve bu durum ülke içi siyasi sebeplerden de kaynaklanıyor olabilir mi sorusu da yine aynı haberlerde sorulmuştur (İskender, 2022).

Kırgızistan medyasında, protesto olayları ile ilgili suçlamaların Nazarbayev'e yöneltildiği haberler de yer almıştır. İnsan hakları aktivisti Zhovtis'in Kazakistan'daki durum hakkındaki yaptığı değerlendirmeleri içeren bir Kazak yayın organında yayınlanmış ilgili bir haber Kırgızistan medyasında da yayınlanmıştır. Kırgızistan'ın haberde vurguladığı hususlar arasında, Nazarbayev'in ülkede otuz yıl içerisinde seçkinler arasında denge ve kontrolün sağlandığı bir sistem oluşturduğu ifade edilmiştir. Nazarbayev'in; yarattığı bu sistem ile birlikte radikal gruplara boşluk sağladığı ve bu olaylara neden olduğu ifadelerine yer verilmiştir (Loginova, 2022).

Kırgızistan basınında Kazakistan olaylarının istikrara kavuşmasıyla birlikte yayınlanan haberlerde, bu olaylarda toplumun cevap bulamadığı sorular olduğu belirtilmiştir. Kırgız medyası; olaylarda kaç kişinin öldüğü ve yaralandığı, kaç kişinin kayıp olduğu, kolluk kuvvetlerinin ne sakladığı, gazetecilerin neden göz altına alındığı gibi soruların varlığına işaret etmiş ve Kazakistan vatandaşlarının belirsizliğini koruyan bu soruların yanıtlarını bekledikleri vurgulanmıştır (Timirbayeva, 2022).

Özetle; Kırgızistan basınında bu olaylardan alınması gereken derslerin olduğu, sistemin keyfi bir biçimde idare edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu noktada Kırgızistan medyası devlete bağlı medya organları ve bağımsız medya organları olarak ikiye ayrılabilir. Devlete bağlı medya organları, olaylar karşısında daha tarafsız bir tutum sergilerken; bağımsız medya organlarının, eylemlerdeki Kazakistan vatandaşlarını desteklediği gözlemlenmiştir.

Yaşanan bu olaylar ile ilgili; Azerbaycan medyasında dış tehditlerin varlığı ve bir komplonun söz konusu olduğunun güçlü bir savunusunun aksine Kırgızistan'ın bağımsız medyasında, istikrarın sağlanması noktasında Kazakistan hükümetinin giderek merkezileştiği ve yaşanan olaylarda bu durumun büyük bir payı olduğu belirtilmiştir. Barışın ve istikrarın sağlanması temennilerini içeren haberler ile birlikte Kazakistan'daki Kırgızistan vatandaşlarının güvenlikleri ile ilgili endişeler de medyaya yansımıştır. Bu endişenin yanı sıra KGAÖ güçlerinin Kazakistan'a girişinin de Kırgızistan'ı endişelendirdiği yine ilgili haberlerde "Kazakistan'daki KGAÖ geleceğimizi nasıl etkileyecek?" şeklindeki haber başlıkları altında açıkça ifade edilmiştir (Yusupova, 2022).

4. Özbekistan Medyasında Kazakistan Ayaklanmaları

Özbekistan'da hükümet yayınlarının, Kazakistan'da 2 Ocak'ta başlayan bu olaylar karşısında ilk günlerde sessizliğini koruduğu dikkat çekmiştir. Gösteriler hakkında ilk günler içerisinde, hükümete ait yayın organlarında tek bir habere bile rastlanmadığı gözlemlenirken; Özbekistan Ulusal Bilgi Ajansı'nın internet sitesinde Kazakistan'da hükümetin istifasının kabul edildiğine dair kısa bir mesaj yayınlanmış ve olayların gerçekleşme sebebi olarak görülen gaz fiyatlarının ani yükselişinin Kazakistan vatandaşları için şaşırtıcı bir gelişme olduğu belirtilmiştir. Özbekistan'daki özel medya organlarında ise Kazakistan'daki durumlarla ilgili haberlere daha sık yer verildiği görülmüştür (Ozodlik.org, 2022).

Olaylar ile ilgili yayınlanan ilk haberlere bakıldığında ise Nazarbayev yönetimine vurgu yapıldığına rastlanılmıştır. Medyadaki haberlerde; kimi siyasetçi ve uzmanların Kazakistan'da yaşanan ayaklanmanın arka planında ülkedeki siyasi ortamın yattığı analizlerine yer verilerek Nazarbayev

yönetimine dair var olan eleştiriler aktarılmıştır (Nurmatov, 2022). Bunun yanı sıra medyada; Rus basınının Kazakistan'da yaşanan olayları büyük bir heyecanla takip ettiği ifadelerine yer verilerek, bu durumun endişe verici olduğu aktarılmış ve Rusya'nın dış tetikleyici olabileceği fikri Özbek mediasında da değinilen görüşlerden biri olarak gözlemlenmiştir (Xabardor.uz, 2022).

Ayrıca Özbekistan'da; yaşanan bu olaylar karşısında, bazı iç güvenlik tartışmaları da medyaya yansımıştır. Belarus devlet başkanı Alexander Lukashenko'nun Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün zirvesinde, Kazakistan'da yaşanan bu ayaklanma olaylarından sorumlu isyancıların Özbekistan'ı da hedef aldığına dair yaptığı açıklamaların, Özbekistan mediasındaki konuyla ilgili haberler arasında yer aldığı görülmüştür (Niyazov, 2022). Lukashenko'nun, Özbekistan'ın, Kazakistan'da yaşanan bu olaylardan ders alması gerektiği uyarısı, "bir tedbirsizlik mi?" yoksa Özbekistan'ı "askeri bir bloğa iten dış bir baskı mı?" sorularını medyada canlandırmıştır. Bu açıklamaların, Özbekistan mediasında; daha çok bir Rus propagandası olarak değerlendirildiği görülmüş ve yabancı bir ülkenin silahlı kuvvetleri olarak Rus askerlerinin Özbekistan'a girmesinin kabul edilmeyeceği ifadelerine yer verilmiştir (Shokirjonov, 2022).

Türk Dünyası ülkeleri içerisinde, Kazakistan'da yaşanan bu olayların bir Rus tehdidi olabileceği görüşü, Özbekistan mediasında da değinilen bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bununla beraber konuyla ilgili, uzmanların analizlerine de yer verilen bazı haberlerde; Kazakistan'ın sosyo-ekonomik durumunun ve siyasal istikrarının da önemli ölçüde bu olayların meydana gelmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu haberlerde yer alan görüşlere göre; pandemi ile birlikte özellikle Orta Asya ülkeleri arasında dünya ekonomisine en çok entegre olmuş olan Kazakistan'ın sosyal, siyasal ve ekonomik hayatının olumsuz etkilendiği, bu olumsuz etki karşısında ülkedeki enflasyonun büyümesi ile birlikte özellikle gıda fiyatlarının arttığı ve ulusal para birimlerinin değer kaybettiği görülmüştür. Ülkedeki vatandaşlar arasında bazı kesimlerin yaşam standartlarının düşmesi ve yoksulluk oranının yükselmesi sonucunda ise kimi kesimlerde memnuniyetsizlik doğmuştur. Dolayısıyla bu memnuniyetsizliğin Kazakistan'daki olaylara yansıdığı açıkça ifade edilmiştir. Buna ilaveten yaşanan bu olayların diğer iki sebebinden biri de jeopolitik olarak Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı çatışmaların komşu ülkesi Kazakistan'ı da olumsuz etkilemesi olarak görülürken bir diğeri de Kazakistan siyasetindeki istikrarsızlık olarak belirtilmiştir. Böylelikle gaz fiyatlarına yapılan zam bahane edilerek; ülkedeki istikrarsızlık ortamı, ekonomik ve sosyal anlamda yükselen memnuniyetsizlik gibi nedenlerin protestolara dönüştüğü görüşü medyada aktarılmıştır. İlgili bu haberlerin de çalışma içerisinde incelenen diğer ülkelerdeki haberler gibi; başlangıçta daha iyi bir yaşam standardı ve adalet arzusu ile başlatılan bu eylemlerin, birilerinin kasıtlı olarak kurduğu bir senaryo aracılığıyla saldırgan protestolara dönüştüğü kanaatinde olduğuna rastlanılmıştır (Rahmatullayev, 2022).

5. Türkmenistan Medyasında Kazakistan Ayaklanmaları

Türkmenistan mediasına bakıldığında ise olaylar ile ilgili, çalışma içerisinde incelenmekte olunan diğer Türk Devletleri'nin medyalarına kıyasla daha az habere yer verildiği görülmüştür. Çoğunlukla devletin resmi kanallarından yapılan açıklamalara yer verilirken; erişilebilen birkaç bağımsız medya kanalında ise Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın yaptığı açıklamalara, Putin'in olaylara yaklaşımına ve olayların tam anlamıyla bir "isyan" olarak nitelendirildiği bazı haber başlıklarına yer verildiği gözlemlenmiştir.

Olayların gerçekleşmesinden birkaç gün sonra Türkmenistan'ın devlete bağlı resmi haber kanallarında, Kazakistan'a baş sağlığı dileyen bir açıklama yayınlanmıştır (Altyn Asyr, 2022). Bağımsız medya yayınları ise Türkmenistan mediasını, olaylar hakkında haber yapmaması hususunda eleştirmiştir. Hal böyleyken Türkmen vatandaşlarının, mevcut durum ile ilgili bilgiyi; bağımsız yayın organlarından ve sosyal medyada Türkmen aktivistlerin yaptığı konuşmalardan takip ettikleri kaydedilmiştir. Kazakistan'ın kimi illerinde ve sınırında komşu olarak yaşayan Türkmenler ile görüşen bir muhabirin aktardığı bilgilere göre; Türkmenlerin protestolar hakkında tartışıyor olduğu, haklarını talep eden vatandaşlara destek verdiği ve bunun yanı sıra gösterilerin arka planında yatan sebepleri de konuşuyor oldukları ifadelerine yer verilmiştir (Azatlyk Radiosy, 2022).

Medyada protesto olaylarının sebebiyet verdiği hasarlara ve Tokayev'in aldığı önlemlere değinilirken, Türkmenistan'ın iyi komşuluk ilişkilerine önem vererek karşılıklı dostluğu dikkate aldığı (Pars Today, 2022) ve komşu ülkesinde yaşanan bu durumun hızlı bir şekilde normalleşmesi konusuna derin ilgi duyduğu ifade edilmiştir (Azatlyk Radiosy, 2022a).

Bunun yanı sıra; 11 Ocak'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı Dışişleri Bakanları'nın bir araya gelmesiyle düzenlenen olağanüstü çevrimiçi toplantıda, Türkiye'nin kitlesel protestoları kontrol altına almaya yardımcı olmak amacıyla Kazakistan'a "*Türkçe konuşan ülkelerden asker gönderme*" teklifinin Tokayev tarafından görmezden gelinmesi ve bu teklife rağmen Tokayev'in Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nden yardım istemesi de Türkmenistan'da bu olaylar hakkındaki haber metinleri içerisinde kısaca değinilen konulardan biri olarak göze çarpmıştır (Pars Today, 2022a).

Olaylar nedeniyle özellikle Kırgızistan gibi Türkmenistan'ın da kendi vatandaşlarının güvenliğinden endişe ettiği bağımsız medya yayınları içerisinde yer alana haberlere yansımıştır. Chronicles of Turkmenistan'ın yayınladığı bir habere göre; 6 Ocak'ta Türkmenistan'dan altı Milli Güvenlik Bakanlığı memurunun ve iki Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin, Türkmen uyrukluların durumuna bakmak ve gerektiği takdirde güvenlikleri sebebiyle Türkmenistan'a dönüşlerini sağlamak amacıyla Kazakistan'a gittiği ifade edilmiştir (Chronicles of Turkmenistan, 2022). Medyada yer alan bu haberler doğrultusunda Türkmenistan hükümetinin ve basınının da olaylar karşısında hem komşuluk ilişkileri sebebiyle hem bölgedeki istikrarın korunması hususunda hem de kendi vatandaşlarının ve ülkesinin güvenliği nedeniyle endişe duyduğu açıkça gözlemlenebilmektedir.

6. Sonuç

Nihayetinde Kazakistan'da yaşanan bu ayaklanma olaylarının, özellikle Türk Devletleri tarafından endişe ile takip edildiği açıkça ifade edilebilir. Çalışma içerisinde incelenen bu ülkelerde yayınlanan konuyla ilgili haberlerin hepsinde ortak olarak değinilen husus, olaylar üzerinde bir Rus tehdidinin yadsınamaz olduğu görüşüdür. Bu bağlamda en yoğun şekilde bu iddiayı savunan içeriklerin, Azerbaycan medyasında yer alan haberler olduğu belirtilebilir.

Ardından incelenen diğer ülke medyalarında da aynı savunu paylaşılrken, Kırgızistan ve Özbekistan medyalarında yer alan haberlerde -Rus tehdidi iddiasının var olma ihtimalini de elbette göz ardı etmeyerek- özellikle Kazakistan'daki iç siyasetin istikrarsızlığının ve sosyo-ekonomik koşulların da bu saldırgan protestoların gerçekleşmesinde önemli bir etken olduğunun savunusu dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte Tokayev'in Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'ne yaptığı askeri yardım çağrısının ise özellikle Azerbaycan ve Özbekistan medyalarında eleştirildiğine rastlanılmıştır. Azerbaycan medyasında yer alan haberlerde bu durumun açıkça Rusya'ya karşı bir bağımlılık yaratacağı ifade edilirken, Özbekistan medyasında ise durumun daha çok Özbekistan için de bir iç güvenlik problemi oluşturabileceği doğrultusunda ele alındığı gözlemlenmiştir.

Çalışmada incelenen tüm ülkelerin medyalarındaki haberlere göre, bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığı zaman, Kazakistan'da yaşanan bu olaylarda önemli etkenler olarak; i. Nazarbayev yönetiminin getirdiği merkezileşme ve ardından görülmeye başlanan istikrarsızlıklar, ii. Kazakistan'daki mevcut siyasi ve ekonomik hayatın ülke içerisinde yarattığı memnuniyetsizlik ortamı, iii. Kazakistan'a komşu olarak ülkeyi yakından takip eden ve bölgede jeopolitik öneme sahip olan Rusya'nın bölge üzerinde bir dış tetikleyici ve tehdit unsuru olduğu gerçeğinin yadsınamayışı sebepleri gösterilebilmektedir.

Sonuç olarak; Kazakistan'ın ilerleyen süreçte ne gibi gelişmeler yaşayacağı tartışma konusudur. Ülkenin siyasi geçmişinde yer alan Nazarbayev otoritesinin etkisinin, Tokayev'in liderliğinin sınırlarını belirlediği ve etkilediği açıkça ifade edilebilmektedir. Nitekim; araştırma içerisinde incelenen haberlerde de sıklıkla değinildiği üzere, Nazarbayev'in uzun süren ve sonrasında da gayri resmi bir biçimde devam etmekte olan etkisinin, ülkenin önce siyasal ardından toplumsal alanlarında bir dalgalanma yarattığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda Kazakistan vatandaşlarının yalnızca artan fiyatlara tepki vermediği, aslında siyasal arenadaki bu duruma da tepki gösterdiği fikri de beraberinde düşünülmelidir. Kazakistan yönetimi, yalnızca ekonomik-toplumsal yapıdaki sorunları çözmeye

odaklanır ve siyasal-toplumsal bu gerçekliği göz ardı ederse, toplumun bir başka zaman diliminde yeniden tepkisini ortaya koyabileceği de yadsınamaz bir ihtimal olarak görülebilir. Bunlara ilaveten; olayların meydana gelmesinin hemen ardından bizzat Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in vakit kaybetmeden KGAÖ güçlerine yaptığı yardım çağrısı ile Rusya'nın, askerlerinin ülkeye girmesi ile bir avantaj elde ettiği gerçeği gözlerden kaçmamaktadır. Kazakistan hükümetinin özellikle Rusya'ya yaptığı bu yardım çağrısı, medyada oldukça dikkat çeken bir başka husus olmuştur. Bu durumda; Kazakistan yönetiminin Orta Asya üzerinde eskiden beri var olan bir sömürge gücünün desteğine ihtiyaç duymasının Rusya'nın bölgede rol almaya devam etmesine bir fırsat verip vermediğini değerlendirmesi, Kazakistan'ın ve bölgedeki diğer Türk Devletlerinin geleceği açısından önemli olacaktır.

Kaynakça

- Aliyev, R. (2022, Ocak 7). *Qazaxistanda baş verənlər bütün dünyanın diqqət mərkəzindədir*. Ocak 19, 2022 tarihinde <https://ikisahil.az/post/276371-qazaxistandabash-verenler-butun-dunyanin-diqqet-merkezindedir> adresinden alındı
- Alizade, M. (2022, 01 07). *Rus basını Kazakistan olaylarını nasıl görüyor?* 12 21, 2022 tarihinde indyturk.com: <https://www.indyturk.com/node/456741/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/rus-bas%C4%B1n%C4%B1-kazakistan-olaylar%C4%B1n%C4%B1-nas%C4%B1lg%C3%B6r%C3%BCyor> adresinden alındı
- Altyn Asyr. (2022, 01 10). *Türkmenistanyň Prezidenti Gazagystan Respublikasynyň Prezidentine gynanç bildirdi*. 10 6, 2022 tarihinde [turkmenistan.gov.tm: https://www.turkmenistan.gov.tm/tk/habar/60058/turkmenistanyn-prezidenti-gazagystan-respublikasynyn-prezidentine-gynanc-bildirdi-3](https://www.turkmenistan.gov.tm/tk/habar/60058/turkmenistanyn-prezidenti-gazagystan-respublikasynyn-prezidentine-gynanc-bildirdi-3) adresinden alındı
- Azadlıq. (2022, Ocak 6). *Ekspertlər Qazaxıstanı gözläyən gələcək barədə*. Ocak 18, 2022 tarihinde <https://www.azadliq.org/a/ekspertler-qazaxistan/31642696.html> adresinden alındı
- Azatlyk Radiosy. (2022, 01 05). *Gazak hökümeti protestler arasynda işden çekildi. Türkmenistanlylar 'gozgalaňy' ara alyp maslahatlaşýar*. 10 7, 2022 tarihinde [azathabar.com: https://www.azathabar.com/a/31640123.html](https://www.azathabar.com/a/31640123.html) adresinden alındı
- Azatlyk Radiosy. (2022a, 01 06). *KHŞG Gazagystana parahatçylyk güýçlerini iberýär. Aşgabat metbugat üçin maglumat ýaýratdy*. 10 9, 2022 tarihinde [azathabar.com: https://www.azathabar.com/a/31641887.html](https://www.azathabar.com/a/31641887.html) adresinden alındı
- BBC Azerbaycan. (2022, Ocak 16). *Qazaxıstan: Baş Prokurorluq iğtişaşlar zamanı önlərin sayını açıqlayıb*. Ocak 21, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/azeri/international-59664675> adresinden alındı
- Chronicles of Turkmenistan. (2022, 01 06). *Turkmen diplomats and special services officers sent to Kazakhstan*. 10 20, 2022 tarihinde [en.hronikatm.com: https://en.hronikatm.com/2022/01/turkmen-diplomats-and-special-services-officers-sent-to-kazakhstan/](https://en.hronikatm.com/2022/01/turkmen-diplomats-and-special-services-officers-sent-to-kazakhstan/) adresinden alındı
- Feyziyev, C. (2022, Ocak 8). *Qazaxıstanda nə baş verir?* Ocak 20, 2022 tarihinde <https://axar.az/news/gundem/614717.html> adresinden alındı
- Igamberdiev, B. (2022, Ocak 12). *Так что же произошло в Казахстане? Попытка госпереворота и уроки для Кыргызстана*. Ocak 27, 2022 tarihinde https://mnenie.akipress.org/unews/un_post:23790/?from=mnenie&place=search&sth=960f52520dae7c60832b7eda8ade30c3 adresinden alındı
- İlbeyoğlu, V. (2022, 01 16). *Kazakistan'da yok sayılan; halkın isyan hakkı!* 12 20, 2022 tarihinde [evrensel.net: https://www.evrensel.net/yazi/90204/kazakistanda-yok-sayilan-halkin-isyan-hakki](https://www.evrensel.net/yazi/90204/kazakistanda-yok-sayilan-halkin-isyan-hakki) adresinden alındı

- İskender, B. (2022, Ocak 10). *Как история кыргызского пианиста поможет раскрыть ложь властей Казахстана*. Ocak 25, 2022 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2022/01/10/kak-istoriya-kyrgyzskogo-pianista-pomozhet-raskryt-lozh-vlastej-kazahstana/> adresinden alındı
- Ismayilov, S. (2022, Ocak 7). *Qazaxıstan hadisälari: lider çatışmazlığının pik haddi*. Ocak 19, 2022 tarihinde <https://report.az/analitika/yola-saldigimiz-ile-enerjili-baxis/> adresinden alındı
- İzvestiya. (2022, 01 21). *Токаев назвал причину беспорядков в Казахстане*. 12 21, 2022 tarihinde [iz.ru: https://iz.ru/1280246/2022-01-21/tokaev-nazval-prichinu-besporiadkov-v-kazahstane](https://iz.ru/1280246/2022-01-21/tokaev-nazval-prichinu-besporiadkov-v-kazahstane) adresinden alındı
- Kalykov, M. (2022, Ocak 10). *МИД Кыргызстана направил ноту Казахстану из-за задержания Закира Юбурова и других кыргызстанцев*. Ocak 27, 2022 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2022/01/10/mid-kyrgyzstana-napravil-notu-kazahstanu-iz-za-zaderzhaniya-zakira-yuburova-i-drugih-kyrgyzstantsev/> adresinden alındı
- Kenzhetay, N. (2022, Ocak 6). *Kazakistan'da Ne Oluyor?* Ocak 19, 2022 tarihinde <https://www.gzt.com/jurnalist/nazgul-kenzhetay-anlatiyor-kazakistanda-ne-oluyor-3601093> adresinden alındı
- Live Az. (2022, Ocak 11). *Türk Dövlətləri Təşkilatı Qazaxıstana dəstək bəyanatı qəbul edib*. Ocak 24, 2022 tarihinde <http://www.live.az/index.php?newsid=27867> adresinden alındı
- Loginova, O. (2022, Ocak 10). *Эпоха Назарбаева закончена*. Ocak 27, 2022 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2022/01/10/epoha-nazarbaeva-zakonchena-pravozashhitnik-zhovtis-osituatsii-v-kazahstane/> adresinden alındı
- Niyazov, J. (2022, 01 12). *"Bu – O'zbekistonni KXShTga qaytarish harakati" - siyosiy tahlilchi Lukashenkonning bayonoti haqida*. 08 18, 2022 tarihinde [kun.uz: https://kun.uz/uz/news/2022/01/12/bu-ozbekistonni-kxsh-tga-qaytarish-harakati-siyosiy-tahlilchi-lukashenkonning-bayonoti-haqida](https://kun.uz/uz/news/2022/01/12/bu-ozbekistonni-kxsh-tga-qaytarish-harakati-siyosiy-tahlilchi-lukashenkonning-bayonoti-haqida) adresinden alındı
- Nurmatov, S. (2022, 01 08). *Qozog'istonni ikki boshlik shu yo'lga boshladi*. Qalampir: <https://qalampir.uz/uz/news/k-ozogistonni-ikki-boshlik-shu-yulga-boshladi-52893> adresinden alındı
- Ortaylı, İ. (2022, 01 16). *Babür Şah ve Hindistan*. 12 20, 2022 tarihinde [hurriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/babur-sah-ve-hindistan-41982981](https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/babur-sah-ve-hindistan-41982981) adresinden alındı
- Ozodlik.org. (2022, 01 05). *O'zbekiston: Davlat OAVlari jim, tarmoqlar "qozoq bovuqlar"ni ehtiyotkorona olqishlamoqda*. 08 19, 2022 tarihinde [ozodlik.org: https://www.ozodlik.org/a/o-zbekiston-davlat-oav-lari-jim-tarmoqlar-qozoq-bovuqlar-ni-eh-tiyotkorona-olqishlamoqda/31641082.html](https://www.ozodlik.org/a/o-zbekiston-davlat-oav-lari-jim-tarmoqlar-qozoq-bovuqlar-ni-eh-tiyotkorona-olqishlamoqda/31641082.html) adresinden alındı
- Pars Today. (2022, 01 07). *Soñky günlerde Gazagystan Respublikasynda bolup geçýän wakalara Türkmenistanyň alada bilen seredýändigini*. 10 18, 2022 tarihinde [parstoday.com/tk/news: https://parstoday.com/tk/news/turkmenistan-i15154](https://parstoday.com/tk/news/turkmenistan-i15154) adresinden alındı
- Pars Today. (2022a, 01 13). *Türki döwletleriň guramasynyň Daşary işler ministrleriniň adatdan daşary onlaýn duşuşygy geçirildi*. 10 16, 2022 tarihinde [parstoday.com: https://parstoday.com/tk/news/turkmenistan-i15288](https://parstoday.com/tk/news/turkmenistan-i15288) adresinden alındı
- Podolskaya, D. (2022, Ocak 12). *Kırgız Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı başkanı, Kırgızistanlıların Kazakistan Cumhuriyeti'nde gözaltına alınması hakkında derhal bilgi verilmesini istedi*. Ocak 24, 2022 tarihinde https://24.kg/vlast/220210_glava_mid_krprosit_operativno_informirovat_ozaderjanii_kyrgyzst_antsev_vrk/ adresinden alındı
- Rahmatullayev, S. (2022, 01 16). *«Qo'shning tinch, sen tinch» yoxud Qozog'iston voqealaridan xulosalar*. 09 03, 2022 tarihinde [kun.uz: https://kun.uz/uz/news/2022/01/16/qoshning-tinch-sen-tinch-yoxud-qozogiston-voqealaridan-xulosalar](https://kun.uz/uz/news/2022/01/16/qoshning-tinch-sen-tinch-yoxud-qozogiston-voqealaridan-xulosalar) adresinden alındı

- Ryskulbekova, A. (2022, Ocak 11). Токаев: В террористической атаке на Казахстан участвовали боевики из Центральной Азии. Ocak 26, 2022 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2022/01/11/tokaev-v-terroristicheskoy-atake-na-kazahstan-uchastvovali-boeviki-iz-tsentralnoj-azii/> adresinden alındı
- Shokirjonov, S. (2022, 01 11). Lukashenkoning «maslahati»: Aslida nimadan ehtiyot bo'lish kerak? 08 18, 2022 tarihinde kun.uz: <https://kun.uz/uz/news/2022/01/11/lukashenkoning-maslahati-aslida-nimadan-ehityot-bolish-kerak> adresinden alındı
- Takvim. (2022, 01 06). Kazakistan'ı kimler karıştırıyor? CIA ve MI6'nın parmağı mı var? 12 16, 2022 tarihinde takvim.com.tr: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2022/01/06/kazakistan-kimler-karistiriyor-cia-ve-mi6nin-parmagi-mi-var/6> adresinden alındı
- Teref Az. (2022, Ocak 10). Qazaxıstanda baş verənlər Türkiyə-Rusiya rəqabətinin yeni dalğasıdır? Ocak 19, 2022 tarihinde <https://teref.az/gundem/222504-qazaxistanda-bas-verenler-turkiye-rusiya-reqabetinin-yeni-dalgasidir.html> adresinden alındı
- Timirbayeva, N. (2022, Ocak 13). Kazakistan'daki olaylar: toplumun cevap bulamadığı sorular. Ocak 25, 2022 tarihinde https://kaktus.media/doc/452632_sobytiia_v_kazahstane._voprosy_na_kotorye_obshestvo_ne_nahodit_otvetov.html adresinden alındı
- Xabardor.uz. (2022, 01 05). “Rus matbuoti Qozog’istondagi voqealarni o’zgacha ishtiyiq bilan yorityapti...”. 08 16, 2022 tarihinde xabardor.uz: <https://xabardor.uz/uz/post/rus-matbuoti-qozogistondagi-voqealarni-ozgacha-ishtiyiq-bilan-yorityapti> adresinden alındı
- Yeniçağ Gazetesi. (2022, 01 07). Kırimli gazeteci Gulsum Khalilova açıkladı: işte Putin'in Kazakistan planı. 12 17, 2022 tarihinde yenicaggazetesi.com: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kirimli-gazeteci-gulsum-khalilova-son-durumu-acikladi-iste-rusya-devlet-baskani-putinin-kazakistan-plani-498215h.htm> adresinden alındı
- Yusupova, D. (2022, Ocak 13). Как на наше будущее повлияет ОДКБ в Казахстане? Мнения политологов. Ocak 27, 2022 tarihinde https://kaktus.media/doc/452534_kak_na_nashe_bydyshee_povliiaet_odkb_v_kazahstane_mneniia_politologov.html adresinden alındı

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Kazakistan’da Yaşanan Hükümet Karşıtı Ayaklanma Olayının Türk Cumhuriyetleri’nde Medyaya Yansımaları” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.
Not	Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi TÜRKMER kapsamında hazırlanan "Kazakistan'daki Hükümet Karşıtı Ayaklanmanın Azerbaycan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları" başlıklı analizin Özbekistan ve Türkmenistan'ı da kapsayacak şekilde geliştirilmiş halidir.

Technological Follow of China with “Big Brother”'s Trace

Erdem Yılmaz^{id}

Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

Today, the ability of states to monitor and monitor their people has increased considerably with the opportunities provided by technology. The aim of the study is to reveal how China's surveillance of Uyghur Turks and other minorities living in East Turkistan has developed with digitalization, based on epithets and suggestions such as panopticon and big brother that have cost political history. The ideological factors behind the panopticon to the education camps, under the oppression of Big Brother, The basic idea behind Winston's comparisons to minorities living in China, also part of this study. In this situation, Historical improvement of “Panopticon” thought, “Big Brother” 's surveillance phenomenon, Manifesto of art schools and Picasso's art named Guernica, follow What kind of process the increasing surveillance phenomenon in China and The history of the struggle of the Uighur Turks is discussed. The reflection of the world's attitude towards the events and policies in East Turkestan on the media and according this Statements, news, discussions and comments made by the Chinese government to the world press were examined.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 23.12.2022

Received in revised form: 28.12.2022

Accepted: 28.12. 2022

Available online: 31.12.2022

Article Type: Essay Reviews

Keywords: Eastern Turkistan, Surveillance, Big Brother, Panopticon, China

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Think. Because it hasn't forbidden yet.
George Orwell

Extended Summary

1. Purpose

With the change of societies over time, the change of relations with management and God-Kings gave their seats to feudal "seigneurs" with time, and after that leaving it to those who are in management through democratic means is seen as a regime change. On the other hand, it shows that the regime changes have no effect on this concept in this period when the phenomenon of surveillance has become digital and reached a global dimension. The surveillance of China in East Turkestan and other minority regions and the historical analysis of the emerging situation, is the aim of this study.

2. Method

In this study, the intensification of the discussions on the violations of basis rights and freedoms against the Uighur Turks in the People's Republic of China has been chosen as the main problematic. direction the effort to mataralize this problematic, the research questions of the study; What is the historical background of the East Turkestan problem? What is China's general approach to the region? What are the technological tracking tools used by China recently? And how can the events be explained within fantastic conceptualizations such as the “panopticon” and “bigbrother”? The followed method to answer all these questions was the descriptive method. Document/record investigate was performed as a data collection technique.

¹ Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye
Telephone: +90 539 305 7441
e-mail: erdem.yilmaz6@ogr.sakarya.edu.tr

3. Findings

This study, ignoring international law, the use of China's technological power under the concept of surveillance; After the 11 September , 2001 attacks in the USA, to turn off internet access for ten months after the events in Urumqi, East Turkestan, 8 years (2009) after specifying that they were also exposed to Islamic terrorism; In September 2009, bloggers who posted on news Sina and Netease portals were now required to open accounts with their real identities; Within the scope of Skynet, the national broadcasting network named (ClosedCircuitTelevision-CCTV) will be operational in 2017 with more than 20 million camera systems across the country; Making the "Safe City" system common in the country; The high number of cameras in China and the police have cameras even in their glasses; Giving importance to the DNA of Uyghur Turks such as giving importance to technological follow-up from China ; The collected DNAs are processed into the database. Authorities, consider taking blood and fingerprints as a free health check; The use of education camps as concentration camps; The system based on scoring citizens was created with China's document "Planning Draft for the Construction of the Social Credit System" dated June 14, 2014, concepts such as the distinction of the citizen as good and bad Although it is incompatible with human rights and freedoms, it is used as a means of self-defense and surveillance; It is framed by all of the elements that China has the potential to become a Big Brother in the future.

4. Discussion and Conclusion

This study shows that with China's Closed Circuit Television Systems (CCTV) within the scope of Skynet and the number of cameras in the country are increasing rapidly, Cameras are everywhere, including the glasses of the police, Data on scoring people with the Social Credit System, wanting people to forget their past under the name of education camps, the development of facial recognition systems and the screening of Uyghur Turks as potential criminals, etc. draw comparisons Michel Foucault's theory of the Panopticon and the character of Big Brother in George Orwell's 1984 novel with the Bauhaus School manifesto.

This study emphasizes that China's economic development has increased with liberalization and free market entry after the 1970s , and it states that this situation does not run in parallel with the democratic process. It is emphasized that China should be governed by a totalitarian regime, even though it is not a single-party system, but with the hegemonic party system, the opposition should be on its side when it should be against the government. Today, many states, especially China, are said to be in the position of Big Brother in the context of surveillance. The "concentration camps" that China describes as "education camps" resemble Winston's "truth building". It is possible to associate it with the Panopticon, which was put forward by Bentham and Foucault. While the Bauhaus School's manifesto aims to make freedom and original production, although it is not the exact equivalent, it is expected that they forget their previous learning and styles in order to be able to do this production, as the first step of art education in the modern sense, and it coincides with the expectation of forgetting the lives of Uyghur Turks before the concentration camps. Surveillance is similar to the systems in which China invests in technology and wants to be developed by licensing it. The rapid decline in population rates in East Turkestan after the establishment of the People's Republic of China (PRC) reveals China's policy. Its economic globalization is seen as the reason for the unresponsiveness of many states.

Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi

Erdem Yılmaz

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZ

Günümüzde devletlerin halkını takip etme ve gözetleme potansiyeli teknolojinin verdiği imkânlarla oldukça yükselmiş durumdadır. Çalışmanın amacı, siyasi tarihe mal olmuş panoptikon ve büyük birader gibi yakıştırma ve önerilerden hareketle Çin'in Doğu Türkistan'da yaşamakta olan Uygur Türkleri ve diğer azınlıklar üzerindeki gözetim olgusunun, dijitalleşmeyle beraber nasıl geliştiğinin ortaya koyulmasıdır. Panoptikonun ardında yatan ideolojik faktörlerin eğitim kamplarına, Büyük Birader'in boyunduruğu altındaki Winston'un Çin'de yaşayan azınlıklara benzetilmelerinin altında yatan temel düşünce yine bu çalışmanın kapsamı içerisindedir. Bu bağlamda; Panoptikon düşüncesinin tarihi gelişimi, Büyük Birader'in gözetim olgusu, Sanat okullarının manifestosu ve Picasso'nun Guernica adlı eseri, Çin'de etkisi artan gözetim olgusunun nasıl bir süreci takip ettiği ve Uygur Türklerinin mücadele tarihi ele alınmıştır. Dünyanın Doğu Türkistan'da yaşanan olaylara ve gerçekleştirilen politikalara karşı tutumunun medyaya yansımaları ve bu bağlamda Çin hükümetinin dünya basınına karşı yaptığı açıklamalar, haberler, tartışmalar ve yorumlar incelenmiştir.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 23.12.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 28.12.2022

Kabul edildi: 28.12.2022

Çevrimiçi yayınlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Derleme

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Gözetim, Büyük Birader, Panoptikon, Çin

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

Düşünün. Çünkü henüz yasaklanmadı.

George Orwell

1. Giriş

Toplumsal yapının zamanla değişimine paralel olarak siyasal iktidardakilerle yönetilenler arasındaki ilişki de değişmektedir. Topluluklar, ilköğretimden itibaren kendilerini yönetip, kurallar koyabilecek bir otoriteye ihtiyaç duymuşlardır. Geçmişte ilahi bir güç ve meşruluk amaçlayan Tanrı-Kralların varlığı görülmektedir. Feodal döneme geçildiğinde güç sahibi olanın niteliklerinde değişimler görülmesi, iktidar anlayışının değişmesine neden olmuştur. İlkçağ uygarlıklarında Tanrı-Kral olarak nitelenen iktidar, feodal dönemde toprak sahibi olan, "senyör" olarak bilinen, kendi tarlasında köle çalıştıran aristokratlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Rönesans, Reform ve Fransız ihtilali gibi gelişmeler akli ön plana çıkartırken halkın yönetimde yani iktidar hakkında söz sahibi olabileceği düşüncesini de ortaya çıkarmıştır (Özdel, 2012, s.22-23). İktidar anlayışında değişimler olsa da insanın özünde yönetilme ihtiyacı değişmemiştir.

İnsan yönetilmeye ihtiyaç duyarken, iktidar yönettiği toplumu denetlemeye ve böylelikle gözetlemeye ihtiyaç duymaktadır. Gözetleme insani bir duygu ve eylem olarak ifade edilebilir. İlk zamanlarda insan, diğerinin ne yaptığını bilmek, kendini korumak için başkalarını gözetleme ihtiyacı duymuştur. Gücü elinde bulunduranlar ise, gücü kaybetme korkusu ve endişesi ön plana çıktığından, gözetime bilhassa önem vermişlerdir. Gözetleme olgusu; baskı yöntemiyle ortaya çıkan, halkın bir kısmını kapsayan kapatılmayı beraberinde getirmiştir. İlk kitlesel kapatılmaya Fransa'da kentte veba salgınına karşı önlemler alınması sonucu kent kapatılması (1628-1631) ve dışarıya çıkmaya çalışanların ölümle cezalandırılması (Canalp, 2018, s.30), ilk toplumsal içerikli gözetime ise XVIII. Louis'in polis şefi olan Fouche'nin (1759 - 1820), Fransa'da kapıcıları polis muhbiri olarak kullanarak binalarda yaşayan insanların düşüncelerini ve davranışlarını yerel karakollara rapor etmelerini sağlaması örnek olarak verilebilir (Canalp, 2018, s.29).

XVII. yüzyıla kadar var olmayan "kapatma kurumları" ise akıl hastalarını tımarhaneye, suçluları hapishaneye, gençleri islahatlarına göndermiştir. Ekonomi baz alınarak ortaya atılan kapatma kurumları, tasarrufa sebebiyet vereceğine maliyeti arttırdığından dolayı bedensel cezadan daha ziyade gözetimi yayarak suçun engellenmesi düşüncesine evrilmiştir (Canalp, 2018, s.33).

XVIII. yy'da ortaya atılan Panoptikon kavramı gözetim olgusunu ilk planlı, kafa yorulan projesi olarak gösterilebilir. Samuel Bentham tarafından tasarlanan hapisane modeli olan Panoptikon, kardeşi Jeremy Bentham tarafından gözetim ideolojisi olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu tasarım özetle ıslah edilmek istenen işçilerin disiplinli bir şekilde çalışmasını sağlayacak bir projedir. Merkezinde gözetleme kulesi olan, çevresinde mahkûm hücreleri bulunan ve tüm mahkûmların gözetleme kulesinden aynı anda gözetlenebildiği daire şeklinde olan bir yapıdır. Bu yapı içerisinde Merkezde bulunan kulenin içinde gardiyanlar gözükmese de mahkûmların bilincinde izlenildikleri düşüncesi hâkimdir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.121).

Panoptikon, siyasi iktidar bağlamında bir teori olarak ilk defa Michels Foucault tarafından gündeme getirilmiş, genel bir ideoloji ve yönetim biçimi olarak ele alınmıştır. Foucault'un bakış açısıyla panoptikon, iktidarın toplum nezdinde metbuluk (Tabi olunan) ilişkisi kurmasını sağlamaktadır. İnsanın bedenini hapisane olarak gören bu anlayış, ruhu mahkûm olarak görmektedir. Böylelikle panoptikonun insanın ruhunu ele alma çabası olduğu söylenebilir. İşkence yoluyla ilerleyen işleyişin ardından bu disiplin anlayışının uygulanmaya başlanması, cezanın hedefini bedenden zihne aktarmıştır. İktidar, kendisine göre tehlikeli gördüğü insanları bu anlayışla beraber zararsız konuma dönüştürmeye çalışmaktadır. Bundan yola çıkarak iktidarın bir nevi "göz" konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu göz düşünürleri anlamlandırmaya itmişken sanatçıları ilham kaynağı haline gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, Picasso'nun "Guernica" adlı eserinde göz sembolü açıkça karşımıza çıkmaktadır. Picasso, bu ünlü tablosunda Alman bombardımanına maruz kalmış Guernica kasabasında yaşananları resmetmiştir. Picasso, eserinin Franco iktidarda bulunduğu sürece İspanya'ya götürülmesini istememiştir. Bombardımana Franco'nun sebep olduğu düşüncesi bu duruma etki ettiği söylenebilir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.122). Acaba Çin'in, günümüzde Doğu Türkistan'da izledi politikayı Picasso görseydi, bu durumu ilham alıp "Sincan" adlı bir resim çizer miydi? Çizdiğini varsayarsak, Çin'e götürülmesini yasaklar mıydı?

Buraya kadar özetlenen arka plandan da anlaşılacağı üzere bu çalışmanın amacı teknoloji devriminin de katkısıyla giderek kolaylaştığı ileri sürülen devletlerin görünmeden gözetleme gücüne Çin Halk Cumhuriyeti örneği üzerinden yaklaşmaktır. Bu bağlamda da temel problematik olarak son zamanlarda Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Uygur Türklerine yönelik temel hak ve özgürlük ihlalleri ile ilgili tartışmaların yoğunluk kazanması belirlenmiştir. Bu problematiği somutlaştırma çabası doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları olarak; "Doğu Türkistan sorununun tarihsel arka planı ne şekildedir?", "Çin'in bölgeye yönelik genel yaklaşımı nasıldır?", "Çin tarafından son dönemde kullanılan teknolojik takip araçları nelerdir?" ve "Yaşananlar panoptikon, bigbrother gibi fantastik kavramlaştırmalar dâhilinde nasıl açıklanabilir?" şeklinde tespit edilmiştir. Tüm bu soruları cevaplamak için takip edilen yöntem ise betimleyici metot olmuştur.

2. Doğu Türkistan ve Çin: Tarihsel Bir Göz Atış

Doğu Türkistan; günümüzde ÇHC'nin sınırları içinde yer alan Asya kıtasının orta kesimi olarak ifade edilebilecek bölümde bulunan, yüz ölçümü 1.828.418 km² olan bir coğrafyadır. Doğusunda Çin ve Moğolistan, kuzeyinde Batı Türkistan, güneyinde Keşmir ve Tibet ile çevrilidir. Büyük bir bölümü ise dünyanın en büyük dağları arasında sayılan Karakoram, Tanrı Dağları, Tarbagatay ve Altay sıradağları ve 500.000 km²lik Taklamakan çölü ile kaplıdır. Ülkenin içerisinde çöl bulunsada ziraat için elverişli sahaların olduğu hayvan beslemek için ise yaylaların bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bölge yer altı kaynakları açısından da zengindir. Doğu Türkistan'da bilhassa altın madenleri bulunmaktadır. Kömür rezervi de oldukça yüksektir. Bogdoola dağlarında antrasit kömür, Kaşgar'ın batısında Kencegan bölgesinde bakır çıkarılmaktadır. İklim olarak Doğu Türkistan'da karasal iklim hüküm sürmektedir.

Kaşgar, Aksu, Hoten, Sayram, Turfan, Urumçi, Yarkent ve Gulca gibi tarihi Türk şehirleri başlıca kentler olarak gösterilebilir (Togan, 1943, s.7-8). 1953 yılı sayımına göre 6 milyona yakın nüfusu olan Doğu Türkistan'ın %90'ı çoğunluğu Uygur olmak üzere Türk soyludur (Uygur, Kırgız, Özbek, Tatar). 2000 tarihli nüfus sayımında ise Doğu Türkistan nüfusu 18.431.501, Uygur Türklerinin nüfusu ise

8.345.622'dir. Uygur Türkleri toplam nüfusun %45,21'ini; 7.489.919 kişi ile Çinli halk %40,58'ini oluşturmaktadır. Üçüncü sırada ise Kazak Türkleri 1.245.023 kişi itibariyle bulunmaktadır. Kazak Türklerine ait bu oran ise ülke nüfusunun %6,74'üne denk gelmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise; Çin kaynaklarına göre Doğu Türkistan nüfusu 25.852.000, Uygur Türklerinin nüfusu ise 11,634.300'dür. Uluslararası raporlarda ise Uygur Türkleri'nin 2017'deki nüfus artışı %11,4'lük seviyeden 2019 yılında %3,69'a düştüğünü ortaya koymakta. Çinli yetkililerin, Doğu Türkistan'ı Çinileştirme Planı kapsamında ise Çinli yerleşimcileri teşvik ettiği ve taşınma işlemlerini hızlandırdığı vurgulanmaktadır (Ahmetbeyoğlu, 2011, s.2).

Türkler 'in ülkesi anlamını ifade eden Türkistan; Türkçe "Türk" , Farsça "-ıstan" ile birleşiminden ortaya çıkmıştır (Abadis, 2022). Ruslar, Türkistan için 1924 sonrasında "Orta Asya"; Çinliler ise Doğu Türkistan için "Xinjang (Sinkiyang)" yani "yeni eyalet" anlamına gelen terimi kullanmışlardır. Türkler kadim bir şekilde bölgeden Orta Asya olarak değil Türkistan olarak bahsetmektedir. Bu kullanıma karşı çıkan ve Türkistan yerine "Türkili" kavramını kullanmanın daha uygun olduğunu söyleyen kesimler de mevcuttur (Togan, 1943, s.1-2).

Türkistan, tarihsel olarak Türk Medeniyetinin kaynağı ve Türklüğün ana yurdu olarak görülmektedir. Türkistan'ın Doğu kısmını teşkil eden Doğu Türkistan, tarihte birçok Türk devletinin merkezi olmakla önemli bir konum teşkil etmiştir. İlk zamanlarda İskitlere devamında Hun, Göktürk, Karluk, Karahanlı imparatorluklarına ve Yarkent-Saidiye hanlıklarına yurt olmuştur (Caferoğlu, 1988, s.17-22; Ögel, 2019, s.5-11).

Doğu Türkistan'da farklı boy ve oymaklardan Türkler yaşasa da asıl sakinleri tarih boyunca Uygur Türkleri olmuştur. Bu durumda Uygur tarihini kısaca ele almak çalışmanın problemiği bağlamında yerinde olacaktır;

Tarihte ilk defa 717 yılında bir isyan sebebiyle anılan Uygurlar, Çin kaynaklarında *Hoei-ho, Vei-ho* vb. adlarla anılmıştır. Uygur isminin manası ise Çin kaynaklı bir eserde "*Şahin sür-ati ile dolaşan ve hücum eden*" olarak geçmektedir. Yine "-uy" yani akrabadan geldiği ve "On Uygur" adının on müttefik anlamında olduğu da dile getirilmiştir (Kafesoğlu, 2017, s.125-126). Türkistan'da Gök Türk hâkimiyetinin sona ermesiyle doğan siyasi boşlukta kendi hanedanlarını devletin başına getirmişlerdir. Hanedanın soyu, Töles boylarının arasında hatta daha öncesinde Kanglı boylarının arasında zikredilmektedir ki 603 yılı itibariyle Gök Türklere isyan eden Töles boylarının arasında olmaları muhtemeldir. Bayan Çor dönemi ile gelişen devlet, Böğü Kağan'ın Manicilik'i kabulü ile din değiştirmiştir. 840 yılına kadar Uygurların yönettiği devlet, Uygur başkentini basan Kırgızların eline geçmesiyle son bulmuştur (Taşağıl, 2017, s.197-208). Sonrasında ise Karahanlılar, Karahıtaylar, Sekizler, Çengizliler, Aksak Temirliler ve Özbekler denilen hanedanlar Türkistan bölgesine egemen olmuştur.

Bahsi konu olan çağların sonuncusunu teşkil eden Özbekler döneminde (1501-1920), Maverâünnehir'de Özbeklere karşı başarılı olamayacağını anlayan Sultan Said Han, bölgeyi terk etmiş ve Mirza Ebubekir'in hüküm sürdüğü Kaşgar'a gelmiştir. Sultan Said savaştan galip çıkarak 1678 yılına kadar devam edecek olan ve ardından on dört hanın iktidara geldiği bir hanlık kurmuştur. Bahsedilen hanlık içerisinde Nakşibendi koluna mensup çok sayıda hocalar bulunmaktadır. Hanlık, Cungarların düzenlediği sefer sonrasında yıkılmış ve Cungarların askeri olarak desteklediği Hocalar iktidarı ele almıştır. Bu döneme "*Hocalar Dönemi*" denmektedir (1678-1759). Mançurlar, Cungar Hanı Galdan Tsereng'in ölümünden faydalanarak 1755 yılında Cungarları ortadan kaldırmış, 1759 yılında ise Tanrı dağlarının güney kesimini ele geçirmişlerdir. Urumçi, Hami ve Tufan gibi bölgeleri sancak sistemi ile değil, Çin'de olduğu gibi il ve ilçe olarak bölme politikasıyla idare etmişlerdir. Böylelikle Doğu Türkistan, Mançurların kurucusu olduğu Çin'in son imparatorluk hanedanı Çing Hanedanlığı'na (1644-1911) bağlanmıştır (Ercilasun, 2013, s.33-43). Çin İç savaşı sonucunda Çing Hanedanlığı devrilmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Doğu Türkistan'ın Çing Hanedanına bağlı son valisi bölgeden kaçmış ve Çin Halk Cumhuriyeti kendisine bağlı bir vali atayarak kontrolü eline almıştır (Hayit, 1975, s.307-322). 1930-1949 yılları arasında Baturların başını çektiği Doğu

Türkistan Milli Mücadele hareketi başlamıştır. Bu yıllar içerisinde 1933 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulsun da 1934 yılında feshedilmiştir (Kul, 2009, s.165-193). Doğu Türkistan için 1940'lı yıllarda 1871-1872 yılları arasında olduğu gibi bir Rus Çin rekabetinin yaşandığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'ne kaçan Doğu Türkistanlılar Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da "Doğu Türkistan Türkleri Millî Kurtuluş Komitesi'ni" (DTTMKK) kurmuşlardır. Nilki olarak bilinen 1944 yılının ortalarında meydana gelen ayaklanmayı ise Sovyetler ve bahsedilen komite kendi çıkarları için kullanmakta gecikmemişlerdir. Kızıl Ordu ve SSCB desteğiyle Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş, Sovyet destekli Kazak Birlikleri 1945 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyetine iştirak etmiştir. Doğu Türkistan'ın milli ordusu ve Osman Batur önderliğindeki Kazak ordusu Urumçi'ye doğru ilerlemiş ve Manas Nehri kıyılarında Kuomintang (KMT) ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Çin Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olan KMT, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) aracı olmalarını istemiştir. SSCB, Kuomintang Sincan Eyalet hükümetiyle Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin birleşmesini istemiş ve bu gerçekleşmiştir. Başkan yardımcılığına Ahmetcan Kasimi getirilmiş fakat bir yıl sonra, kurulan Birleşik Hükümet bölünmüştür. Kasimi ve arkadaşları bölgelerine geri dönerek Kuomintang'ın kontrolünden çıkmışlardır (Kurban, 2020, s.38-83).

3. Çin'in Gözetim Teknikleri ve Doğu Türkistan'da Yaşananlar

1949 yılında Çin'deki iç savaşı kazanmasıyla beraber Çin Komünist Partisi (ÇKP), Doğu Türkistan'ı ilhak etmiştir. 1955 yılına gelindiğinde ise Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak anılmaktadır (Taşağıl, 2012, s.1; Cengiz ve Gayretullah, 1983, s.82-83). Günümüzde Çin'in altında birini oluşturan Doğu Türkistan, her dönem ÇKP tarafından ayrılıkçı olarak görülse de Kültür Devrimi'nin sona ermesinden 1989 yılındaki Tiananmen Katliamı'na kadar bölge kısmen sakin ve çatışma ortamından uzak bir şekilde yönetildi. Katliamdan sonra Çin rejiminin, Uygurlar da dâhil olmak üzere halkına yönelik politikalarında daha cesur hale geldiği söylenebilir. 2001 yılında yaşanan ABD'deki 11 Eylül saldırıları, İslami Terörizme Çin devletinin de maruz kaldığını söyleme fırsatı doğurmuştur (Çaksu, 2020, s.176-177). 2009 yılında Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi' de ortaya çıkan ayaklanma ise bardağı taşıran son damla olarak gösterilebilir. Han Çinlileri ile Uygur Türklerinin arasında çıkan çatışma kısa bir süre sonra Kaşgar'ı da etkisi altına almıştır. Çin hükümeti kontrolsüz güç kullanarak kalkışmayı bastırılmış ve ardında birçok ölü ve yaralı bırakmıştır. 2009 yılı itibarıyla gözetim artmış ve Doğu Türkistan'daki nüfusun artmasından dolayı hoşnutsuzluk duyan Çinli yetkililer, bölgede tüm internet iletişimini on aylığına kapatmıştır (Tomin, 2019, s.77-82).

Çin'de halkın tamamına yakını aktif olarak internet kullandığından dolayı, hükümetin halkı kontrolü için internetin kilit rol oynadığı söylenebilir (İnternet World States, 2022).

Çin'in teknolojik takibi özelinde konu ele alınacak olursa; Eylül 2009 tarihinde Sina ve Netease gibi haber portallarında paylaşımda bulunan blog yazarlarının artık gerçek kimlikleriyle hesap açması zorunluluğu getirilmesinden itibaren Çin, vatandaşlarını adım adım takma adlardan, sahte hesaplardan uzaklaştırmayı hedeflemiş ve büyük ölçüde başarmıştır (Bischoff, 2015). Çin hükümeti, internette hüküm sahibi olduğu gibi sokakta da kameralar gözetiminde görünmeyen göz ve denetleyici konumundadır. Skynet kapsamında Kapalı Devre Televizyon Sistemleri (ClosedCircuitTelevision-CCTV) adı verilen ulusal yayın ağı 2017 senesinde ülke çapında 20 milyondan fazla kamera sistemiyle faaliyete geçirilmiştir. Toplanan verileri yönetebilmek için ise şirketler kendi teknolojilerini geliştirmeyi amaç edinmişlerdir. Örneğin; Huawei, CCTV videoların verilerini düzenleyip, kaydetmek amacıyla "Güvenli Şehir" (Safe City) sistemini geliştirmiştir.

2019 yılında IHS Markit, 2021 sonuna kadar dünyada 1 milyar güvenlik kamerası olacağı hakkında tahminde bulunmuştur. Aynı raporun devamına göre, dünyadaki kameraların %54,9'u Çin'de bulunmaktadır. Çin'de 2015 yılında 210 milyon adet bulunan güvenlik kameraları sayısının 2018 yılında 349 milyona kadar yükselmesi, 2020 yılında ise en çok kamera bulunan şehirlerin ilk 10'undan 9'unun Çin'de bulunması dikkate değer göstergelerdir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.126). Tüm bunlara bakarak Çin'de yaşayan 1,4 milyardan fazla insanın her an izlendiği söylenebilir. Sokak

köşelerinden otel lobilerine, metrolardan apartmanlara kadar her yerde polis kameraları bulunmaktadır. Telefonlar takip edilmekte, kredi kartı ile yapılan alışverişler izlenmekte ve çevrimiçi yapılan sohbetler sansürlenmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne bağlı Çinli bir araştırmacı olan Maya Wang'ın topluma dayatılan görünmez bir teknoloji benzetmesi de bu bağlamda önemlidir (Mozur ve diğ., 2022).

Yeni nesil teknoloji ile Çin, sadece suç geçmişi olanları değil, aynı zamanda etnik azınlıkları, göçmenleri vs. her an izlemektedir. Bu tavır Çin'in etnik azınlıkları potansiyel suçlu olarak gördüğü şeklinde de yorumlanabilir. Bu çabasındaki başlıca aracı yüz tanıma sistemidir.

Bu sistem devletin gözü haline gelmiş kameraların yanı sıra Çin polisinin gözlüklerinde de gözetleme kameraları yerini almış durumdadır. Çin'in devlete ait olan People's Daily Online gazetesinde Zheng Zhou kentindeki demiryolu polisleri örnek verilerek bu gözlüklerin şüphelileri ve kimlik bilgilerini taklit edenleri açığa çıkardığı hakkındaki haber bu durumun gerçekliği açısından dikkate değerdir (Lin, 2018). Çin teknolojik takibe önem verdiği gibi Uygur Türklerinin DNA'sına da gözetim teknolojisi bağlamında önem vermektedir. Toplanan DNA'lar veri tabanına işlenmektedir. Yetkililer, düzenli (periyodik) kan ve parmak izi alımını ise ücretsiz sağlık kontrolü olarak değerlendirmektedir (LeeCis, 2019). Bu değerlendirme, toplama kampları olarak tescillenmiş hapisaneleri, Çin'in eğitim merkezi olarak nitelendirmesine benzetilebilir. Ağustos 2018'de Çin'in periyodik raporunu inceleyen BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi(SUÖB)'de de dini aşırıcılıkla mücadele kapsamında çok sayıda Müslüman Uygur Türkünün gözaltına alındığına dair birçok rapor hakkında alarm vermesi, Çin'in legalleştirmeye çalıştığı eğitim kamplarının gerçekte öyle olmadığını görüşünü kuvvetlendirmiştir (OHCHR, 2022). Raporun yayımlanmasından iki ay sonra ise Doğu Türkistan'daki Komünist Parti'nin iki numaralı ismi olan Şöhret Zakir -ki kendisi de Uygur kökenlidir- "Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim dersi veriyoruz." diyerek, kamplarda tutulan Türkleri "kursiyer" olarak gördüklerini söylemiştir (Bag, 2018). Bu kampların Hitler ve Stalin rejimlerinden tek farkı ise ölümle sonuçlanmayı değil de disiplin yoluyla toplumu değiştirmeyi amaçlamasıdır (Hogue, 2020, s.1-2).

Çin'in 14 Haziran 2014 tarihli "Sosyal Kredi Sisteminin İnşası için Planlama Taslağı" adlı belgesi ise vatandaşları puanlamaya dayalı sistemin habercisi olarak ele alınabilir. Sistemin yasaları ihlal edenlerin kaydını tutmak için ortaya atıldığı söylenmekte, bundan yola çıkarak bir işe girmek isteyen kişi daha önce o konuda ceza almışsa işe girememektedir. Bu uygulama ilk başta gönüllülük esashyken 2020 yılından itibaren zorunlu hale getirilmiştir. Arkadaşlarınızın kim olduğuna, kaç saatinizi içerik izleyerek geçirdiğinize ve hangi vergileri ödediğinize dair her türlü bilgi içerisinde barındırmakta olan bu sistem aslında dünyanın diğer coğrafyasında yaşayan insanlara da pek uzak değildir. Çünkü Google, Facebook ve Instagram gibi veri toplayan kurumlar bunu zaten gerçekleştirmektedir. Sosyal Kredi Sistemi için (SCS), Çin hükümetinin ülke çapında "güven" ölçmek ve bu güveni geliştirmek amacıyla oluşturulduğu söylenmektedir. Bunun altyapısı için ise sekiz özel şirkete, sistemler geliştirmesi için lisans verilmiş durumdadır. Somutlaştırmak adına örnek vermek gerekirse; sosyal ağ devi olan Tencent'in ortağı ve 850 milyonu aşkın aktif kullanıcısı olan *WeChat* ve Alibaba'ya bağlı bir şirket olan *Ant Financial Services Group* (AFSG) bu amaç doğrultusunda devletin veri deposuna katkıda bulunmaktadır (Botsman, 2017). Anlaşılan o ki Çin hükümeti, iyi-kötü vatandaş ayrımı yapabilmek amacıyla halkını puanlandırmaktadır.

4. Çin Bir Mucize mi? Büyük Birader mi? Yoksa Panoptikon mu?

Çin mucizesi denen olay makroekonomiyle alakalıdır. Hümanizm, demokrasi ya da insanların gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmakla (sosyal adalet) ilgisi gözükmemektedir. Çin yetmişli yılların ortasından itibaren ekonomik anlamda liberalleşmeye başlamıştır. Bu hamlesi zamanla ülkeyi önemli bir ekonomik güç haline getirmiştir. Kültür devrimi (1966-1976) sırasında Mao dışındaki Komünist Partisi liderlerinin devrilmesiyle birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planının uygulanması Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) özellikle askeri anlamda hızla kalkındırılmıştır. 1967 ve 1968 yılları arasında küçülmeye giden ekonomi takip eden yıllarda ise %16,9 ve %19,4 oranında büyümeye ulaşmıştır. Dört

yenileştirme girişimiyle birlikte Çin bölgesel güç olma yönünde ilerlemiştir. Yenileştirme girişiminin önemli bir aktörü olan tarım ise 1970'li yıllardan sonra devlet dışı sektör olma eğilimi göstermektedir. Ekonomik serbestleşme ise devletin sahip olduğu firmalar ile devlet dışı firmalar arasında rekabeti ortaya çıkarmıştır. 1978 yılında GSMH yaklaşık olarak %80'ini kapsayan devlete ait sektörün 1997'nin sonunda %30'lara düşmesi devlet dışı sektörün Çin'deki hızlı ekonomik büyümenin altında yatan itici güç olduğunu göstermektedir (Timurtaş, 2018, s.56-60).

Ekonominin iyi olması, her zaman halkın müreffeh olacağı anlamına gelmemelidir. Çin'in ekonomisi, iktidara gelen ÇKP öncesinde yoksulluk seviyesindedir. Mao Zedong'un 1949-1976 yılları arasında yönettiği Çin, katı ve merkezi idarenin emredici olduğu dönemi ifade etmektedir. Bu dönem içerisinde Mao'nun serçe katliamı sonrasında yaşanan kıtlık, gerçekleştirilmeye çalışılan Kültür devrimi ve son döneminde yaşanan depremler vs. istenilen ekonomik düzeyin gerçekleşmemesinin sebepleri arasındadır. En önemli sebebi ise katı kurallar ve ilk iki beş yıllık kalkınma planlarının doğru hesaplanmaması olduğu söylenebilir. Mao sonrasında ise iktidara gelen Deng Xiaoping'in yaptığı reformlar günümüzdeki Çin'in ekonomik gücünün temelini oluşturmaktadır. Bu dönem içerisinde, serbest piyasanın reddedilmediği, dışa açılan ve doğrudan yabancı yatırımların engellenmeyip artış gösterdiği görülmektedir (Çalık, 2011, s.185-195). Çin'in ekonomisi ve bölgesel verilerine değinmek yerinde olacaktır;

Çin'in, 2011 yılında Gerçek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı %9.55 iken 2021 yılında %8.08, 2011 yılında enflasyon oranı %5,4 iken 2021 yılında %0,85 olarak açıklanması, ekonomik anlamda gücünü koruduğunu gösterir. Çin'in küresel GSYİH payı, Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP) göre 1980 yılında %2.26 iken 2024 yılında %19,16 olarak tahmin edilmesi, 2021 yılında ise GSYİH yaklaşık 17,74 trilyon ABD doları olarak gerçekleşmesi sonucunda dünya sıralamasında birinci ve ikinci olması ekonomideki etkileri bazında örnek olarak gösterilebilir. Bu durum yukarıda değinildiği gibi halkın iyi yönetildiği anlamına gelmemektedir (Textor, 2022). Vergi etkililik istatistiği 2016 yılında %44'ten 2022 yılında %50.2'ye, Vergi yükünün 1995 yılında %64.2'ten 2022 yılında %77,9'a çıkmasının, İş özgürlüğünün 1995 yılında %68.5'ten 2022 yılında %60.3'e, Emek özgürlüğünün 2005 yılında %61'den 2022 yılında %55.7'ye düşmesinin sadece ekonomi baz alınarak ülkelerin değerlendirilmesinin yanlış sonuçlar vereceğini göstermektedir (Heritage, 2022). Tüketim harcamalarının 2020 yılında Şangay'da 42,536 iken Doğu Türkistan'da 16,512 (1.000 Yuan olarak) olması, 2022 yılında saat başına asgari ücretin Pekin'de 25.3 iken Doğu Türkistan'da 15.4 olması (Yuan/saat), cehalet oranlarının ise azınlıkların yaşadığı bölgelerde daha fazla olması (Textor, 2022), bölgelere göre uygulanan politikaların farklılığını göstermektedir. Bu durum demokrasiye uymamakla birlikte savunulan sosyalizme de uymamaktadır. Georges Bourgin ve Pierre Rımbert'in kaleme aldığı *Sosyalizm* adlı eserde,

"Devletçi ekonomiyi kapitalizmle sosyalizm arasında bir geçiş devresi olarak tespit etmiştik. Bu geçiş devresinin tarihi sınırları olduğunu ve o sınırların ilerisine geçilince bunun toplumun hayat seviyesini düşüreceğini, totaliter diktatörlük ve savaşa sebep olacağını söylemiştik" (Bourgin ve Rımbert, 1968, s.122).

Tarihin sınırlarının geçildiği ve bunun örneğinin totaliter rejimle yönetilen Çin'de görülmekte olduğu söylenebilir. Günümüzde Çin, ekonomide liberalleşen bir komünizm ile yönetilmektedir. Çin, Maurice Duverger'in Sovyet tipi rejimleri dönemlendirirken ikinci dönem olarak bahsettiği Stalin tipi diktatörlük döneminden ayıran en önemli özellik ise muhalefetin tamamen ortadan kaldırılması ve bunun sonucunda sosyalist partilerin, Komünist Partileriyle birleşmek için zorlanmasıdır (Duvarger, 1986, s.129). Çin'in şu anki parti sistemi Duverger'in Komünizm ve Faşizmle yönetilen partiler için ortaya attığı Tek parti sistemine de uymamaktadır. Çünkü tek parti sisteminde bir parti devleti yönetmektedir (Duvarger, 1974, s.335-338). Günümüzde yönetilen Çin'de ise Hegemonyacı parti sistemi görülmektedir. Munci Kapani'ye göre Hegemonyacı parti, Tek parti sistemindeki düzenden tamamen farklıdır. Mutlak güce sahip parti dışında diğer partilere izin verilse de bu partiler "uydu parti" konumundadır. Bu durum iktidar partileri dışındaki partilerin, muhalefetten daha ziyade, iktidarın yanında olduklarını göstermektedir (Kapani, 1997, s.180). Görünen o ki ekonomisi günden

güne artan Çin'in demokratikleşme süreci günden güne azalmaktadır. Bu da Orta sınıf yaratamayan bir ekonomik büyümenin demokrasiyle paralel olarak ilerlemediği gerçeğini göstermektedir.

Çin'in ekonomisi ve buna bağlı olarak bir demokratik ilerlemenin yaşanmadığını dile getirdikten sonra gözetim olgusuna tekrar değinme ve örneklendirme yerinde olacaktır. Çin'deki gözetim olgusu altında yapılanlar akıllara George Orwell'in 1984 romanını getirmektedir. Orwell'in romanda konu edindiği "Büyük Birader" karakteri, fikir ve düşünceyi her an gözetim altında tutan ve bu verileri toplayan totaliter iktidarın halkın yaşamlarına etkisine odaklanmıştır. Eserde bahsedilen huzur ve adalet kavramlarının devlet ütopyasından uzak olarak tam tersi bir şekilde distopya olduğu görülmektedir. Orwell, eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin nasıl baskıcı bir devlete dönüşeceğine dair karşı bir uyarı da bulunmaktadır. Bu uyarıyı dikkate alanların içinde, huzur ve adaletli bir yönetim altında yaşama isteği barındırmaktadır. Eserin ana kahramanı olan Winston ise baskıcı, totaliter ve her anı izleyen devlete karşı bir başkaldırının temsilidir. Bununla beraber başkaldırmasına rağmen Winston, Büyük Birader'den kaçamamış ve onun gücüne boyun eğmek zorunda kalmıştır (İyigüngör, 2020, s.22-24). Böylece Winston ile Büyük Birader arasında yaşananları resmeden Orwell, anlattıklarında yanılmış sayılmazdı. 1950'li yılların başında çıkan bir dergide Sovyet Rusya karşısında "Küçük Birader" konumunda olmasından dolayı eleştirilen Çin'in (Whiting, 1955), yaşadığımız zamanda "Büyük Birader" olma yolunda ilerlemekte olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Başta Çin olmak üzere, günümüzde birçok devletin, gözetim bağlamında kısmende olsa Büyük Birader konumunda olduğu söylenebilir. Çin'in "eğitim kampları" olarak nitelendirdiği "toplama kampları" Winston'un "hakikat binasına" benzemektedir. Bentham ve Foucault'un ortaya attığı Panoptikonlarda ilişkilendirmek mümkündür. Buradaki fark belki de toplama kamplarındaki Uygur Türkeri'nin karşısında öğretmen kıyafetli gardiyanlar bulunurken, Panoptikon tasarısında bir gardiyan olmasa dahi merkez kulenin varlığı ve yarattığı korkudur. Tam karşılığı olmasa da Bauhaus Okulu'nun (Google Arts&Culture, 2022) manifestosunda özgürlük ve özgün üretim yapabilmek hedeflenirken, bu üretimi yapabilmek için önceki öğrendiklerini ve üsluplarını unutmaları modern anlamdaki sanat eğitiminin ilk adımı olarak beklenmesi, Uygur Türklerinin toplama kamplarından önceki hayatlarının unutulması beklentisiyle örtüşmektedir. Gözetim ise 1984 romanında hayatın her alanında olması Çin'in teknolojik olarak yatırım yaptığı ve lisans vererek geliştirilmesini istediği sistemlere benzemektedir. Bilgi devrimi şartlarında Çin'in geldiği nokta; Düşünce polisi yerini gözlükle yüz tanıması yapan Çinli polislere bırakması olmuştur. Panoptikon bağlamında ise Çin müdür, azınlıklar ise mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki Müdür, mahkûmları daha iyi tanımak, bilmek, denetlemek ve kargaşa ortamı oluşmamasını istediğinden dolayı yüz tanıma, DNA testi, parmak izi gibi verileri elinde bulundurmaya istemektedir. Sonuç itibariyle; Çin'in Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri ve diğer azınlıkları gözetlemesini, Foucault'un Panoptikonu, Orwell'in 1984 romanındaki Büyük Birader'i, Bauhaus Okulu'nun manifestosu, Picasso'nun Guernica şaheseri ile özdeşleştirmek bir empati yapmaya, somutlaştırmaya katkı sağlayabilir. Bilgi toplumuna doğru hızla evrilen dünyanın gidişatına bakarak da Uygur Türkeri'nin sonunun Winston gibi olmayacağı ve Panoptikon korkusunun kırılacağını söylemek de mümkündür.

Teşekkür: Çalışmama bilgi ve tecrübesi ile ışık tutan, desteği ile her zaman yanımda olan, öğrencisi olmakla gurur duyduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Köksal Şahin'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, A. (2011). Orta Asya satrancında Doğu Türkistan'ın önemi. *Türk Yurdu Dergisi*. 287. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1558>

Bauhaus: The School of Modernism. <https://artsandculture.google.com/story/bauhaus-the-school-of-modernism/6gli8UW9Rfa-Kw>

- İnönü (Türk) Ansiklopedisi. (1966). *Doğu Türkistan*. Cilt, 13. Ankara: Millî Eğitim Basımevi
- Bag, M. (2018, Ekim, 17). *Çin'den toplama kampı savunması: Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim veriyoruz*. <https://tr.euronews.com/https://tr.euronews.com/2018/10/17/cin-dogu-turkistan-daki-kamplar-kabul-etti-kamplar-uygur-kokenli-yonetici-savundu>
- Bischoff, P. (2015, Şubat, 15). *A brief history of China's campaign to enforce real-name registration online*. <https://www.techinasia.com/>. <https://www.techinasia.com/history-chinas-campaign-enforce-realname-registration-online>
- Botsman, R. (2017, Ocak, 21). *Big data meets big brother as China moves to rate its citizens*. <https://www.wired.co.uk/> . <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>
- Bourgin, G., & Rimbart, P. (1968) . *Sosyalizm*. (Tercüme: Yaşar Gürbüz), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. 2. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Canalp, A. (2018). *Michel Foucault'nun panoptikon kuramı bağlamında sanat ve iktidar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Işık Üniversitesi.
- Castagne, J. (1980). *Türkistan Milli Kurtuluş Hareketi: Türk ülkelerinde kominizim hâkimiyetinin başlangıcı*. (Tercüme: M. Reşat Uzman), İstanbul: Orkun Yayınevi
- Cengiz, İ., & Gayretullah, H. B. (1983). *Çin'de İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: Kent Basımevi.
- Çaksu, A. (2020). Islamophobia, Chinese style: Total internment of Uyghur Muslims by the people's Republic of China. *Islamophobia Studies Journal*. 5(2), 176-177.
- Çalık, Ü. (2011). Çin ekonomisi (Mao ve Mao sonrası dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*, 64), 185-206.
- Duvarger, M. (1986). *Siyasal rejimler*. (Tercüme: Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Sosyal Yayınlar
- Duvarger, M. (1974). *Siyasi partiler*. (Tercüme: Ergun Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi
- Ercilasun, K. (2013). *Tarihin derinliklerinden 19. yüzyıla Kaşgar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Hayit, B. (1975). *Rusya ile Çin arasında Türkistan*. (Tercüme: Abdulkadir Sadak). Ankara: Otağ Yayınevi.
- Hogue, J. O. (2020). *The Xinjiang Detention Centers: A perversion of jeremy bentham's ideal panoptic structure or its stark reality?*. Bachelor of Arts, Halifax, N.S.: Saint Mary's University, Political Science, Canada.
- Internet World Stats [Electronic resource]. Statistics about Internet users around the world. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (accessed 05/10/2019).
- İyigündör, T. (2020). *Kapalı yönetim biçimlerinde siber gözetim: Çin örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk milli kültürü*. (41. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Kapani, M. (1997). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Kul, Ö. (2009). *Doğu Türkistan milli mücadele tarihi: Baturlar*. Ankara: Berikan Yayınevi
- Kurban, İ. (2020). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Lee Ciş, İ. (2019, Şubat, 21). *China uses DNA to track its people, with the help of American expertise*. <https://www.nytimes.com/international/> . <https://www.nytimes.com/2019/02/21/business/china-xinjiang-uyghur-dna-thermo-fisher.html>

- Lin, Y. (2018, Şubat, 10). *Smart glasses help Chinese police maintain stability Human rights groups worry about proliferation of surveillance technology.* <https://www.voachinese.com/> .
<https://www.voachinese.com/a/chinese-company-wants-export-surveillance-glasses-20180209/4247200.html>
- Mozur, P., Xiao, M., & Liu, J. (2022, Haziran, 25). *An 'invisible lattice': How China controls the future.* <https://www.nytimes.com/> <https://www.nytimes.com/2022/06/25/technology/china-surveillance-police.html>
- Narmanlıoğlu, H., & İyigüngör, T. (2022). Uygur Türkleri üzerinde dijital gözetim. *Bilig*, 102, 119-146.
- OHCHR. (2022). *Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China*, United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner. https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage)
- Ögel, B. (2019). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi, cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1),2 2-29. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730>
- Taşagıl, A. (2012). “Türkistan.” 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan> adresinden alındı
- Taşagıl, A. (2017). *Kök Tengri'nin çocukları*, (11. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür-Sanat
- Togan, A. Z. V. (1943). *Türkili haritası ve ona ait izahlar*. İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi
- Tomin, L.V. (2019). Balayan A.A. Digital panopticon. How do autocracies use technological infrastructure? *Eurasian Integration: economics, law, politics*.3, 77-82.
- Timurtaş, M. E. (2018). Çin Halk Cumhuriyetinin ekonomik ve siyasi geçmişinin bugünkü gelişim sürecindeki rolü. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), 52-69.
- Viktorovich, M. V. (2020). "Panturan question" in German documents 1941-1942. *Journal of Russian and Eastern European Historical Research*, 3(22). <https://cyberleninka.ru/article/n/panturanskiy-vopros-v-germanskih-dokumentah-1941-1942-gg>
- Whiting, A. S. (1955). Communist China and “Big Brother”. *Far Eastern Survey*, 24(10), 145–151.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Seyyahların Kaleminden Kerkük

Yasin Cemal Galata

Dr., Ada Kent Üniversitesi, Gazimağusa/KKTC

ÖZ

Irak Türklerinin en yoğun yaşadığı şehirlerden Kerkük, birçok Türk araştırmacının yetiştiği bir merkez olmuştur. Kerkük'ün yetiştirdiği önemli kültür isimlerinin başında gelen Necat Kevseroğlu'nun yakın zamanda yayınlanan "Seyyahların Kaleminden Kerkük" kitabıyla Irak Türk kültürüne önemli bir katkı da bulunmuştur. Eserleriyle, yazılarıyla, fikirleriyle uzun yıllardan beri Kerkük ve Irak Türk tarihi için çalışan Kevseroğlu son kitabıyla geçmişten günümüze Kerkük ve Irak Türkmeneli bölgesine yolu düşen seyyahların izlenimlerini tek bir eserde bir araya getirmiştir. Eserde Arapça, Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır. 264 sayfadan meydana gelen kitap 2022 yılında Ankara'da Ortadoğu Yayınlarından çıkmıştır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 03.11.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 24.11.2022

Kabul edildi: 24.11.2022

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Anahtar Kelimeler: Kerkük, Irak Türkmenleri, Seyyahlar

© 2022 JIETP All rights reserved

Seyyahların Kaleminden Kerkük

Necat KEVSEROĞLU

Ankara: Ortadoğu Yayınları, 2021, 1. Baskı, 264 sayfa, ISBN: 978-605-73814-0-8

Irak Türklerinin en yoğun yaşadığı şehirlerden Kerkük, birçok Türk araştırmacının yetiştiği bir merkez olmuştur. Kerkük'ün yetiştirdiği önemli kültür isimlerinin başında gelen Necat Kevseroğlu'nun yakın zamanda yayınlanan "Seyyahların Kaleminden Kerkük" kitabıyla Irak Türk kültürüne önemli bir katkı da bulunmuştur. Eserleriyle, yazılarıyla, fikirleriyle uzun yıllardan beri Kerkük ve Irak Türk tarihi için çalışan Kevseroğlu son kitabıyla geçmişten günümüze Kerkük ve Irak Türkmeneli bölgesine yolu düşen seyyahların izlenimlerini tek bir eserde bir araya getirmiştir. Eserde Arapça, Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır. 264 sayfadan meydana gelen kitap 2022 yılında Ankara'da Ortadoğu Yayınlarından çıkmıştır.

Necat Kevseroğlu'yla 2012 yılında Kerkük Vakfı'nın Kardeşlik dergisinin 62.sayısı için yapılan mülakat esnasında kendisini şu cümlelerle tanıtmıştır; " Kerkük'te 1949 yılında doğdum ilk, orta, liseyi Kerkük'te bitirdim. Öğretmenler Enstitüsü mezunu oldum sonra Bağdat'ta Okulu tamamladım ve daha sonra Teknoloji üniversitesinden mezun oldum. Kerkük'te Musalla İlköğretim okulunda 25 yıl Fen Öğretmenliği yaptım ve oradan emekli oldum."

Necat Kevseroğlu'nun 1968'ten günümüze kadar birçok kitabı Arapça ve Türkçe olarak farklı şehirlerde yayınlanmıştır. Yazarın eserlerinin baskı yapıldığı yılların geçmişten günümüze sıralaması şu şekildedir; Nasrettin Hoca (Türkçe) Kerkük Cumhuriyet Matbaası, 1968. Temel Sözlük Türkçe - Arapça ITC Matbaası, 2003. Okul şiirleri (Türkçe) Kerkük'te 2003'te 1.Baskı, 2007'de 2.Baskı Bağdat'ta yapılmıştır. Bayat Aşireti Hakkında bir Araştırma (Arapça) 1.Baskı 2004, 2.Baskı 2005, 3. Baskı 2011, 4. Baskı 2015. Kerkük Olayları (1700-1958) (Arapça) Irak Kültür Bakanlığı, 2007. Kerkük Tarihinden Yapraklar (Arapça) Londra Dar el-hikme yayınları 2015. Irak'ta Türk Edebiyat Tarihi, Abbas el-Azzavi (Arapça), hazırlayanlar Necat Kevseroğlu ve Hasan Kevser Kerkük Fuzuli matbaası, 2012. Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu (Türkçe) Kerkük Fuzuli matbaası, 2012. Aynı eser 2016 yılında Hasan

¹ Sorumlu Yazar Adresi: Ada Kent Üniversitesi, Gazimağusa/KKTC
e-mail: yasingalata@adakent.edu.tr

Kevser tarafından Arapçaya çevrilerek İstanbul'da Kerkük Vakfı tarafından Arapça olarak basılmıştır. Ortaokul Öğrenciler İçin Kompozisyon (Türkçe) Kerkük, 2014. Ata Terzibaşı Fuzûlî Hakkında Yazılar (Türkçe) Kerkük Vakfı İstanbul, 2016. Kerkük Eğitim Tarihi (1534-2010) (Arapça) Kerkük, Londra Dar el-hikme yayınları 2016. Ata Terzibaşı Hayatı ve Eserleri (Türkçe), Ankara, 2018. Ata Terzibaşı'nın Kütüphanesinde Olan Yazma Eserler Fihristi (Arapça), Kerkük Fuzuli Matbaası, 2019. Gezginlerin Kalemile Kerkük (Arapça), Londra Dar el-hikme yayınları 2019. Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşında Düşen Irak Şehitleri ve Kut'ul-amara Zaferi (Arapça) Londra Dar el-hikme yayınları 2019. Kerkük'te İlkler 2021'de Aydın Kerkük tarafından Türkçe'ye çevrildi. Irak'taki Türkmen Mimari Eserleri (Arapça), Dar el-hikme yayınları 2021.

Ortadoğu yayınları tarafından 2022 yılında Türkçe yayınlanan eserde yirmi farklı seyyahın farklı zaman dilimlerinde Irak Türkmeneli coğrafyası üzerine değerlendirmeleri yer almaktadır. Seyyahlar bölgenin nüfus yapısını, mimarisini, konuşulan dilini, coğrafi yapısını, kültürel değerlerini kaleme almışlardır. Kitapta Irak Türkmeneli coğrafyasında yer alan Kerkük, Kifri, Tuzhurmatu, Altınköprü şehirleri bahsedilmiştir.

Eserin "Tarih Boyunca Kerkük" bölümünde geçmişten günümüze Kerkük ve dolaylarına egemen olan devletlerden Sümerliler, Büveyhliler, Selçuklular, İlhanlılar, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlı, İngiliz İşgal Dönemi, Irak Cumhuriyet dönemlerinden genel hatlarıyla yer almıştır. Bu bölümde ayrıca 1879'da Kerkük'ün Musul Vilayeti merkezi yapılmasından, İngilizler döneminde Kerkük'ün idari taksimatının Kerkük Livası, Çemçemel, Tuzhurmatu ve Kifri kazalarından oluştuğu, 1968'te Irak idaresinde yaşanan değişiklikler neticesinde şehrin adı Temim olarak değiştirildiği okurlara sunulmuştur.

"Osmanlı yönetiminde Kerkük" bölümünde Osmanlı devletinin Irak coğrafyasının genelinde ve özellikle de Kerkük şehri için yapılan imar faaliyetlerine değinilmiştir. Şehir Osmanlı sicillerinde Mavi yurt olarak anılmıştır. 1894 Musul Salnamesinde Kerkük şehriden ve civar Türk yerleşim yerlerinden detaylıca bahsedilmiştir. Kerkük mahalle, sokak, hamam ve kabir isimlerinden, sulama projelerinden, değirmenleri hakkında bilgiler verilmektedir.

"Seyyahların kaleminden Kerkük" bölümünde yer alan şahsiyetler; Matrukçı Nasuh, Leonhart Rauwolf, Carsten Niebuhr, Domenico Sestini, Guillaume Antoine Oliver, John Jackson, Ebu Talip Han, Jean-Jacques Louis Rousseau, James Silk Buckingham, Claudius James Rich, Münşi El-Bağdadi, James Baillie Fraser, Şihabuddin Mahmud el-Alusi, John Philip Newman, Ely Bannister Soane, Abdul Razza Al-Hassani, Stephen Nemsley Longrigg, Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Bakır, Fuat Sefer ve Aziz Nesin'dir.

Seyyahların Irak Türkleri ve özelde Türkmeneli coğrafyası için aktardıkları önemli bilgiler bulunmaktadır. Lewinkerik Modern Irak'ın Son Dört Yüzyılı adlı eserinde Türkmen yurdu Kerkük hakkındaki görüşleri şu şekildedir; *"Kerkük şehri son iki yüzyılda hiç değişmemiştir. Kerkük'ün her yerinde Türkmenler yaşamaktadır. Türkmen varlığı Kerkük'ün her yerinde köylerinde yollarında kendini göstermektedir. Türkmen kam ile sulanmış bölgelere hakimdirler ve buralarda Türkmence konuşulmaktadır."* Lewinkerik Kerkük şehir merkezinde ve çevre köylerinde Türkmen varlığını ifade etmiştir.

İngiliz James Silk'in 1816 Irak Yolculuğum adlı eserinde Irak Türkmeneli coğrafyasından şu şekilde bahsetmiştir; *"Türk İmparatorluğunun büyük şehirleri arasındaki etapların her birinde özellikle İstanbul ve Bağdat arasındaki güzergahta güvenlik ve huzuru temin için görevlendirilmiş atlı askerler vardır. İstanbul ve Bağdat arasındaki köylerde posta ve kervansaray binaları bulunmaktadır. Türklerin yaşadığı ve gezginlerin uğradıkları köyler o zamandan beri sürekli büyüyor. Bu alanlar Araplar ve Kürtler tarafından sarılmış olsa da Türk tezahürlerinin ve Türk dilinin korunması uzun kervan yolu üzerinde bulunan bu yerlerde son derece önemlidir."* 1816 yılına ait eserde günümüzde Telafer'den Mendeli'ye kadar olan hat üzerinde yaşayan Türk nüfusuna işaret edilmesi Irak'taki Türk varlığının ne kadar köklü olduğunu göstermektedir.

John Philip Newman 1875 Irak seyahatini kaleme aldığı eserde Kerkük için; *"Geniş Kerkük sokaklarında halk kalabalıklarla doluydu. Türkmen kadınlar çarşının dört bir tarafında geziniyordu. Kıyafetleri güzel ve parlak renkliydi, göz kamaştırıyor ve yoldan geçenlerin dikkatini çekiyordu."* İngiliz Binbaşı Ely Bannister 1903

Kerkük gezisinde izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır; *“Kerkük Türkmenleri, meyveleri ve ham petrolüyle meşhurdur. Kerkük tam bir Türkmen kentidir. Türkmen egemenliği burada çok belirgindir. Genç bir Türkmen nüfusa sahiptirler. Gençler postanede, gümrükte ve askeriyede iş buluyorlar.”* Kerkük'teki Türk varlığı şehrin her tarafına yerleşmiş olması seyyahların dikkatini çekmiştir.

Kerkük şehri İngilizler tarafından işgali sonrası idareci olarak atanan Stephen Hemsley Longrigg 1925 yılında Four Centuries of Modern Iraq adlı eserinde bölgedeki Türkmen varlığı ve yerleşim yerlerinden bahsetmiştir; *“Türkmenler, geçmişteki göçlerinden sonra, Telafer ve Musul yolu üzerinde bulunan geniş hat boyunca Büyük Zap'a kadar bölgedeki köylere yayılmışlar ve çoğunluğu Kerkük'ü mesken edinmiştir. Kerkük'ün dili Türkçe'dir ve görevli memurların Türkçe'yi bilmesi gerekir.”* Irak yönetimi tarafından geçmiş dönemlerde Türkmenlere yönelik yapılan asimilasyon ve zorunlu göç politikalarına rağmen Türkmenlerin Irak'ta sahip oldukları coğrafi bölgenin sınırlarının aynı kaldığının ispatını Longrigg tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı egemenliğini Irak'ta sona erdiren İngiltere'nin işgal yönetiminin idarecisinin Kerkük hakkında yazdığı cümleler tarihi değere sahiptir.

Kerkük Erbil arasında önemli bir Türk yerleşim yeri olan Altunköprü'nün meşhur köprüsünden seyyahlar gezi notlarında değinmişlerdir. Fransız Seyyah Antoine Oliver 1794-1796 Irak seyahatinde Altunköprü'den şu şekilde bahsetmiştir; *“Köye tuğla üzerine inşa edilmiş bir köprüden giriyoruz. Çok büyük yüksek kemerli başka bir köprüden dönüyoruz, bu köprüde iki de küçük kemer bulunmaktadır. Nehir suları yağın yağmurları ve eriyen karlar sebebiyle son derece yükselmiş ve sanki Sen Nehri gibi olmuştur.”* İngiliz Seyyah John Jackson'ın 1797 tarihli seyahatinde Altunköprü'de yer alan Türk askeri bölüğünden ve günümüze kadar intikal etmeyen Kalesinden bahsetmiştir; *“Altunköprü büyük ve kalabalık bir şehirdir. Burada büyük bir Türk askeri garnizonu bulunmaktadır. Şehir alınması zor olan zapt edilmez bir kaleye sahiptir. Şimdiye kadar gördüğüm en yüksek köprü olan tek katlı bir taş köprüünün üzerinden nehri geçtikten sonra şehre girdik.”*

Irak'ta Türklerin yaşadığı önemli merkezlerden biri olan Kifri mimarisiyle, kültürüyle gezginlerin dikkatini çekmiştir. Seyyahlar Kifri şehri şu şekilde anlatmışlardır; *“Bölgede yaşayanların dili Türkçe'dir. Türklüğe dair olgular net biçimde fark edilmektedir. Konakladığımız ev Türk mimarisi tarzında yapılmıştır.”* Gezgin James Baillie Fraser; 1834 Bağdat Yolculuğu eserinde Kifri şehirden şu cümlelerle bahsetmiştir; *“Bölgedeki insanların görünümü ve giyim tarzları buranın bir Türk kenti olduğunu göstermektedir. Konakladığımız evin Osmanlı halılarının güzelliği belliydi. Evdeki hizmetçiler Türk'tür.”*

İngiliz gezgin ve arkeologdur Claudius James Rich, 1808-1820 Bağdat'ta Doğu Hindistan Şirketinde çalışmıştır. Irak'a ziyareti esnasında Eski Kifri vadisinde Bayat Türkmenlerinin reisi Karakuş Beyin davetlisi olmuştur. İngiliz gezgin Türkmen aşiret Reisiyle yaşadıklarını şöyle aktarmıştır; *“Doğası gereği parlak, yakışıklı, güzel beyaz sakallı, aşırı zeki ve akıcı dili olan bir zattı. Bana padişahın hediyesi olarak bölgeyi ele geçirdiğini ve bunun için Osmanlı hükümetine vergi ödemediğini söyledi. Ancak gerektiğinde Bağdat Paşasına karşı askerlik hizmetlerini ifa etmekle mükellef olduklarını ifade etti. Bayat Reisi Horasan'daki Büyük Bayat boyunun varlığından haberdardı; ancak ilk kez buraya geliş tarihini söylemedi.”* Ortaçağ'da Anadolu coğrafyasını gezen İbn Batuta'nın tarif ettiği Anadolu Türkmen Beyinin betimlemeleriyle İngiliz gezgin James Rich'in Bayat boyunun reisi Türkmen Beyinin betimlemeleri aynıdır. Türk kültürüne ait izlerin tarih boyunca bozulmadığı seyyahların kaleminden ifade ediliyor.

Türk Edebiyatında önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar I.Dünya Savaşında Kerkük'te ilkökul eğitimini almıştır. Kerkük'te yaşadığı yıllardan kalan izlenimlerini şöyle aktarmıştır; *“Kerkük'te kullanılan Türk lehçesi Azeri lehçesine benzer bir lehçeydi. İstanbul Türkçesi ile Kerkük Türkçesi arasında, yaklaşık elli kelimelik bazı kelimeler dışında hiçbir fark yoktur. Şehir halkı Türk'tür.”*

Aziz Nesin 13-15 Nisan 1976'da Bağdat'ta düzenlenen Asya-Afrika Yazarlar birliği konferansı için Irak'a yapmış olduğu gezide Kerkük'ü de ziyaret etmiştir. Nesin Irak ve Mısır-Dünya Kazan Ben Kepçe adlı esrinde Kerkük anılarını duru ve akıcı bir Türkçe ile aktarmıştır; *“Arabaya bindim ve Kerkük yoluna çıktığımda içimi bir nevi neşe ve aşk kapladı, güzel Türkçem, ana dilimin muhtevası, güzelliği ve mükemmelliği sevgiyi ve mutluluğu yaydı. Güzel Türkçemizin gücüyle, Irak Türkmenlerinin yüzlerce yıldır varlıklarını bugüne kadar sürdürdüklerini görüyoruz. Yoksa ne Irak'ta birbirini takip eden hükümetlerin hoşgörüsünden, ne de bazı ilahiyatçıların hoşgörüsündendir. Türk Devleti'nin Irak Türkmenlerine kültür alanında yaptığı*

yardımlardan kaynaklanmaktadır. Türkmenler milli varlıklarını ve kimliklerini milli dil ve kültürlerinin gücüyle muhafaza etmişlerdir. Kerkük Irak'taki yoğun Türkmen nüfusunun merkezidir. Irak'ta biri Bağdat'ta diğeri Kerkük'te olmak üzere Türkiye'ye ait iki kültür merkezi var. Kerkük'te Türkleri kolayca tanıyabilirsiniz, görünüşleri ve bakımları ile Kürtlerden ve Araplardan farklıdır.

Her hareketimi izleyen ve tüm sözlerimi kaydeden polisten dolayı burada kimseyle konuşmadım. Çünkü başkalarına zarar vermek istemedim. Bu tutumumda haklıydım; çünkü Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakan Demirel Kerkük'ü ziyaret ettiklerinde Kerkük'te hiçbir sıradan insanla konuşmalarına izin vermediler. Türkmence öğretilen okullardan birini ziyaret etmek istedim, sivil kıyafetli polisle birlikte okula vardık. 40 kişilik bir sınıfa girdik. Sınıfta 8-12 yaş arası öğrenciler vardı. Duvarda asılı olan karatahtada bir Türkmen dersi anlatımı var ama eski Osmanlı harfleriyle yazılmıştı o kadar duygulandım ki anlatamam. Hayatlarının baharında Türkmen dilinde okuyup yazan çocuklar buluyorum, o kadar mutlu oldum ki bir tanesini öptüm. Irak'ta milli varlığını sürdüren Irak Türkmenleri, Irak halkları ile Türk halkı arasındaki altın köprüdür. Onların kültürlerini, dillerini ve haklarını korumak lazım. Solcu bir gazeteci olduğum için onların Araplaştırılmasına demografik yapısının değiştirilmesine razı değilim." Aziz Nesin 1976'da Irak Türklerinin durumunu aktardığı eserinde Osmanlı sonrasında Irak Türklüğünün hayatta kalabilmesi için vermiş oldukları mücadelenin zorluklarını, Irak hükümetinin baskıcı politikasını tüm yönleriyle tarafsız bir düşünceyle kaleme almıştır. Özellikle Türkiye tarafından Irak'ta açılan Türk Kültür Merkezlerinin önemine vurgu yapmıştır.

Necat Kevseroğlu'nun çalışması yakın tarihe kadar seyyahların gözünden Irak Türkleri anlatılmıştır. Farklı milletlere mensup seyyahların farklı zaman dilimlerinde Irak'taki kadim Türk varlığından, kültüründen bahsetmeleri ve bu notların kayıt altına alınıp tek bir eserde birleşmesi bilim dünyası için kayda değer bir öneme sahiptir. Irak'taki Türk varlığıyla ilgili yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynaktır.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.